

Mreža Žena Kosova

Podržava, zaštiti i promoviše prava i interese žena i devojaka

WITH FUNDING FROM

AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

Seksualno uznemiravanje na Kosovu

Seksualno uznemiravanje na Kosovu

Arijana Ćosaj-Mustafa, Adeljina Beriša, Nikol Farnsvort i Iljirijana Banjska

Mreža Žena Kosova
Priština, Kosovo
2016

© Mreža Žena Kosova, 2016

Autori: Arijana Čosaj-Mustafa, Adeljina Beriša, Nikol Farnsvort i Iljirijana Banjska

ISBN 978-9951-8923-3-9

Štampano od strane Night Design u Prištini, Kosovo, koristeći eco-friendly štampanje.

Ovo istraživanje je finansirala Austrijska agencija za razvoj (AAR) sa sredstvima Austrijske razvojne saradnje. Predstavljeni stavovi se ne moraju obavezno poklapati sa stavovima Austrijske agencije za razvoj.

www.womensnetwork.org

Sadržaj

Rečnik skraćenica	6
Zahvalnica	7
Izvršni rezime	8
Pravni okvir	8
Percepcije	8
Stepen	8
Institucionalni odgovor	8
UVOD	9
Metode istraživanja	9
O ovom Izveštaju	10
PRAVNI OKVIR O SEKSUALNOM UZNEMIRAVANJU NA KOSOVU	11
Seksualno uznemiravanje u kosovskom primenjivom zakonu	11
Krivične odredbe vezano sa uznemiravanjem	14
Procedure za podnošenje tužbi zbog uznemiravanja	17
Zaključci	18
PERCEPCIJE O SEKSUALNOM UZNEMIRAVANJU	20
Percepcije u vezi sa seksualnim uznemiravanjem na poslu	22
Percepcija o tome ko je sklon da vrši seksualno uznemiravanje	23
Zbog čega ljudi smatraju da se seksualno uznemiravanja dešava?	24
Zaključci	26
PRISUTNOST SEKSUALNOG UZNEMIRAVANJA	27
Životna rasprostranjenost	27
Rasprostranjenost u 2014. godini	30
Ko je izvršio seksualno uznemiravanje nad ispitanikom?	33
Seksualno uznemiravanje na poslu	33
Seksualno uznemiravanje u školi	34
Posledice seksualnog uznemiravanja	35
Odgovor građana na seksualno uznemiravanje	35
Zaključci	36
INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE	37
Civilni službenici na opštinskom nivou	40
Škole i univerziteti	41
Policija	42
Tužioci	44
Sudije	46
Advokati žrtve	47
Institucija ombudsmana	48
Zaključci	48
PREPORUKE	50
Prilog 1. Metodologija istraživanja	52
Prilog 2. Upitnik	55
Prilog 3. Spisak intervjuisanih osoba	60
Bibliografija	65

Rečnik skraćenica

AAR	Austrijska agencija za razvoj
ARP	Agencija za ravnopravnost polova
ASK	Agencija za statistiku Kosova
KZ	Krivični zakon
KUSODŽ	Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
KP	Kodeks ponašanja
OCD	Organizacije civilnog društva
CSR	Centar za socijalni rad
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
VRK	Vlada Republike Kosova
IN	Inicijativa za napredak
KCSR	Kosovski centar za studije roda
KIJU	Kosovski institut za javnu upravu
KZK	Kosovski zaštitni korpus
MŽK	Mreža Žena Kosova
LHBT	Lezbejke, homoseksualci, biseksualci i transrodne osobe
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
NMSZI	Nacionalna mreža za silovanje, zlostavljanje i incest
RCZ	Regionalni centar za zapošljavanje
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNMIK	Privremena administracija misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
SAD	Sjedinjene Američke Države
AŽ	Advokati žrtve
OZOPŽ	Odeljenje za zastupanje i odsek za pružanje pomoći
CSO	Centri za stručnu obuku

Zahvalnica

Mreža Žena Kosova (MŽK) želi da izrazi svoju zahvalnost svima koji su učestvovali u ovom istraživanju, uključujući građane i institucije, koji su pružili svoje vreme, energiju i misli. MŽK se zahvaljuje svom vrednom i predanom istraživačkom timu: Nicole Farnsworth (vodeći istraživač, mr.), Ariana Qosaj-Mustafa (pravni stručnjak) i pomoćnici istraživači: Adelina Berisha, Nertila Qarri-Gerguri, Gresa Rrahmani i Antonia Hoidal. Erëblina Elezaj nam je pružila svoje neprocenljivo iskustvo i stručnost, bez ikakvih troškova, pomažući sa statističkom analizom. Posebno se zahvaljujemo Arbnori Kolgjeraj i Egzoni Azemi za pomoć pri vođenju intervjua u institucijama. Kaltrina Kelmendi (docent, Odsek za psihologiju, univerzitet u Prištini) je ljubazno pružila podršku i psihološki nadzor istraživačkom timu i ispitanicima ankete kada se ukazala potreba.

Zahvaljujemo se sledećim pripravniciima koji su odvojili nekoliko dana ili meseci svog vremena za prepisivanje intervjua: Alma Ademi, Rizvanolli, Erleta Morina, Renea Hasani, Hana Rizvanolli, Lejla Cana, Nita Bislimi, Marigonë Vrajolli i Miranda Muharemi. Zahvaljujemo se, takođe i savetodavnoj grupi i recenzentima: Agenciji za ravnopravnost polova u Kancelariji premijera (ARP); Organizaciji za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS); Natasha Banfield; Driton Zeqiri, sociolog; Hana Marku, članicama MŽK; Lina Andeer, savetnik o pitanjima polova u Misiji EULEKS-a na Kosovu; i Violeti Rexha, službenik o pitanjima polova u Misiji EULEKS-a na Kosovu.

Veoma smo zahvalni našim 46. anketarima, koji su radili neumorno kako bi završili proces anketiranja na vreme i na profesionalni način: Adni Kukesi, Agnesa Haxhiu, Aida Gashi, Arbnora Kolgjeraj, Ardian Batusha, Bardha Çelaj, Beshir Seferi, Dafina Halili, Dardan Ahmeti, Diana Shaka, Driton Gusia, Dua Dauti Kadriu, Edon Gërbani, Egzona Azemi, Erisa Xhemajli, Fanol Ahmetaj, Fjolla Vukshinaj, Flamur Kadriu, Florent Thaci, Gyltene Osmani, Ilir Miftari, Iliriana Banjska, Jetbardha Selmani, Jeton Dukagjini, Jeton Jashari, Jovan Rikallo, Katarina Besova, Leutrim Shahini, Lyeza Mripa, Luan Bajraj, Lulzim Hasari, Marina Milošević, Mergim Gerbeshi, Mrika Rizvanolli, Nevenka Rikallo, Ramazan Sokoli, Roland Sulejmani, Shenoll Rexhepi, Srđan Milošević, Suzana Emini, Uran Haxhiu, Valdrin Misini, Venera Cocaj, Vesna Stajić, Vilsona Blakaj i Yllza Xheladini. Unos podataka je izvršila Abetare Qarri, Adelina Berisha, Din Terpuni, Edona Vatoci, Elona Osmani i Gentiana Halimi.

Izvršni rezime

Pravni okvir

Kosovo ima mnoštvo zakona koji se mogu smatrati primenjivim u vezi sa seksualnim uznemiravanjem. U parničnom postupku, Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon o zaštiti od diskriminacije definišu seksualno uznemiravanje. Iako Krivični zakonik definiše uznemiravanje, on ne sadrži posebnu definiciju seksualnog uznemiravanja *per se*. Krivične odredbe propisuju naprednu zaštitu za ugrožene žrtve, uključujući i žrtve seksualnog zlostavljanja. Interni propisi u različitim institucijama i procedurama za prijavljivanje seksualnog uznemiravanja su i dalje nedovoljno jasni, ometajući sprovođenje ovih zakona. Kosovo treba da racionalizuje mnoštvo zakona, uključi više posebnih definicija seksualnog uznemiravanja u Krivičnom zakoniku i uspostavi jasne procedure za prijavljivanje. U suprotnom, Kosovo i dalje neće imati *de facto* implementaciju tih zakona, uključujući pojedinačne zahteve diskriminacije, rodno zasnovanu diskriminaciju i seksualno uznemiravanje.

Percepcije

Veći procenat muškaraca nego žena ima tendenciju da identifikuje većinu oblika seksualnog uznemiravanja. Stariji ljudi više nego mlađi imaju tendenciju da identifikuju više (mada ne svi) oblika zlostavljanja. Na pitanje šta znači seksualno uznemiravanje, 69,3% anketiranih smatra da je nasilno krivično delo, kao što je silovanje ili pokušaj silovanja oblik seksualnog uznemiravanja. Manje od polovine ispitanika u anketi smatra da su pritisak na seksualni čin (49%); pipanje, štipanje ili guranje (49%); ili zviždanje na ulici (43,8%) oblici seksualnog uznemiravanja. Čak i manje stanovnika Kosova poznaje druge oblike seksualnog uznemiravanja, što ukazuje na opšti nedostatak svesti o tome šta je seksualno uznemiravanje. Ovo može stvoriti izazove u sprovođenju pravnog okvira.

Kultura „kriviti žrtvu“ kada se desi seksualno uznemiravanje je široko rasprostranjena, gde oko 74% stanovnika Kosova veruje da „žene same stvaraju probleme seksualnog uznemiravanja zbog oblačenja ili provokativnog ponašanja“. Nešto više žena se slaže sa ovom izjavom u odnosu na muškarce. Skoro trećina stanovnika Kosova veruje da ljudi prirodno zadirkuju druge kada ih privlače i da je takvo ponašanje „u redu“. Više muškaraca (35,4%) nego žena (26,9%) se slažu da je takvo ponašanje u redu. Pored toga, postoji prilično rašireno verovanje među ženama i muškarcima da „devojke vole uznemiravanje (zadirkivanje)“ (40,5%).

Stepen

Procenjuje se da je 48,5% stanovnika Kosova doživelo neki oblik seksualnog uznemiravanja u životu i da je 45,2% to i uradilo u 2014. godini. Žene (64,1% žena) su češće doživljavale seksualno uznemiravanje od muškaraca (32,5%), dok su mlađi više prijavljivali zlostavljanje od starijih. Najčešći oblici seksualnog uznemiravanja, koji su ispitanici doživeli, su neželjeni seksualni komentari, šale ili pokreti, uključujući i dok su hodali ulicom. Ispitanici su uglavnom uznemiravani od strane nepoznatih lica, ali i od strane poznanika, prijatelja, kolega, učitelja, šefova na poslu i svojih partnera. I žrtve i svedoci uznemiravanja to ignorišu. Samo 4,1% od svih ispitanika su prijavili seksualno uznemiravanje organima ili poznaju nekoga ko je prijavio.

Institucionalni odgovor

Većina predstavnika institucija nemaju saznanja o seksualnom uznemiravanju, definiciji, relevantnom pravnom okviru i odgovarajućim procedurama za njegovo rešavanje. To onemogućava njihovu sposobnost da efikasno reaguju u slučajevima seksualnog uznemiravanja. Oni pogrešno shvataju da je seksualno uznemiravanje silovanje ili seksualno zlostavljanje, dok su „manje teški“ oblici ili nepoznati ili se smatraju nevažnim. Neki predstavnici institucija su krivili žrtve zbog seksualnog uznemiravanja. Činjenica da je tako mali broj slučajeva prijavljen ili dokumentovan od strane institucija otežava procenu institucionalnog odgovora.

UVOD

Seksualno uznemiravanje ostaje prilično nov koncept na Kosovu. U 2014. godini, mala akcija „Take Back the Night“ je iznenadila aktiviste za ženska prava, podstičući žestoku debatu na društvenim medijima. Priče su izašle iz senke. Omladina je pozvala na reformu. Drugi mladi su sugerisali da se podigla buka ni oko čega. Aktivisti su shvatili da postoji malo podataka na Kosovu u pogledu svesti građana o i sveprisutnosti seksualnog uznemiravanja. Centar za rodne studije na Kosovu (CRSK), koji je sproveo studije 2010. godine, je posmatrao seksualno uznemiravanje među civilnim službenicima. Međutim, nije bilo dostupnih podataka van javnih institucija za uznemiravanje na ulici ili seksualno uznemiravanje u školi. Nijedna druga poznata istraživanja se nisu bavila ovim pitanjem.

Debata oko kampanje „Take Back the Night“ je ojačala osude MŽK da je postojala velika potreba za merenje svesti, stavova građana i učestalosti seksualnog uznemiravanja na Kosovu. Ovo istraživanje ima za cilj da se pozabavi nedostatkom podataka o seksualnom uznemiravanju na Kosovu. Istraživanje, takođe nastoji da nadgleda sprovođenje odgovarajućeg pravnog okvira od strane javnih odgovornih institucija. Preciznije, MŽK je odlučila da odgovori na sledeća pitanja istraživanja:

1. Koja je učestalost seksualnog uznemiravanja na ulici, poslu i u okviru univerziteta?
2. Koji je stepen znanja građana Kosova o njihovim pravima u vezi sa seksualnim uznemiravanjem?
3. Koji su stavovi građana Kosova prema seksualnom uznemiravanju?
4. Koji je institucionalni odgovor na seksualno uznemiravanje?

U ovom izveštaju, MŽK preuzima holistički pristup ispitivanju seksualnog uznemiravanja. Studiranjem zakonske definicije zlostavljanja u skladu sa zakonom Kosova, seksualno uznemiravanje se može i šire shvatiti kao oblik seksualnog nasilja. Pored toga, različiti oblici seksualnog nasilja mogu biti međusobno povezani. Na primer, seksualno uznemiravanje može biti deo i / ili dovesti do drugih oblika seksualnog nasilja, kao što su seksualno zlostavljanje ili silovanje. Seksualno nasilje može uključiti fizičko i psihičko nasilje. Da bi se preuzeo holistički pristup u razumevanju seksualnog uznemiravanja, kao i da bi se rešio apsolutni nedostatak informacija u vezi sa stepenom silovanja i drugim oblicima seksualnog nasilja na Kosovu, MŽK se osvrće na druge oblike seksualnog nasilja *van* seksualnog uznemiravanja u ovom izveštaju, uključujući silovanje i seksualno zlostavljanje.

Metode istraživanja

Ovo istraživanje je deo šireg istraživanja koje je MŽK sproveda početkom februara 2015. godine, u cilju merenja rasprostranjenosti dva oblika rodno zasnovanog nasilja: nasilja u porodici i seksualnog uznemiravanja. Istraživanje je obuhvatilo mešovite metode, uključujući pregled pravnog okvira za identifikaciju preostalih praznina u pravnom pogledu i njegovom sprovođenju; pregled statističkih podataka prikupljenih od relevantnih institucija; i anketiranje 1.315 stanovnika Kosova (51% žena i 49% muškaraca) radi merenja svesti, stavova i učestalosti seksualnog uznemiravanja. Anketa je sprovedena u ruralnim (59,2%) i urbanim (40,8%) područjima. Sve etničke grupe su predstavljene korišćenjem višestepene metode slučajnog uzorka. Istraživanje je, takođe uključilo razgovore sa oko 200 različitih predstavnika institucija i civilnog društva. Ovo istraživanje je dobilo veliku podršku od Austrijske agencije za razvoj uz značajan doprinos u naturi od strane nekoliko namenskih pojedinaca. Za dodatne informacije o metodologiji istraživanja, pogledajte Aneks I.

O ovom Izveštaju

Ovaj izveštaj prvo razmatra primenjive zakone koji se odnose na seksualno uznemiravanje u Republici Kosovo, analizira nedostatke u pravnom okviru i daje preporuke za njihovo rešavanje. Drugo poglavlje ispituje svest, percepciju i stavove stanovnika Kosova prema seksualnom uznemiravanju. Treće, izveštaj ispituje rasprostranjenost seksualnog uznemiravanja na Kosovu. Četvrto, ispituje institucionalne odgovore na seksualno uznemiravanje. Izveštaj se završava preporukama za pravni okvir i relevantne zainteresovane strane u cilju boljeg rešavanja problema seksualnog uznemiravanja na Kosovu. Publikacija sadrži anekse sa više informacija o metodologiji istraživanja (Aneks 1), instrument ankete (Aneks 2), kao i spisak intervjua ispitanika (Aneks 3).

PRAVNI OKVIR O SEKSUALNOM UZNEMIRAVANJU NA KOSOVU

Ustavni sud Republike Kosova garantuje dostojanstvo svakoj osobi kao osnov svih ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹ Ustav, takođe navodi da kako bi se Kosovo demokratski razvilo, rodna ravnopravnost treba da se osigura kao osnovna vrednost društva. Ustav predviđa „jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca u politički, ekonomski, društveni i kulturni život i sve ostale oblasti društvenog života”² Ovi osnovni principi se ogledaju u međunarodnim konvencijama, kao što su Konvencija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (KUSODŽ), Evropska konvencija o ljudskim pravima i klauzule o nediskriminaciji u drugim konvencijama, koje se direktno primenjuju na osnovu klauzule Ustava o direktnoj primenjivosti takvih principa u zakonima Kosova.³

Međutim, upotreba međunarodnih principa u sudskoj praksi je retka za nepostojeće prakse u kosovskim sudovima. Samo je Ustavni sud Kosova u poslednjih nekoliko godina prvi počeo da koristi međunarodne sudske prakse u svojim odlukama.⁴ Iako se upotreba direktno važećih međunarodnih konvencija i međunarodne prakse u kosovskim sudovima ne praktikuje naširoko, postojanje ovih odredbi je i dalje važno za pozivanje u budućim zahtevima za pravdom koje podnose građani Kosova, uključujući i slučajeve seksualnog uznemiravanja.

Seksualno uznemiravanje u kosovskom primenjivom zakonu

Vodeći principi međunarodnih konvencija, implementirani preko njihovih relevantnih protokola i preporuka, su i dalje primenjivi u pravnom okviru Kosova.⁵ U Opštoj preporuci KUSODŽ br. 19, seksualno uznemiravanje nad ženama se definiše kao „[n]epoželjni oblik ponašanja sa izraženim seksualnim namerama, [kao što su] fizički kontakti i nasrtaji, seksualno obojene primedbe, prikazivanje pornografije i izričito pozivanje na seks, bilo rečima ili postupcima“. Pored toga, KUSODŽ ističe da se diskriminacija, koja je zabranjena prema Konvenciji, ne ograničava samo na postupke vlade. Država mora da preduzme i odgovarajuće mere i biće odgovorna za „privatne postupke, ako ne postupi sa dužnom pažnjom u sprečavanju povrede prava, ako ne istraži i kazni dela nasilja i obezbedi kompenzaciju.”⁶

Pored toga, direktive Evropske unije (EU) definišu seksualno uznemiravanje kao slučajeve „svakog neželjenog oblika verbalnog i ne verbalnog ponašanja ili fizičkog ponašanja polne prirode, koje se javlja sa ciljem ili kao posledica kršenja dostojanstva lica i za stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja“. Takvi postupci se smatraju diskriminacijom po osnovu roda i države članice EU se ohrabruju da zabrane takve oblike diskriminacije.⁷ Na osnovu principa ljudskog dostojanstva i dostojanstva žena, pristup EU se fokusira na osudi i zabrani seksualnog uznemiravanja na radnom mestu, uključujući zapošljavanje i stručne mogućnosti.

¹ Ustav Republike Kosova, 2008, član 23, na: http://www.gjk-ks.org/repository/docs/Kushtetuta_RK_srb.pdf.

² Isto, član 7, stav 2.

³ Isto, član 22.

⁴ Vidi, na primer: sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava, citiranu u presudi Ustavnog suda Kosova, slučaj br. KI 41/12 podnosioci zahteva: Gëzim i Makfire Kastrati protiv Opštinskog suda u Prištini i Sudskog saveta Kosova. U ovom često citiranom slučaju, Ustavni sud Kosova se pozvao na KUSODŽ u svojoj pionirskoj odluci o slučaju Diane Kastrati. Ustavni sud je presudio da je zbog kašnjenja suda u izdavanju naloga za zaštitu, predviđeno zakonom, povređeno pravo na život, kao što je garantovano međunarodnim konvencijama koje se direktno s primenjuju u domaćem zakonodavstvu Kosova.

⁵ Ibid.

⁶ UN, KUSODŽ, Opšte preporuke br. 19 o nasilju nad ženama, stav 9, na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1te-preporuke-Komiteta-za-ukidanje-svih-oblika-diskriminacije-%C5%BEena.pdf>.

⁷ Vidi: Evropska direktiva 2002/73/EC o jednakom tretmanu u zapošljavanju za žene i muškarce, dopunjenu Evropskom direktivom 2006/54/EC, 5. jul 2006. godine o implementaciji principa jednakog tretmana muškaraca i žena u zapošljavanju i zanimanju, na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002L0073>. Pored toga, Evropska direktiva 2004 o implementaciji principa jednakog tretmana muškaraca i žena u pristupu pružanju usluga i upotrebi dobara detaljiše dalje jednak pristup žena i muškaraca uslugama na osnovu principa nediskriminacije.

Domaći zakoni na Kosovu su usklađeni sa međunarodnim standardima, koristeći formulaciju iz direktiva EU pri definisanju uznemiravanja, uključujući i ponašanje seksualne prirode u skladu sa zakonima protiv diskriminacije na Kosovu. Slično definiciji u bivšem Zakonu protiv diskriminacije iz 2004. godine, novi Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, koji je usvojen 2015. godine, smatra uznemiravanje kao oblik diskriminacije, definisano u članu 4, stav 1.3:

diskriminacija kada jedno nepoželjno ponašanje (koje obuhvata ali se ne ograničava na nepoželjno seksualno i/ili psihološko ponašanje), koje ima za cilj ili kao posledicu kršenje dostojanstva osobe i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja, po osnovama propisanih u članu jedan (1) ovog zakona.

Diskriminacija može biti direktna i indirektna. Direktna diskriminacija se smatra „kada je jedna osoba manje povoljnije tretirana od druge, kada je bila ili će biti bolje tretirana u sličnoj situaciji“. Seks, rod, rodni identitet i seksualna orijentacija se pojavljuju među nabrojanim „osnovama“ zbog kojih osobe mogu biti diskriminisane.⁸

U slučajevima kada lica tvrde uznemiravanje, dalja viktimizacija se može desiti i Zakon o zaštiti od diskriminacije na Kosovu, takođe zabranjuje takvu diskriminaciju kada „osoba doživljava nepovoljno tretiranje ili štetne posledice kao reakcija na žaljenje ili neželjenje (započet postupak) ili radnji u cilju realizacije principa jednakog tretmana, ili u slučajevima kada takvo lice pruži informacije, dokaz ili pomoć u vezi sa žalbenim postupkom u slučaju diskriminacije“.⁹ Zakon važi za sva lica, uključujući i pravna lica, u javnim i privatnim organima, u vezi sa bilo kojim postupanjem i nepostupanjem, koje povređuje prava tih lica u pristupu ili uslovima zapošljavanja, stručnom usavršavanju, unapređenju, pristupu robi i uslugama i socijalnoj zaštiti.¹⁰ Novi Zakon, takođe predviđa novu proceduru za podnošenje tužbe nadležnom sudu, ne samo od strane pojedinaca, već i grupe lica koje mogu zajednički tvrditi diskriminaciju zasnovanu na osnovama definisanim u članu 1. Zakona.¹¹

U skladu sa direktivama EU, Zakon, takođe predviđa postupak prebacivanja tereta dokazivanja. To znači da osoba koja tvrdi diskriminaciju ili uznemiravanje pred sudom ili drugim pravnim licem, stavlja teret dokazivanja na navodno odgovorno lice. Ta osoba mora da dokaže da optužbe protiv njega ili nje nisu tačne, pružajući dokaz da se takva dela nisu desila.¹² Ovaj postupak ne bi trebalo da se koristi u krivičnom ili prekršajnom postupku.¹³ Tokom intervjua, MŽK nije pronašla dokaze u nijednom primeru u kome je teret dokazivanja zamenjen navodnom počinocu.

Bivši Zakon protiv diskriminacije je predviđao niz kazni za povrede koje su se desile u skladu sa zakonom za pravna, fizička lica, nezavisne ugovarače i lica koja vrše javnu funkciju, gde su kazne iznosile od 500 € do 10.000 €. ¹⁴ Novi Zakon o zaštiti od diskriminacije je znatno smanjio kaznu, koja sada iznosi od 400 € do maksimalno 1.350 €. ¹⁵ Pored toga, predviđeno je da pojedinci mogu iskoristiti postupak posredovanja i pomirenja po svom nahođenju. ¹⁶ Svaki zahtev u vezi sa diskriminacijom, koji je pokrenut u parničnom postupku, treba da se obradi po hitnom postupku u skladu sa Zakonom o parničnom postupku. ¹⁷

⁸ Različite osnove za diskriminaciju mogu biti zasnovane na: „nacionalnosti ili veze sa nekom zajednicom društvenog ili nacionalnog porekla, rase, etničke pripadnosti, boje kože, rođenja, porekla, pola, rodne pripadnosti, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja, jezika, državljanstva, religije i verskih ubeđenja, političke pripadnosti, političkog ili drugog mišljenja, socijalnog ili ličnog stanja, starosnog doba, porodičnog ili bračnog statusa, trudnoće, porodiljstva, imovinskog stanja, zdravstvenog stanja, ograničene sposobnosti, genetskog nasleđstva ili na drugoj osnovi“ (Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, član 1.1 i 4, na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-021%20a.pdf>).

⁹ Isto, član 4, stav 1.4.

¹⁰ Isto, član 2.

¹¹ Isto, član 13.

¹² Isto, član 20, stav 2.

¹³ Isto, stav 3.

¹⁴ Zakon protiv diskriminacije, 2004, član 9.

¹⁵ Član 23.

¹⁶ Član 21.

¹⁷ Zakon o zaštiti od diskriminacije, član 16.

Povrede koje uključuju krivična dela se obrađuju u skladu sa Krivičnim zakonom Kosova. Međutim, novi Zakon o zaštiti od diskriminacije ne precizira koja dela predstavljaju krivična dela.¹⁸ Kompenzacija se može izdati sa zahtevom u građanskom sudu, naređujući vraćanje u pređašnje stanje pre nego što se desila diskriminacija ili odgovarajuću nadoknadu za materijalne ili materijalne štete. Koliko je odgovarajuće obračunata naknada, nije utvrđeno Zakonom o zaštiti od diskriminacije.

U više od deset godina od njegovog usvajanja 2004. godine, implementacija bivšeg Zakona protiv diskriminacije je sputavana, nejasnim sudskim i upravnim postupcima. Bivši Zakon je izgleda imao jako mali broj pokrenutih zahteva i sudovi su retko koristili kazne.¹⁹ OEBS je, takođe izvestio da je nekoliko zahteva o diskriminaciji podneto kosovskim sudovima.²⁰ Zahtevi EU koje kosovske institucije trebaju da ispune za smernice o liberalizaciji viza i uslove slobodnog kretanja posebno zahtevaju usvajanje novog Zakona protiv diskriminacije, Zakona o ombudsmanu i Zakona o ravnopravnosti polova da bi rešili preklapanje u ovim zakonima i poboljšali njihovu implementaciju.²¹ Sva tri zakona su revidirana u 2015. godini i novi zakon pokušava da razjasni do sada nejasne postupke.

Seksualno uznemiravanje je, takođe definisano i zabranjeno prema novom Zakonu Kosova o ravnopravnosti polova, koji je usvojen 2015. godine.²² Novi zakon definiše i zabranjuje seksualno uznemiravanje, što znači "svaki neželjeni oblik verbalnog i ne verbalnog ponašanja ili fizičkog ponašanja polne prirode, koje se javlja sa ciljem ili kao posledica kršenja dostojanstva lica i za stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja".²³ Isto tako, nakon žalbe žrtve uznemiravanja, poslodavcima je zabranjena dalja viktimizacija žrtve (na primer: otpuštanje sa posla ili premeštaj).²⁴ U odnosu na prethodni Zakon o ravnopravnosti polova 2004. godine, kaznene mere predviđene novim Zakonom su znatno smanjene. Prethodni zakon je predviđao sankcije u rasponu od 5.000 € do 10.000 € za poslodavce i 1.000 € do 3.000 € za odgovorna lica.²⁵ Sadašnje kazne su znatno niže, od 300 € do maksimalnih 900 €. ²⁶ Prikupljene kazne se deponuju u budžet Kosova. Takođe, Zakon navodi da dela direktne i indirektne diskriminacije, kao što je definisano Zakonom, treba da budu kažnjiva od strane nadležnog suda, koji treba da sprovede prekršajne postupke da bi izrekao sankcije. Međutim, zakon ne definiše posebno prekršajne postupke, što predstavlja opasnost za implementaciju zakona. Generalno, sankcije predviđene novim Zakonom su mnogo slabije nego u ranijem zakonu.

MŽK nije mogla da identifikuje slučajeve u kosovskoj upravnoj ili pravnoj praksi gde su poslodavac ili počinitelj dobili novčane kazne zbog seksualnog uznemiravanja u skladu sa odredbama prethodnog Zakona o ravnopravnosti polova iz 2004. godine ili Zakona protiv diskriminacije.²⁷ Javno tužilaštvo pokazuje samo tri slučaja od 2011. godine do 2014. godine u kojima su tužioci tražili kaznene mere protiv spoljnog integriteta. Implementacija novih zakona treba da bude pažljivo praćena tako da njihova primena ne ostane stalni izazov za Kosovo u sprovođenju standarda ljudskih prava za zaštitu ljudskog dostojanstva i jednakih mogućnosti garantovanim Ustavom.

Još jedan zakon koji pruža zaštitu od diskriminacije je kosovski Zakon o civilnoj službi. Ovaj zakon predviđa osnovne principe za ulazak u civilnu službu, zaštitu od diskriminacije na poslu i

¹⁸ Član 17.

¹⁹ Dok su institucije održavale malo podatke o tome, to se zasniva na opštim zapažanjima intervju a ispitanika. Za više informacija, vidi dole odeljak institucionalni odgovor.

²⁰ Vidi: Misija OEBS-a na Kosovu, "Sprovođenje Zakona protiv diskriminacije": Izazov za Kosovo" 2007, na: <http://www.osce.org/sr/kosovo/25856?download=true>

²¹ Vidi: drugi Izveštaj o napretku Kosova u ispunjavanju uslova iz smernica za liberalizaciju viza, str. 7, na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/second_commission_assessment_en.pdf.

²² Zakon Kosova o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L -020, na: <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=3,191,1110>.

²³ Isto, član 3, stav 1.12.

²⁴ Isto, član. 4, stav 6.

²⁵ Zakon br. 2004/2 o ravnopravnosti polova, član 17.3.

²⁶ Kosovski zakon o ravnopravnosti polova, član 23.

²⁷ Vidi: Orgut Consulting, *Kosovo Country Gender Profile* (Rodni profil zemlje), za švedsku ambasadu, Priština: 2014, na: http://abgi.rks-gov.net/Portals/0/Rodni%20profil%20zemlje_2014-05-08%20-SER.pdf; i Norma, *Research and Monitoring the Implementation of the Law on Gender Equality* (Istraživanje i praćenje i nadgledanje sprovođenja Zakona o ravnopravnosti), Priština: Norma, 2011, str. 18. Vidi, i: Luljeta Demolli za KGSC, *Perceptions of Civil Servants regarding Sexual Harassment in the Workplace* (Percepcije javnih službenika o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu), Priština: KGSC, 2010, strana.

napredovanju na poslu. To je u skladu sa širim principom nediskriminacije, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu roda ili seksualne orijentacije u civilnoj službi. Osim toga, jednake mogućnosti se preporučuju za obezbeđivanje ravnopravnog učešća polova u civilnoj službi.²⁸ Međutim, ova odredba je opšte prirode, samo utvrđuje osnovu o tome šta predstavlja diskriminacija. Sankcije se ne pominju u vezi sa povredama, iako se Zakon o zaštiti od diskriminacije verovatno može primeniti.

Odredbe Zakona o zaštiti od diskriminacije se, takođe primenjuju u odnosu na poslodavce i odnose zaposlenih u privatnoj i javnoj sferi u skladu sa Zakonom o radu na Kosovu.²⁹ Zakon o radu zabranjuje sve vrste diskriminacije u odnosu na zaposlenje i zanimanje kada je u pitanju zapošljavanje, obuka, promocija, propisi i uslovi zapošljavanja, uključujući i disciplinske mere, ugovorene odnose i druge odnose. Prema Zakonu o radu, opšta klauzula detaljiše kazne u slučaju povreda ovih zaštita od strane fizičkog ili pravnog lica u pravnom postupku, sa novčanom kaznom od 100 € do 10.000.³⁰

Krivične odredbe vezano sa uznemiravanjem

Krivični zakon ne definiše seksualno uznemiravanje *per se*, ali pruža verovatno odgovarajuće definicije u nekoliko članova. Na primer, član 186. definiše uznemiravanje kao:

Ponavljano i neželjenu pažnju ili komunikaciju sa namerom da uznemiri, zastraši, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce, ili svako lice koje stavi drugoga pod prismotru sa namerom da uznemirava, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce; i u trajanju tih dela dovede to lice u stanje stvarnog straha od smrti, teške telesne povrede ozbiljne štete na imovini, ili značajne duševne patnje.

Krivični zakonik takođe objašnjava da pažnja ili komunikacija pod definicijom uznemiravanja uključuje „praćenje ili stajanje u iščekivanju, ponovljeno pojavljivanje u kući, školi, na mestu rada ili odmora, ponovljeno zvanje telefonom, slanje ili ostavljanje poruka, slanje tekstualnih poruka, pošte, ili elektronske pošte, ili ostavljanje ili slanje neželjenih poklona ili drugih predmeta.”³¹ Za uznemiravanje, osobe mogu biti osuđene do tri godine zatvora ili novčanom kaznom. Ako je takvo delo izvršeno protiv bivšeg ili sadašnjeg člana domaćinstva, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.³²

Krivični zakonik, takođe predviđa dalju zaštitu ako se dela dese protiv ranjive žrtve, predviđajući veće kazne za više krivičnih dela. Zakonik definiše „ranjivu žrtvu“ kao „dete, fizički ili mentalno hendikepirano lice, lice koje pate od smanjene uračunljivosti, trudnicu ili lice sa kojim se živi u zajednici.”³³ Iako seksualno uznemiravanje nije eksplicitno pomenuto, ranjive žrtve dela koje su uključene u zlostavljanju, seksualnom uznemiravanju ili povredi polnog integriteta treba da budu predmet daljih zaštite.

Prema članu 198, zahtevi se mogu podneti za slučajeve zlostavljanja od strane lica koja vrše svoje službene dužnosti ili javna ovlašćenja, kao što su zvaničnici koji zloupotrebljavaju svoj položaj ili ovlašćenje, maltretiraju, zastrašuju ili teško vređaju dostojanstvo druge osobe. Zvaničnici će se u takvim slučajevima kazniti zatvorom do tri godine.³⁴ Ako je dete bilo povređeno u takvim slučajevima, to se smatra kao otežavajuća okolnost za počinioca i zatvor je duži, od šest meseci do pet godina.³⁵ Definicija šta predstavlja uznemiravanje od strane lica koja vrše službene dužnosti je nejasna u zakonu. Kako konkretno dostojanstvo osobe može biti povređeno takođe nije jasno definisano u Krivičnom zakoniku.

²⁸ Zakon o civilnoj službi Republike Kosova, Zakon br. 03/L-149, član 5, na:

<http://www.kuvendikosoves.org/?cid=3,191,500>.

²⁹ Zakon o radu br. 03/L-212, član 5.5.

³⁰ Isto, član 92.

³¹ Krivični zakonik Kosova, član 186, stav 4.

³² Isto, član 186, stav 2.

³³ Isto, član 120, stav 37, na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Krivicni%20zakonik.pdf>.

³⁴ Isto, član 198.

³⁵ Isto, član 198, stav 2.

Uslovi za „neželjena“ ili „ponovljena“ dela su problematični u tom uznemiravanju, uključujući posebno seksualno uznemiravanje, koje se može desiti samo jednom, a ne nužno, kao deo ponavljanja. Bez obzira da li se jednom dogodi ili nekoliko puta, treba se krivično goniti. Osim toga, fraza „sa namerom da“ verovatno komplikuje definiciju uznemiravanja. „Namera“ osobe koja vrši dela uznemiravanja može predstavljati problem da se dokaže u sudu i iskreno, ne bi trebalo da se traži kao dokaz o tome da li se uznemiravanje desilo zato što govori o tome zašto je neko počinio krivično delo, nego da li se krivično delo samo po sebi izvršilo. Pored toga, zahtev da se duševna patnja smatra „značajnom,“ je izgleda nepotreban; bilo koja duševna patnja izazvana uznemiravanjem treba se uzeti u obzir.

Dok „znatna duševna patnja“ nije posebno definisana, možda bi se moglo demonstrirati da, na primer, sud naloži veštačenje dokaza i psiholog obezbedi procenu. MŽK nije pronašla primere značajne duševne patnje koji su podneti za slučajeve uznemiravanja. Samo u jednom slučaju je advokat žrtve prijavio duševnu patnju žrtve kao materijalni dokaz na sudu u Mitrovici kada se bavio slučajem maloletnice koja je podnela krivičnu prijavu protiv direktora škole.³⁶ Advokat žrtve je pozvao psihologa tokom suđenja da govori da li je devojčica doživela ozbiljan emocionalni poremećaj kao rezultat seksualnog uznemiravanja. Psiholog je ocenila da „od trenutka kada se uznemiravanje desilo, ona je [žrtva] doživela emocionalne poremećaje, kao što su problemi sa spavanjem, problemima sa ishranom i problemi u učenju koji su uticali na njene dobre ocene, jer je nekada bila vrlo dobar učenik. Tokom ovog perioda, nije mogla da uči“. Prema advokatu žrtve, sud je prihvatio ove elemente kao dokaze i počinilac je osuđen i kažnjen sa 3,5 godina zatvora. MŽK nije mogla da identifikuje neki drugi slučaj u kome se značajna duševna patnja koristila kao dokaz na sudu.

Imajući u vidu nejasnoće u postojećoj definiciji uznemiravanja, MŽK predlaže svoju reviziju radi pojašnjenja:

Svako neželjeno delo, pažnja ili komunikacija sa namerom da drugoga posmatra, uznemirava, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu porodicu ili kućne ljubimce; i/ili postavlja lice u razuman strah od smrti, teške telesne povrede, ozbiljne štete na imovini, ili značajne duševne patnje. Pažnja ili komunikacija podrazumeva sledeće: zasedu; više puta se pojavljuje kod kuće, škole, na poslu ili rekreacionom mestu; ponavljanje poziva; slanje ili ostavljanje poruka, uključujući putem društvenih medija; slanje tekstualnih poruka, meil ili mejlova; ili ostavljajući ili slanje neželjenih poklona ili drugih predmeta.

Osim toga, specifična definicija seksualnog uznemiravanja u skladu sa definicijama seksualnog uznemiravanja u drugim zakonima treba da bude uključena u Krivičnom zakonu sa sankcijama.

Van uznemiravanja i zlostavljanja, Krivični zakonik definiše i „seksualni napad“ u članu 232. kao dela koja uključuju:

Dodirivanje drugoga u svrhe seksualnog opštenja, ili natera drugo lice da ga dodirne u svrhe seksualnog opštenja, bez pristanka tog lica [ili kada] izvršilac zna da je lice posebno ranjivo zbog godina, umanjениh fizičkih ili psihičkih kapaciteta, fizičke ili psihičke smetnje ili nestabilnosti, ili trudnoće.³⁷

U takvim slučajevima, predviđen zatvor se kreće od jedne do sedam godina. U slučajevima kada je počinilac nastavnik, verski lider, zdravstveni radnik, lice kome je povereno vaspitanje ili briga o drugoj osobi ili ima položaj autoriteta nad licem, predviđa se zatvor za najmanje deset godina do doživotnog zatvora.³⁸ Seksualni napad uključuje i okolnosti dodirivanja druge osobe na seksualni način ili u seksualnu svrhu.³⁹

³⁶ Intervju MŽK sa advokatom žrtve, 2015.

³⁷ Krivični zakonik Kosova, član 232, stav 1 i 3.7.

³⁸ Isto, član 232, stav 3.10.

³⁹ Isto.

Druge relevantne krivične odredbe koriste ili uključuju dete u pravljenju ili proizvodnji predstava uživo⁴⁰ seksualne prirode ili proizvodnji dečje pornografije, sa počiniocima osuđenim od jedne do pet godina zatvora. Osim toga, prodaja, distribucija, promovisanje, prikazivanje i prosleđivanje dečije pornografije je takođe krivično delo i kazni se zatvorom od šest meseci do pet godina.⁴¹

Pored toga, seksualno uznemiravanje može uključivati ili dovesti do dela protiv seksualnog integriteta osobe. Krivični zakonik Kosova takođe priznaje eksploataciju situacije u kojoj je osoba ranjiva ili je njena/njegova sigurnost u opasnosti, uključujući kada je počilnac u položaju vlasti nad osobom ili je domar, učitelj, verski vođa ili lekar.⁴² U ovakvim okolnostima, krivična dela, kao što su silovanje,⁴³ seksualni napad i ponižavanje seksualnog integriteta osobe, su kažnjiva i postoje kazne zatvora u rasponu od dve do petnaest godina.⁴⁴

Seksualni čin bez pristanka lica se definiše kao „penetraciju, ma koliko malu, u bilo koji deo tela, određenog lica, seksualnim organom, ili penetraciju, ma koliko malu, analnog ili genitalnog otvora lica bilo kojim predmetom koji nije deo tela.”⁴⁵ Prema članu 239. Krivičnog zakonika seksualno zlostavljanje od strane lica koji zloupotrebljava njen ili njegov položaj, nadležnost ili profesiju protiv lica podvrgavajući ga na seksualni čin, dodiruje u seksualne svrhe ili izaziva drugo lice da izloži delove tela i kleveti seksualni integritet osobe predstavlja okolnost zloupotrebe njene ili njegove kontrole. Zloupotreba položaja se može vršiti u vezi sa finansijskim, porodičnim, društvenim, zdravstvenim, poslovnim, obrazovanim, verskim ili drugim okolnostima osobe. U takvim slučajevima, počilnac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina.

Propust da se prijavi saznanje ili informacije o pripremi ili izvršenju krivičnog dela, takođe je kažnjivo sa novčanom kaznom i do tri godine zatvora.⁴⁶ To znači da službenici i obični građani podjednako imaju zakonsku obavezu da prijave bilo kakvu informaciju koju imaju o krivičnom delu, kada do njih dođe.

U zaključku, krivične odredbe pružaju napredne zaštite protiv ranjive žrtve, uključujući žrtve seksualnog zlostavljanja. Međutim, one ne pružaju definiciju seksualnog uznemiravanja *per se*. Ovo utiče na primenu Krivičnog zakonika i zaštitu žrtava od seksualnog uznemiravanja. Potrebno ih je otkloniti putem zakonskih amandmana, kao što je razrađeno u poglavlju preporuka.

Što se tiče uznemiravanja na ulici, Zakon o javnom redu i miru uključuje nejasnu klauzulu za rešavanje verbalnih napada: svako ko na javnom mestu, u cilju provociranja narušavanja javnog reda i mira koristi uvredljive reči. Ovo se smatra prekršajem i kazni novčanom kaznom od 30 € do 500 € ili zatvorom do 40 dana.⁴⁷ Međutim, MŽK nije pronašla nikakve dokaze pojedinaca koji su koristili ovaj zakon ili koji su tvrdili takve prekršaje u sudu. MŽK je dobila informaciju da su takvi slučajevi zabeleženi u policiji, ali da se ne uzimaju za ozbiljno od strane policije i zato nisu prijavljeni nadležnim organima,⁴⁸ odnosno osnovnom sudu, diviziji za prekršaje.

⁴⁰ Predstava uživo je definisana kao: “ predstava uživo“ uključuje živo izvođenje, uključujući i putem sredstava informacione i komunikacione tehnologije deteta uključenog u stvarno ili simulovano seksualno eksplicitno ponašanje; seksualnih organa deteta u prvenstveno seksualne svrhe” (Krivični zakonik, član 238, stav 5).

⁴¹ Isto, član 238 stav 2.

⁴² Isto, Poglavlje XX krivična dela protiv seksualnog integriteta.

⁴³ Prema Krivičnom zakoniku, „silovanje“ je definisano kao „1. Svako lice koje drugoga podvrgne seksualnom činu bez pristanka tog lica, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od dve (2) do deset (10) godina“. Pored toga, „Seksualni napad“ se definiše kao: „Svako lice koje dodirne drugoga u svrhe seksualnog opuštenja, ili natera drugo lice da ga dodirne u svrhe seksualnog opuštenja, bez pristanka tog lica, kazniće se novčano ili kaznom zatvora u trajanju do jedne (1) godine“. „Uniženje seksualnog integriteta“ je definisano kao: „Svako lice koje natera drugo lice da pokaže svoje privatne delove, da onaniše ili da izvrši drugi čin kojim unižava seksualni integritet, bez saglasnosti tog lica, kazniće se novčano ili kaznom zatvora u trajanju od šest (6) meseci do godinu dana“.

⁴⁴ Isto, član 230, stav 4.10; član 232, stav 3.10; i član. 233, stav 3.10.

⁴⁵ Isto, član 228, stav 3.

⁴⁶ Isto, član 385 i 386.

⁴⁷ Kosovski Zakon o javnom miru i redu, br. 03/L-142, 2009, član 5, stav 2 na

<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2009-142-sh.pdf>.

⁴⁸ Okrugli sto sa mladim aktivistima i predstavnicima Kosovske policije, decembra 2014. godine, u Prištini.

Procedure za podnošenje tužbi zbog uznemiravanja

U Zakonu Kosova o civilnoj službi, procedure za podnošenje upravnih tužbi u vezi sa kršenjem zakona su jasnije definisane nego u Zakonu protiv diskriminacije iz 2004. godine i Zakonu o ravnopravnosti polova. Nedavno usvojeni zakoni o zaštiti od diskriminacije i ravnopravnosti polova su razjasnili neke nejasnoće. Međutim, procedura za podnošenje navodnih kršenja i rešavanje kršenja drugih članova koji se odnose na rodnu ravnopravnost ostaje nejasna.

Zakon o civilnoj službi se može koristiti samo u vezi sa odnosima civilne službe. To uključuje centralni i opštinski izvršni nivo administracije, kao što su Ured premijera i Kancelarija Predsednika, osoblje Skupštine Kosova, izvršne agencije i nezavisne i regulatorne agencije.⁴⁹ U slučaju kršenja ovog zakona, civilni službenici i njihovi poslodavci prolaze kroz disciplinske mere.⁵⁰ Pokretanje krivičnog postupka protiv civilnih službenika zaustavlja disciplinske mere dok postoji pravosnažna presuda. Nakon presude, disciplinski postupak se može nastaviti.⁵¹ Različite disciplinske mere postoje za kršenje principa diskriminacije i jednakih mogućnosti, garantovanih kosovskim Zakonom o civilnoj službi.⁵² Na primer, u slučajevima kada je viši menadžment optužen za diskriminaciju, treba da se formira disciplinska komisija.⁵³ Dok neki anketirani ispitanici znaju da može da se formiraju komisije, nije bilo konkretnih primera da su se takve komisije zaista formirale.⁵⁴ Ostale institucije državne uprave regulisane posebnim zakonima podležu odredbama Zakona Kosova o civilnoj službi, osim ako posebni zakon sadrži odredbe koje se razlikuju od kosovskog Zakona o civilnoj službi.⁵⁵

Obrazovne i zdravstvene ustanove podležu odredbama posebnih zakona, a ne kosovskog Zakona o civilnoj službi. Na primer, Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju navodi da će se „Pristup i napredovanje kroz sve nivoe preduniverzitetskog obrazovanja omogućiti u skladu sa odredbama ovog zakona, bez bilo koje stvarne ili pretpostavljene diskriminacije po osnovima kao što su: pol, rasa, seksualna orijentacije, fizički, intelektualni ili bilo koji drugi vid nesposobnosti”. Pored toga, član 4 o „Zaštiti ugroženih grupa“, navodi: „Sva lica zaposlena u obrazovnim ustanovama uspostavljenim ili regulisanim u skladu sa ovim zakonom, dužna su da preduzmu sve razumne korake kako bi se obezbedilo da učenici i osoblje ne budu povređivani ili izloženi bilo kakvim uvredljivim rečima ili delima.”⁵⁶ Iako ovaj zakon ne navodi koje sankcije treba koristiti ako se to desi, Zakon br. 2002/2 o osnovnom i srednjem obrazovanju na Kosovu navodi: „Niko neće biti imenovan na poziciji unutar obrazovne ustanove ako je nekad bio osuđivan [...] Kada je zaposleni pod istragom za napad ili nepristojnost ili uključivanje dece ili kada on/ona treba da budu suspendovana sa posla s platom sve dok se ne sazna konačan ishod investiranja [*sic*].”⁵⁷

Što se tiče zdravstvenog sistema, Zakon o pravima i odgovornostima građana u zdravstvenoj zaštiti, u član 6 o pravu na ljudsko dostojanstvo, navodi: „U toku lečenja, ljudsko dostojanstvo građana, privatnost, lični integritet i verska ubeđenja moraju da se poštuju.”⁵⁸ Pored toga, „U toku lečenja,

⁴⁹ Kosovski Zakon o civilnoj službi, član 1, na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-149-eng.pdf>.

⁵⁰ Isto, član 51.

⁵¹ Isto, član 63.

⁵² Prema Zakonu Kosova o civilnoj službi, načelo nediskriminacije navodi „Ne dozvoljava se nikakva direktna ili neposredna diskriminacija na osnovu rase, boje, pola, jezika, religije, političkih opredeljenja ili druge, koja proizilazi sa nacionalnih ili društvenih ugla, veza sa jednim komunitetom, imovine, ekonomskog stanja, socijalnog, seksualnog orijentisanja, rođenja, hendikepiranih ili nekog drugog ličnog statusa“ (čl. 5, st. 1.2). Zakon definiše priliku za zajednice i polova da imaju „Jednake mogućnosti za učešće u civilnoj službi organa javne administracije. Jednake mogućnosti za učešće u civilnoj službi organa javne administracije imaju pripadnici oba pola“ (čl. 5, stav 1.9).

⁵³ Kosovski Zakon o civilnoj službi, član 72.

⁵⁴ Intervjui MŽK, 2015.

⁵⁵ Kosovski Zakon o civilnoj službi, član 1.

⁵⁶ Republika Kosovo, Zakon o predunivezitetkom obrazovanju u Republici Kosovo, 2011, na:

<http://www.erisee.org/sites/default/files/Law%20on%20Pre-University%20Education%20in%20the%20Republic%20of%20Kosovo%20No.04-L%20%E2%80%933032.pdf>.

⁵⁷ Republika Kosovo, Zakon br. 2002/2 o osnovnom i srednjem obrazovanju na Kosovu, 2002, član 32, na: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2428>.

⁵⁸ Republika Kosovo, Zakon br. 2004/38, Prava i odgovornosti građana na zdravstveni zaštitu, 2004, stav 6.1, na: http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_38_en.pdf.

privatnost građanina će se poštovati, a odeća može da bude skinuta samo u meri i vremenu koje je profesionalno opravdano.”⁵⁹ Međutim, Zakon se ne bavi eksplicitno seksualnim uznemiravanjem.

Revizije ranijeg Zakona o ravnopravnosti polova i Zakona o zabrani diskriminacije su trebale posebno rešavati gore navedene nedostatke, uključujući i posebne odredbe u vezi sa takvim institucijama. Međutim, ova dva nova zakona zahtevaju donošenje administrativnih uputstava kao podzakonskih akata. Oni treba da obezbede da obrazovne i zdravstvene ustanove imaju jasne procedure za rešavanje izveštaja o seksualnom uznemiravanju.

Uredba br. 04/2011 o disciplinskom postupku u civilnoj službi, zabranjuje seksualno uznemiravanje u radnim odnosima unutar civilne službe, tako što ga definiše kao dela protiv „bilo kog civilnog službenika, javnog službenika ili stranke, koja su definisana kao fizičko ili verbalno ponašanje seksualne prirode kojim se povređuje dostojanstvo žena i muškaraca na poslu i nepoželjan je ili uvredljiv za pojedince.”⁶⁰ Slučajevi seksualnog uznemiravanja se smatraju teškim. Sve institucije javne uprave, koje zapošljavaju civilne službenike treba da uspostave disciplinsku komisiju koja izriče disciplinske mere, uključujući za slučajeve seksualnog uznemiravanja. Postupak definisan u Uredbi br. 04/2011 zahteva da se disciplinska komisija sastoji od tri člana iz civilne službe imenovana od strane najvišeg upravnog direktora ustanove, koji odražava znanje o ovom pitanju i koji odražava i rodnu različitost.⁶¹ Mere koje se mogu izreći od strane Komisije su: preventivno udaljavanje sa posla u trajanju do tri meseca, dok se čeka na istragu; suspendovanje sa dužnosti i zadržavanje plate do dva meseca; udaljavanje iz kancelarije i transfer na drugu lokaciju sa sličnim zadacima; prekid radnog odnosa i prevremena penzija.⁶² Uredba, međutim, ne predviđa zamenu tereta dokazivanja u zahtevima seksualnog uznemiravanja kao što je predviđeno Zakonom o zaštiti od diskriminacije.

Kosovski Zakon o civilnoj službi takođe predviđa korišćenje vanrednog sudskog poravnjanja kao oblik ubrzanja procedure za rešavanje sukoba u slučajevima koji se mogu rešiti unutrašnjim administrativnim razmatranjem. MŽK nije mogla naći dokaze o tome da li su koristili ove odredbe u praksi za slučajeve seksualnog uznemiravanja.

Zaključci

S obzirom na mnoštvo zakonskih odredbi (vidi: tabelu 1), potencijalni sudski postupci koji bi se mogli primeniti u slučajevima seksualnog uznemiravanja su brojni. Različite pružene definicije seksualnog uznemiravanja, loše definisane procedure za podnošenje zahteva zbog uznemiravanja i nedostatak jasnoće u vezi sa nadležnim organima kojima se takve tužbe trebaju uputiti su ometale sprovođenje tih zakona na Kosovu.⁶³ Opšti termin „uznemiravanje“ prema krivičnim odredbama takođe je doveo dotle da tužbe o seksualnom uznemiravanju gotovo ne postoje u kosovskim sudovima. U stvari, nijedan slučaj zlostavljanja nije prijavljen i/ili zabeležen od strane policije u 2013. godini, dok je samo sedam slučajeva prijavljeno u 2014. godini.⁶⁴ MŽK nije pronašla dokaze o žrtvama seksualnog uznemiravanja koje su koristile Zakon o diskriminaciji iz 2004. godine ili Zakon o ravnopravnosti polova kao pravna sredstva.⁶⁵ Niti su predviđene kazne izreknute.

Ranije je preporučeno da Kosovo stvori novi zakon o seksualnom uznemiravanju.⁶⁶ Međutim, MŽK ne preporučuje uspostavljanje još jednog zakona, koji bi dodatno zakomplikovao ionako nejasan i previše komplikovan pravni okvir. Deo problema je i to što postoje mnogi zakoni i procedure u vezi sa seksualnim uznemiravanjem. Umesto toga, poboljšane definicije i mehanizmi za prijavljivanje treba da se uspostave u okviru postojećeg pravnog okvira (vidi „Preporuke“). Seksualno uznemiravanje kao što je

⁵⁹ Isto, stav 6.5.

⁶⁰ Uredba br. 04/2011 o disciplinskom postupku za civilnu službu, član 6, stav 1.20, na: <https://map.rks.gov.net/getattachment/47831aa8-5e46-45b5-bebc-70751da3ec07/RREGULLORE-NR-04-2011-PER-PROCEDURAT-DISIPLINORE-N.aspx>.

⁶¹ Uredba br. 04/2011 o disciplinskom postupku za civilnu službu, član 9.

⁶² Isto, član 8.

⁶³ Za dalje dokaze, vidi: poglavlje “Institucionalni odgovor”.

⁶⁴ Za više detalja o vrstama prekršaja prijavljenim policiji, vidi: “Institucionalni odgovor”, odeljak o policiji.

⁶⁵ Kao nova revizija ovih zakona, usvojen je tek sredinom 2015. godine nije bilo moguće pratiti njihovu primenu u ovom istraživanju.

⁶⁶ KCSR, 2010.

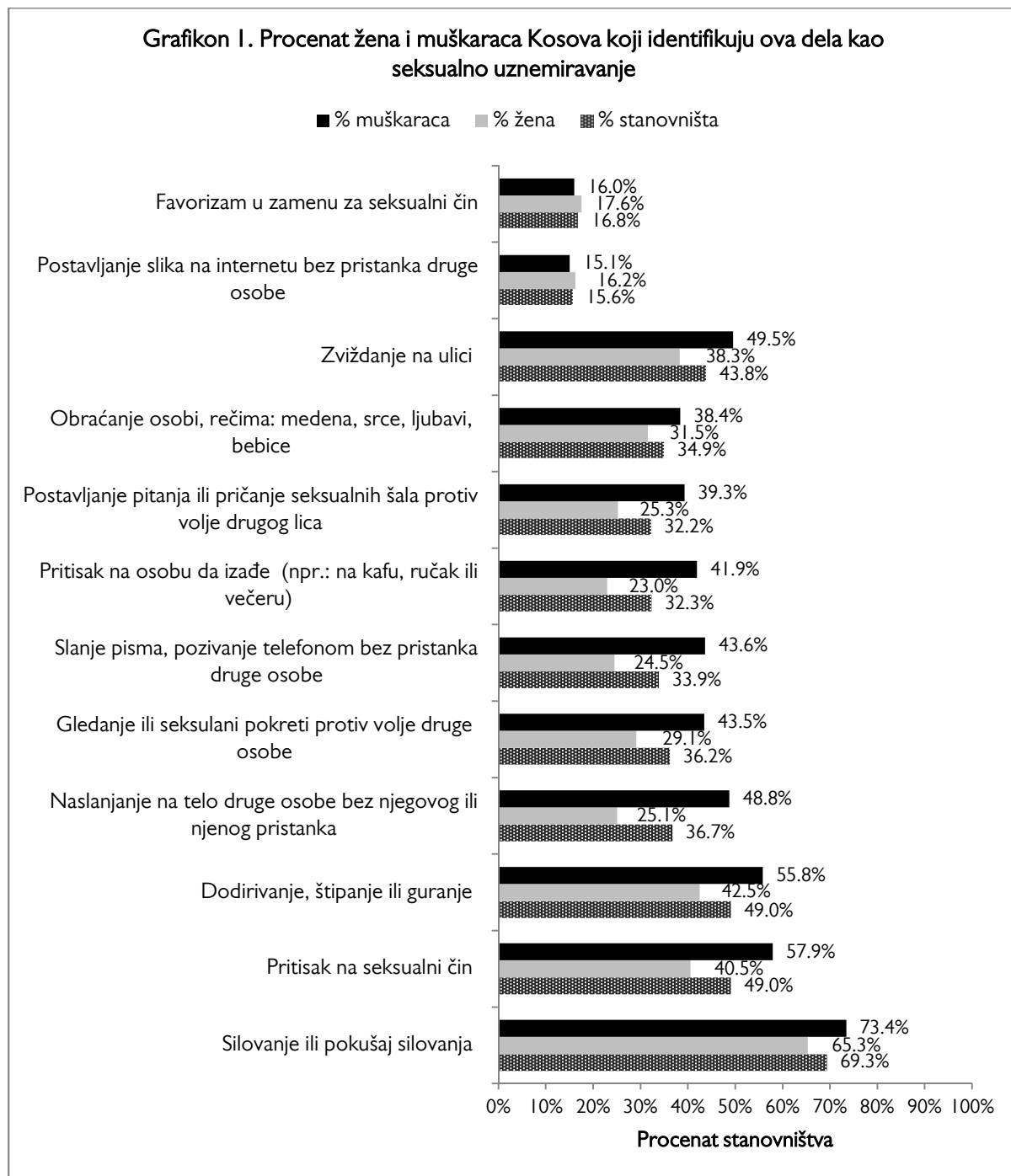
definisano u krivičnom i građanskom pravu treba pojasniti na jednom mestu. Zatim, svi ostali zakoni treba da se pozivaju na taj zakona za definiciju, proceduru i sankcije. Drugi zakoni mogu imati malo modifikovanu definiciju koja odražava različite institucionalne postavke, po potrebi.

Tabela 1. Rezime relevantnog pravnog okvira vezano sa seksualnim uznemiravanjem

Zakon	Član	Definicija seksualnog uznemiravanja (ako uopšte postoji)	Odgovorna institucija	Kazne
Ustav, uključujući KUSODŽ u zakonu Kosova	Član 11	“nepoželjne oblike ponašanja sa izraženim seksualnim namerama, kao što su fizički kontakti i nasrtaji, seksualno obojene primedbe, prikazivanje pornografije i izričito pozivanje na seks, bilo rečima ili postupcima” (in CEDAW, General Recommendation No. 19)	Osnovni sud	Nejasno
Zakon o zaštiti od diskriminacije	Član 4, stav 1.3	“nepoželjno ponašanje (koje obuhvata ali se ne ograničava na nepoželjno seksualno i/ili psihološko ponašanje) , koje ima za cilj ili kao posledicu kršenje dostojanstva osobe i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja, po osnovama propisanih u članu jedan (1) ovog zakona”	Osnovni sud	€400 - €1,350
Krivični zakonik Kosova	Članov i 186, 198	Nema definicije o seksualnom uznemiravanju, samo o uznemiravanju: “Ponavljana i neželjena pažnja ili komunikaciju sa namerom da uznemiri, zastraši, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce, ili svako lice koje stavi drugoga pod prismotru sa namerom da uznemirava, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce; i u trajanju tih dela dovede to lice u stanje stvarnog straha od smrti, teške telesne povrede ozbiljne štete na imovini, ili značajne duševne patnje. [...] praćenje ili stajanje u iščekivanju, ponovljeno pojavljivanje u kući, školi, na mestu rada ili odmora, ponovljeno zvanje telefonom, slanje ili ostavljanje poruka, slanje tekstualnih poruka, pošte, ili elektronske pošte, ili ostavljanje ili slanje neželjenih poklona ili drugih predmeta.”	Osnovni sud	Zatvor ≤3 godine ili novčana kazna; od strane člana domaćinstva, od 6 meseci do 5 godina zatvora; zvaničnika, ≤3 godina zatvora; ako je dete povređeno, od 6 meseci do 5 godina zatvora
Kosovski Zakon o ravnopravnosti polova	Član 3	“svaki neželjeni oblik verbalnog i ne verbalnog ponašanja ili fizičkog ponašanja polne prirode, koje se javlja sa ciljem ili kao posledica kršenja dostojanstva lica i za stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog , ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja.”	Osnovni sud	Novčana kazna: €300 - €900
Kosovski Zakon o civilnoj službi	Član 5, stavovi 1.2, 1.9	“Ne dozvoljavase nikakva direktna ili neposredna diskriminacija na osnovu rase, boje, pola, [...]seksualnog orientisanja, rođenja, hendikepiranih ili nekog drugog ličnog statusa”; i “Jednake mogućnosti za učešće u civilnoj službi organa javne administracije imaju pripadnici oba pola”	Osnovni sud, divizija za prekršaje	Nisu pomenute kazne; može se primeniti Zakon o zaštiti od diskriminacije
Kosovski Zakon o radu	Član 5.5, 9.2	Diskriminacija je zabranjena u zapošljavanju i u profesiji, vezano sa rekrutovanje u zaposlenosti, treiranje, promisanje zapošljavanja, uslove zaposlenja.	Nakon Zakona o zaštiti od diskriminacije, Osnovni sud	Novčana kazna: €100 do €10,000
Zakon o javnom redu i miru	Član 5	Ne definiše seksualno uznemiravanje, ali razmatra prekršaj: lica koja na javnim mestima uvrede rečima sa namerom da izazovu povredu javnog reda i mira.	Osnovni sud, divizija za prekršaje	Novčana kazna: €30 do €500; zatvor: ≤ 40 dana ako kazna nije plaćena

PERCEPCIJE O SEKSUALNOM UZNEMIRAVANJU

Ovo poglavlje ispituje percepcije i stavove ljudi prema seksualnom uznemiravanju, na osnovu ankete sprovedene na nivou Kosova. Na pitanje šta znači seksualno uznemiravanje, većina ispitanika ankete (69,3%) smatraju nasilnim krivičnim delom, kao što su: silovanje ili pokušaj silovanja, oblike seksualnog uznemiravanja (vidi: grafikon 1).

Manje od polovine stanovnika Kosova smatra da pritisak na seksualni čin (49%); pipanje, štipanje, guranje (49%); ili zviždanje na ulici (43,8%) predstavljaju oblike seksualnog uznemiravanja.

„Praćenje i zviždanje nije seksualno uznemiravanje.“
- Žena, 57, Kamenica

Približno jedna trećina ispitanika smatra sledeća dela oblicima seksualnog uznemiravanja: naslanjanje na telo druge osobe bez njegovog odobrenja; gledanje ili pravljenje seksualnih pokreta protiv nečije volje; slanje pisma ili telefoniranje bez dozvole osobe; pritisak na osobu da izađe na primer: na kafu, ručak ili večeru); postavljanje pitanja ili pričati seksualne viceve protiv nečije volje; i obraćanje osobi sa rečima „medena“, „srce“, „ljubavi“ ili „bebo“. Vrlo malo ljudi smatra postavljanje slike na internetu bez odobrenja osobe (15,6%) ili favorizovanje u zamenu za seksualni čin (16,8%) (na primer: dobijanje bolje ocene u školi, unapređenje na poslu ili povišicu) oblicima seksualnog uznemiravanja.

Druga dela koja su ispitanici ankete identifikovali kao oblike seksualnog uznemiravanja su: „kada vas neko tera da uradite nešto bez vašeg pristanka“, „provokativno ponašanje prema drugoj osobi“ i

„Žene smatraju da nije seksualno uznemiravanje, ako to uradi suprug.“

- Predstavnik, Centar za mentalno zdravlje

„nepoštovanje devojaka/žena od strane dečaka/muškaraca“. Drugi su izjavili da je seksualno uznemiravanje „nemoralno“ ili „nešto loše“. Nekoliko ispitanika tumači seksualno uznemiravanje kao „kad moj suprug želi seks, a ja ne želim“ ili „kada otac maltretira svoju ćerku“.

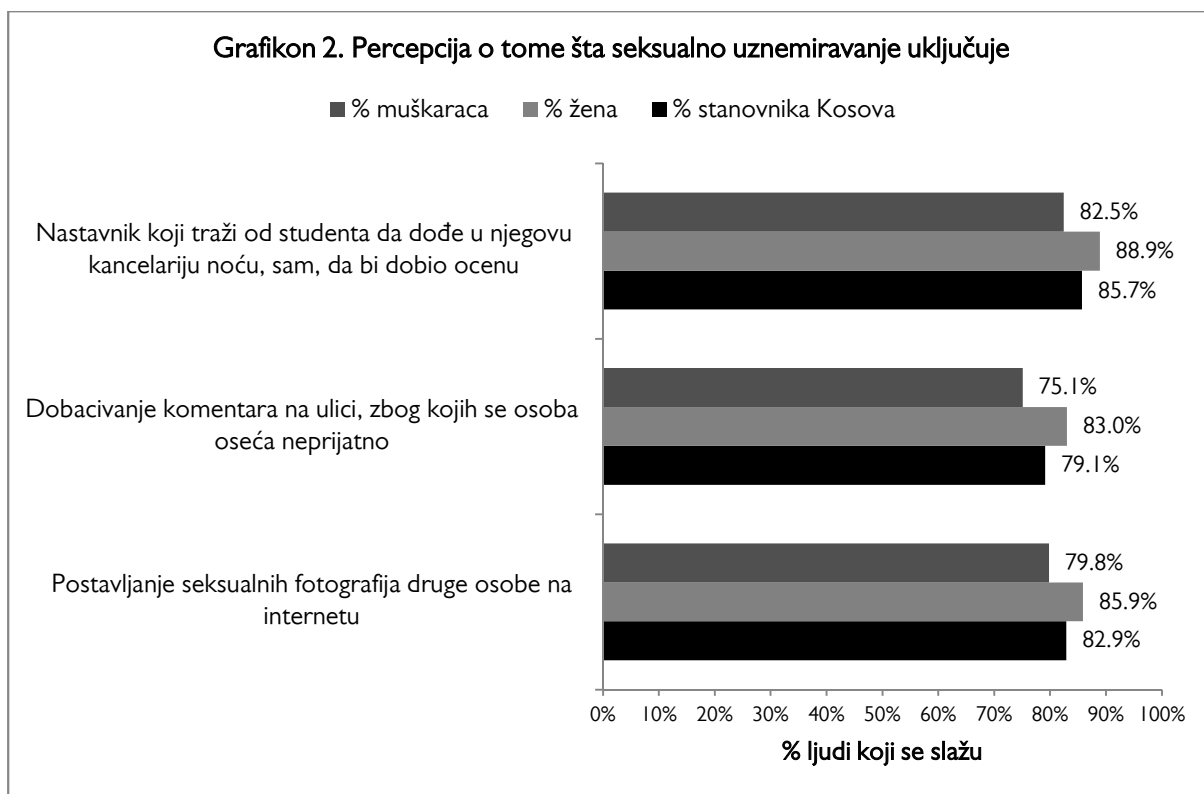
Kao što Grafikon 1 pokazuje, izgleda da postoji značajan odnos između pola i percepcije o tome šta predstavlja seksualno uznemiravanje. U principu, veći procenat muškaraca nego žena, imaju tendenciju da identifikuju većinu oblika seksualnog uznemiravanja.⁶⁷ MŽK je utvrdila da ispitanici u uzrasta od 56-64 imaju veće šanse da sledeća dela smatraju oblicima seksualnog uznemiravanja: slanje pisma ili telefoniranje bez dozvole osobe; postavljanje pitanja ili pričanje seksualnih viceva protiv nečije volje; zviždanje na ulici; i postavljanje slika na internetu bez dozvole te osobe.⁶⁸ Osobe starije od 56 više od drugih osoba smatraju da obraćanje osobi sa medena, dušo, ljubavi ili bebo predstavlja seksualno uznemiravanje.⁶⁹ Prema tome, kao zaključak, stariji ljudi više nego mlađe osobe identifikuju nekoliko oblika uznemiravanja.

Stanovnici Kosova se izgleda slažu da „nastavnik koji traži od učenika da dođe sam u njegovu kancelarije noću da bi dobio svoju ocenu, predstavlja oblik seksualnog uznemiravanja (85,7%), iako nešto veći procenat žena (88,9%) u odnosu na muškarce (82,5%) smatra da ovo predstavlja seksualno uznemiravanje. Kao što Grafikon 2 ilustruje, malo više žena (83%) u odnosu na muškarce (75,1%) smatra obraćanje osobi na ulici ili postavljanje seksualne fotografije drugog lica na internetu oblicima seksualnog uznemiravanja (85,9% žena u poređenju sa 79,8% muškaraca).

⁶⁷ MŽK je sproveda test Chi-square, koji na nivou pouzdanosti od 95% pokazuje da muškarci više nego žene smatraju sledeće kao seksualno uznemiravanje: nasilnički pritisak na seksualne usluge; dodirivanje, štipanje ili udaranje; oslanjanje na telo druge osobe bez njegovog / njenog pristanka; traži ili pravi seksualnih pokrete protiv želje druge osobe; slanje pisama, telefoniranje bez dozvole dotične osobe; pritisak na osobu da izađe (na primer: na večeru, ručak, kafu, itd); postavljanje slika na internetu bez dozvole te osobe. Chi-square test na nivou pouzdanosti od 95% pokazuje da sve oblike seksualnog uznemiravanja, žene više od muškaraca smatraju favorizovanje u zamenu za seksualne usluge kao jedan od oblika seksualnog uznemiravanja. Ne postoji statistički značajna razlika između muškaraca i žena u definisanju sledećih kao oblik seksualnog uznemiravanja: silovanje ili pokušaj silovanja, pitanja ili seksualne šale protiv nečije volje, obraćanje osobi sa rečima poput medena, dušo, ljubavi, bebo, itd, i zviždanje na ulici.

⁶⁸ Chi-square test na nivou pouzdanosti 95%.

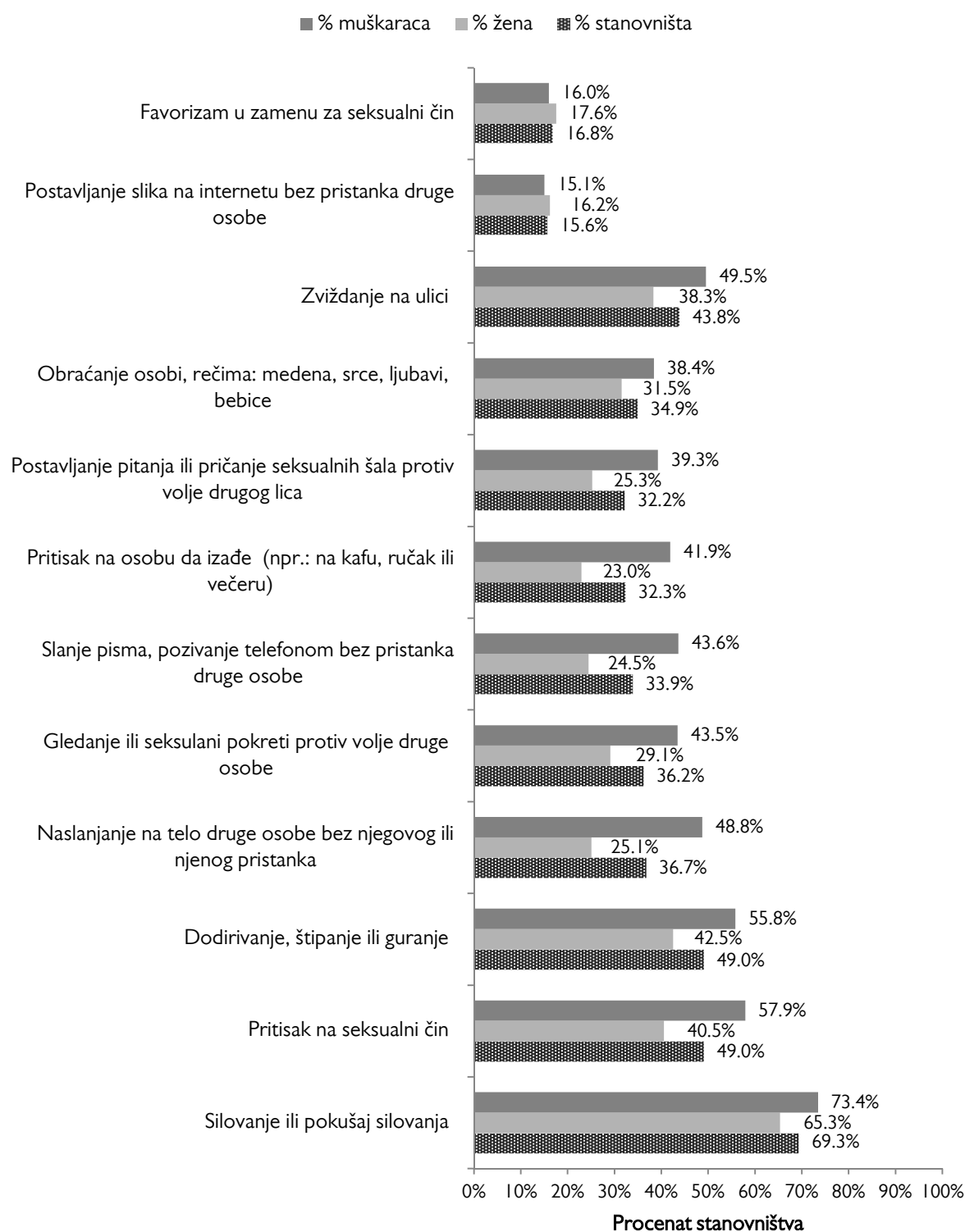
⁶⁹ Chi-square test na nivou pouzdanosti 95%. Ne postoje značajne razlike u godinama za druge oblike seksualnog uznemiravanja.

Percepcije u vezi sa seksualnim uznemiravanjem na poslu

Većina stanovnika Kosova znaju da šefovi nisu jedine osobe koje mogu da budu uključene u seksualno uznemiravanje na poslu (69,7%). Mnogi smatraju da šef koji pozove radnika da izađu na večeru van radnih obaveza može predstavljati seksualno uznemiravanje (79,6%). Kao što Grafikon 3 prikazuje, malo manje muškaraca (71,7%) nego žena veruje da seksualno uznemiravanje može uključiti kolegu koji komentariše na seksualni način drugog kolegu; šefa koji poziva radnika na večeru van obaveza sa posla (76,4% muškaraca); ili šefa koji dodiruje radnika na način na koji radnik ne voli (87,3% muškaraca).

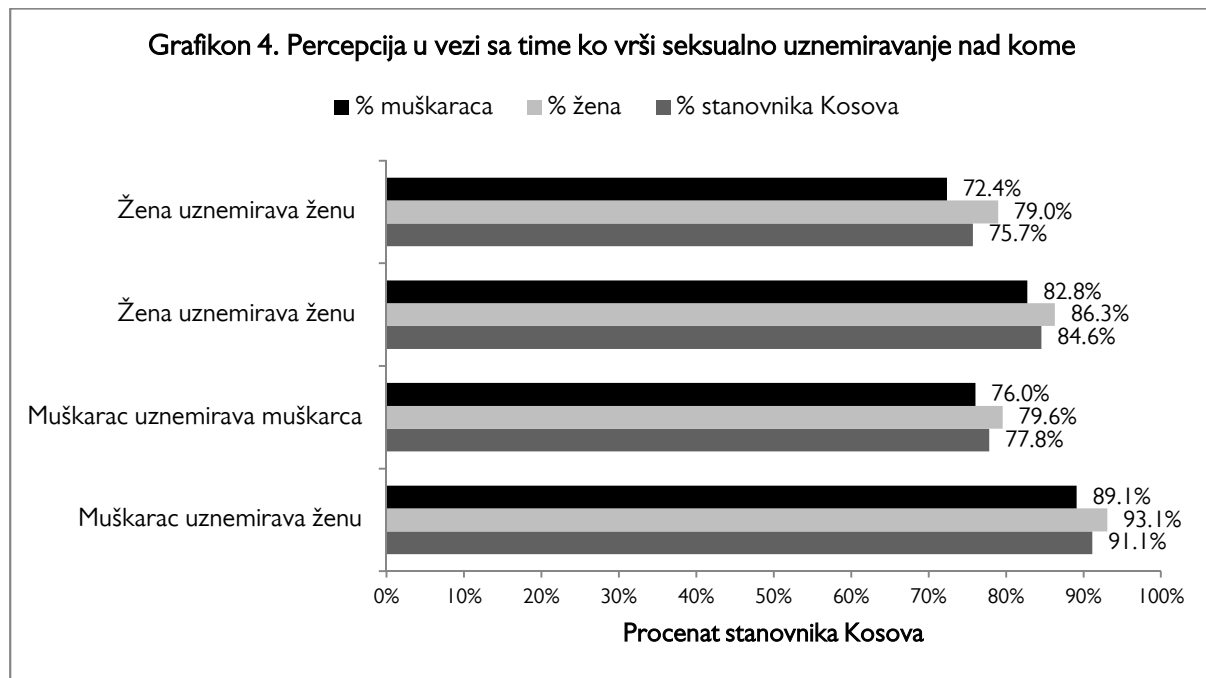
Grafikon 3. Procenat žena i muškaraca Kosova koju identifikuju ova dela kao seksualno uznemiravanje

Percepcija o tome ko je sklon da vrši seksualno uznemiravanje

Kao što Grafikon 4 ilustruje, većina stanovnika Kosova se slaže da muškarci koji uznemiravaju žene predstavlja oblik seksualnog uznemiravanja (91,1%), a i žene mogu da uznemiravaju muškarce

(84,6%). Malo manje muškaraca veruje da žena može da uznemirava ženu na seksualni način (75,7%) ili da muškarac uznemirava muškarca (77,8%). Ovo ukazuje na to da neki stanovnici Kosova nisu svesni da seksualno uznemiravanje može da se desi između homoseksualnih osoba. Dok žene i muškarci izgleda imaju slične percepcije, žene češće od muškaraca smatraju da seksualno uznemiravanje može uključiti ženu koja uznemirava ženu.⁷⁰

Zbog čega ljudi smatraju da se seksualno uznemiravanja dešava?

Skoro trećina stanovnika Kosova (31,1%) smatra da ljudi prirodno uznemiravaju druge kada ih privlače i da je takvo ponašanje „u redu“. Procentat od 15,1% ne zna da li je takvo ponašanje „u redu“ ili ne. Više muškaraca (35,4%) nego žena (26,9%) imaju tendenciju da se slažu da je takvo ponašanje u redu.⁷¹ Postoji prilično rašireno verovanje među ženama i muškarcima da „devojke vole da ih neko zadirkuje (uznemirava)“ (40,5%). Pored toga, oko 74% stanovnika Kosova veruje da „žene same prave probleme uznemiravanja zbog oblačenja ili zato što deluju provokativno“ (Grafikon 5). Malo veći broj žena (77,6%) se slaže sa ovom tvrdnjom u odnosu na muškarce (70,3%).⁷² Samo 16,3% stanovnika Kosova se ne slaže s ovom izjavom, dok 9,5% ne zna.

„Dok kučka repom ne mahne, ne ide pas za njom.“

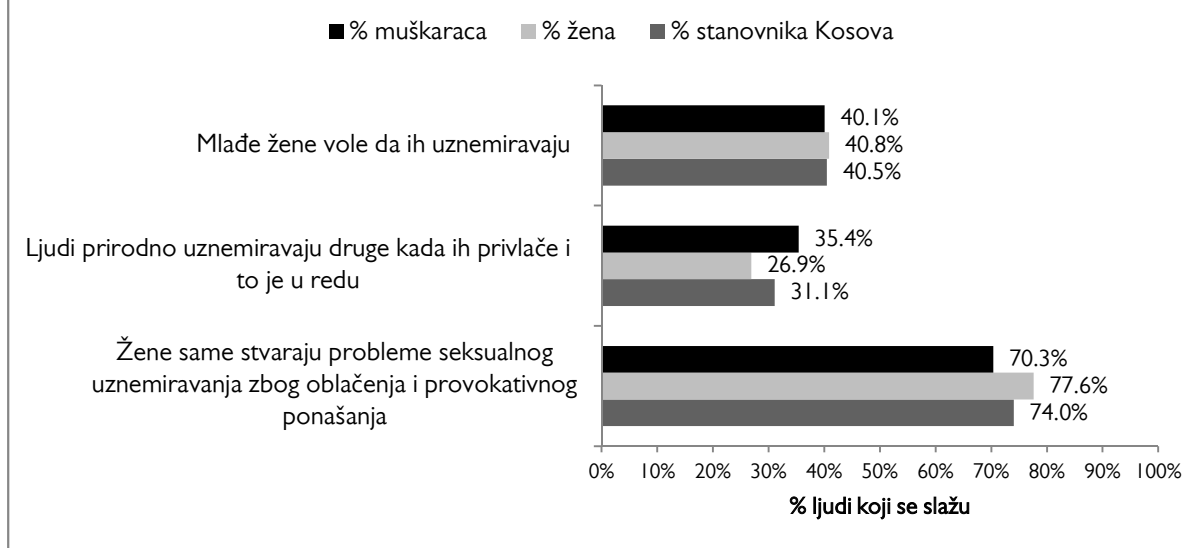
- Žena, 65, Glogovac, izjava povodom žena koje se provokativno oblače

⁷⁰ Statistički značajno, koristeći Chi-square test na nivou pouzdanosti 95%.

⁷¹ Chi-square test i korelacija na pouzdanom nivou 95% pokazuje da se muškarci više slažu sa ovom izjavom u odnosu na žene.

⁷² A Chi-square test je predložio statistički značajnu vezu. Međutim, to je blizu granice (0,045), a korelacija je statistički značajna verovatno zbog zaokruživanja (0,045 do krajnjih granica 0,05).

Grafikon 5. Percepcija o tome zašto se dešava seksualno uznemiravanje

Rezultati istraživanja pokazuju da je kultura „kriva je žrtva“ prilično rasprostranjena na Kosovu. „Kriviti žrtvu“ je kada osoba koja je žrtva krivičnog dela optužena da je delimično ili u celini kriva za krivično delo.⁷³ Klasičan primer je da se žene tradicionalno optužuju kada postanu žrtve seksualnog uznemiravanja navodno zbog odeće koje su nosile kada se desilo krivično delo, jer su to „tražile“;⁷⁴ jer su izgubile nevinost; ili zato što su bile na glasu „da se zabavljaju sa muškarcima“. Uprkos takvoj percepciji, seksualno uznemiravanje ili napad se ne mogu pripisati odeći ili postupcima žrtve. Niti se može opravdati iz bilo kog drugog razloga. Seksualno uznemiravanje je nezakonito i neopravdano. Krivično delo je krivično delo i odeća ili ponašanje žrtve se ne trebaju smatrati relevantnim u sudskom postupku. U stvari, kriviti žrtvu je identifikovano kao oblik „sekundarne viktimizacije“ žrtve.⁷⁵

Tačnije, stvarni uzroci seksualnog uznemiravanja se mogu pripisati odnosu snaga, posebno među ženama i muškarcima, prema kojoj muškarci izgleda imaju veću društvenu moć u većini društvenih i kulturoloških konteksta, uključujući i Kosovo danas. U Deklaraciji o eliminaciji nasilja nad ženama, Generalna skupština UN-a priznaje sledeće:

Nasilje nad ženama je manifestacija istorijski nejednakog odnosa snaga između muškaraca i žena, koji su doveli do dominacije i diskriminacije nad ženama od strane muškaraca i do sprečavanja potpunog napretka žena. [...] Nasilje nad ženama je jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojima se žene su prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce. Nasilje nad ženama je prepreka u postizanju jednakosti, razvoja i mira.⁷⁶

Rešavanje osnovnih uzroka seksualnog uznemiravanja i drugih oblika seksualnog nasilja stoga podrazumeva podrivanje postojećih odnosa snaga između žena i muškaraca. To uključuje borbu protiv lažne percepcije i opravdanja za seksualno nasilje koje se događa, kao što je okrivljavanje žrtve.

⁷³ Ovaj termin je prvi put upotrebio William Ryan u svojoj knjizi *Blaming the Victim* (Okrivljuju žrtvu) (1971), gde je tvrdio da se ta ideologija koristi za opravdavanje zločina počinjenih protiv crnih ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama. Od tada se koristi u razmatranju seksualnog nasilja, uključujući i nasilje u porodici. Za dalja objašnjenja i primere, vidi Wikipedia članak o „Victim Blaming“ (Kriviti žrtvu) (https://en.wikipedia.org/wiki/Victim_blaming, pregledano 24. januara 2016. godine).

⁷⁴ Nicky Ali Jackson, *Encyclopedia of Domestic Violence*, (Enciklopedija o nasilju u porodici) Taylor & Francis, 2007, str. 715.

⁷⁵ Campbell, R. and Raja, S., “Secondary victimization of rape victims: insights from mental health professionals who treat survivors of violence,” *Violence and Victims*, (Sekundarna viktimizacija žrtava silovanja: uvidi stručnjaka za metalno zdravlje koji se bave preživelim nasiljem), *Nasilje i žrtve*, 14 (3), 1999, str. 261–275.

⁷⁶ Rezolucija, Ujedinjenih Nacija 48/104, 20. decembra 1993. godine

Zaključci

Većina ispitanika u anketi smatra nasilnim krivičnim delima, kao što su silovanje ili pokušaj silovanja, oblicima seksualnog uznemiravanja. Manje od polovine ispitanika u anketi smatra da pritisak na seksualni čin, dodirivanje, štipanje, guranje ili zviždanje na ulici oblicima seksualnog uznemiravanja. Veći procenat muškaraca nego žena imaju tendenciju da identifikuje većinu oblika seksualnog uznemiravanja. Neki stanovnici Kosova ne znaju da se seksualno uznemiravanje može desiti između homoseksualnih osoba. Skoro trećina stanovnika Kosova, više muškaraca nego žena, veruje da ljudi prirodno uznemiravaju druge kada ih privlače i da je takvo ponašanje „u redu“. Alarmantno, kultura „kriviti žrtvu“ kada se dogodi seksualno uznemiravanje je široko rasprostranjena, gde oko 74% stanovnika Kosova veruje da „žene same stvaraju probleme uznemiravanja, zbog oblačenja ili provokativnog ponašanja“. Malo više žena se slaže sa ovom izjavom od muškaraca. Ovo poglavlje ukazuje na to da će podizanje svesti u vezi sa različitim oblicima seksualnog uznemiravanja, ko vrši uznemiravanje i zašto se uznemiravanje dešava (na primer: ne zato što žene: „to traže“) biti od ključnog značaja za rešavanje problema seksualnog uznemiravanja na Kosovu u budućnosti.

PRISUTNOST SEKSULANOG UZNEMIRAVANJA

Ovo poglavlje razmatra sveprisutnost seksualnog uznemiravanja na Kosovu, na osnovu iskustava koje su prijavili anketirani o seksualnom uznemiravanju. S obzirom na nedostatak jasnoće u pravnom okviru u pogledu toga šta seksualno uznemiravanje može uključivati i neznanje nekih ispitanika o seksualnom uznemiravanju, MŽK je pitala o različitim delima koja se mogu desiti i nije htela da koristi opšti termin „seksualno uznemiravanje”.

Životna rasprostranjenost

Procenjuje se da je 48,5% stanovnika Kosova doživelo neki oblik seksualnog uznemiravanja u životu. Žene su znatno više nego muškarci doživele seksualno uznemiravanje.⁷⁷ Dok je oko 64,1% žena prijavilo da su doživele seksualno uznemiravanje, 32,5% muškaraca tvrde da su imali takva iskustva.⁷⁸ Pojedinci starosti od 18-25 češće prijavljuju da su doživeli seksualno uznemiravanje, a osobe od 46 i starije manje prijavljuju tako nešto. Stope mogu biti veće među mlađim starosnim grupama, jer oni mogu imati veće šanse da to prijave ili da se sete da su to doživeli, dok starije starosne grupe mogu oklevati da prijave ili ne mogu da se sete takvih iskustava.⁷⁹ Nije pronađena značajna korelacija između doživljenog seksualnog uznemiravanja i etničke pripadnosti ili življenja u ruralnom ili urbanom području.

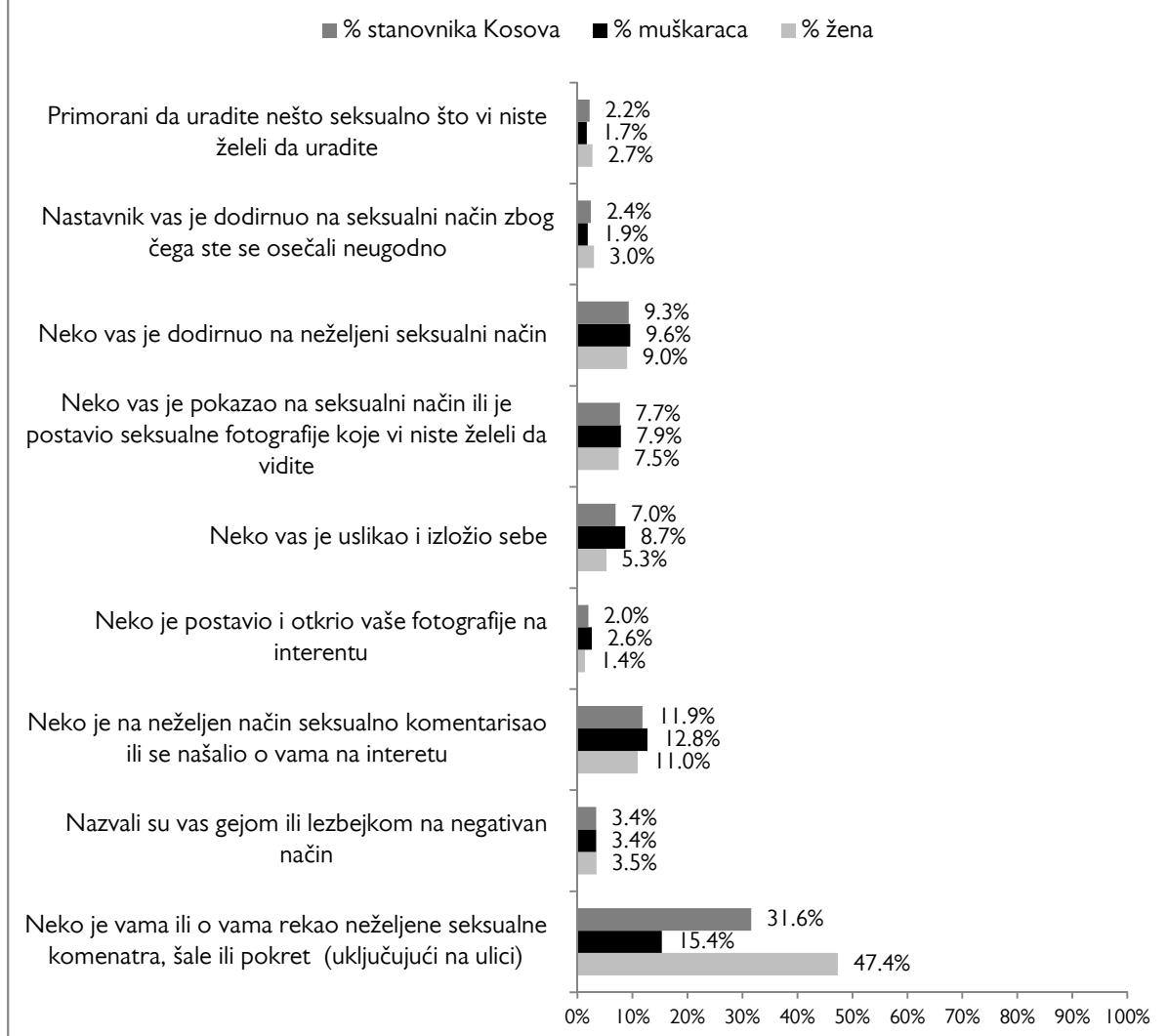
Najčešći oblik seksualnog uznemiravanja prijavljen od strane ispitanika ankete je kada neko dobacuje neželjene seksualne komentare, viceve ili pokrete prema njima ili oko njih, uključujući i dok neko hoda ulicom (Grafikon 6). Skoro trećina stanovnika Kosova (31,6%) je izjavila da se to njima desilo. U suštini, veći procenat žena (47,4%) je iskusio takvo uznemiravanje u odnosu na muškarce (15,4%).

⁷⁷ Kako Chi-square test na nivou pouzdanosti od 95% , tako i analiza korelacije na nivou značajnosti od 95% pokazuju značajnu vezu.

⁷⁸ MŽK je našla statistički značajnu korelaciju sa nivoom pouzdanosti od 95 % sa rodom i godinama. Izgleda da ne postoji statistički značajna povezanost između starosne grupe 26-35 i 36-45 i da su doživele seksualno uznemiravanje.

⁷⁹ Ovo se može nazivati: „problemi sa memorijom“ u društvenim istraživanjima, gde se događaj desio tako davno da se ispitanici ne sećaju. Problemi sa memorijom izgleda više utiču na starije osobe nego mlađe u vezi sa ovim ispitivanjem.

Grafikon 6. Procenat žena i muškaraca koji su izjavili da su doživeli seksualno uznemiravanje u životu

Čak i sa uveravanjima o poverljivosti, mali broj ljudi je prijavio seksualno nasilje. Ovo ne samo da je istina na Kosovu, već i širom sveta.⁸⁰ Samo zato što nije prijavljeno policiji ili u društvenim anketama, ne znači da seksualno nasilje ne postoji. Ljudi se mogu jednostavno plašiti da prijave ili mogu smatrati da je to njihova lična stvar, čak i u slučajevima kada to predstavlja krivično delo. Samo 2,2% ispitanika je izjavilo da su bili primorani da urade neki seksualni čin iako to nisu želeli da uradi u nekom trenutku u životu (1,7% muškaraca i 2,7% žena).⁸¹

⁸⁰ Na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama je procenjeno da 68% seksualnih napada u periodu od pet godina nije prijavljeno (Nacionalna mreža za silovanje, zlostavljanje i incest (NMSZI), izveštajni kurs, na: <https://rainn.org/get-informacije/statistics/izveštavanje-stope>). U EU, „u proseku 6% žena otkriva da je doživela seksualno nasilje od strane osobe koji nije bila trenutni ili bivši partner, u rasponu od 1% u Grčkoj i Portugaliji za 12% u Holandiji i Švedskoj [...] u EU je najmanje 11 miliona žena doživela seksualno nasilje od strane nekoga ko nije bio partner od 15 godina“ (European Institute for Gender Equality, Gender Equality Index 2015, *Measuring gender equality in the European Union 2005-2012*, 2015, at: <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0215616enn.pdf>). Da je veći procenat osoba prijavila seksualno nasilje to bi moglo da znači da postoji veća učestalost. Međutim, drugo tumačenje je da su ljudi (u Holandiji i Švedskoj, na primer), svesniji, osetljiviji i kulturno spremni da prijave seksualno nasilje u poređenju sa drugim ljudima (u Grčkoj ili Portugaliji, na primer).

⁸¹ Na primer, jedna ispitanica je rekla da je prevarena i potom seksualno napadnuta pištoljem u Prištini (40 godina, Glogovac, anketa MŽK, 2015). Kasnije, ona je doživela nasilje i od supruga. U drugom slučaju, 20-godišnji muškarac je rekao da je imao

Nešto veći procenat ispitanika ankete (2,4%) je izjavio da ih je nastavnik dodirnuo na seksualni način (3% žena i 1,9% muškaraca). Pored toga, žene (9%) i muškarci (9,6%) su izjavili da su ih nepoželjno dodirnuti, tj. dotakli na seksualni način. Oko 7,7% stanovnika Kosova su izjavili da su im prikazali seksualne fotografije koje nisu hteli da vide, a 7% su videli nekoga da slika ili objavljuje ih. Nešto veći procenat muškaraca (8,7%) nego žena (5,3%) je izjavilo da su ih uslikali. Ovo je bio jedini identifikovan slučaj u kome muškarci statistički više nego žene pate zbog seksualnog uznemiravanja.

Dok je seksualno uznemiravanje preko interneta nešto novija pojava, dva posto stanovnika Kosova izjavljuje da je neko postavio njihove fotografije na internetu i 11,9% posto ispitanika poznaje nekog ko je komentarisao na seksualan način ili pričao viceve o njima na internetu. Osobe u starosti od 18-25 statistički imaju veću verovatnoću da su doživeli seksualno uznemiravanje na internetu u poređenju sa osobama iz starijih starosnih grupa.⁸²

Sve u svemu, 3,4% stanovnika Kosova je izjavila da su nazvali gejom ili lezbejkom na negativan način u nekom trenutku u njihovom životu. Predstavnici grupa koji podržavaju lezbejke, gejove, biseksualce, transrodne i nastrane osobe (LHBT) na Kosovu su izjavili da je seksualno uznemiravanje uobičajeno. Pored toga što osobe LHBT seksualno uznemiravaju jedni druge, predstavnici LHBT su detaljisali uznemiravanje i od strane drugih ljudi, uključujući i predstavnike državnih institucija. Jedan predstavnik LHBR je izjavio: „Javni službenik me je nazvao pederom u Opštini Priština. On je rekao: „Vi nas zamarate sa ovim događajima za pedere“.⁸³ Žalba je podneta u ovom slučaju i njom se bavio direktor tog odeljenja. Međutim, ovaj slučaj je i dalje u toku u vreme istraživanja MŽK.⁸⁴

MŽK je takođe dobila izveštaje o seksualnom uznemiravanju od strane osoba sa invaliditetom.⁸⁵ Jedan ispitanik iz udruženja koje podržava osobe sa invaliditetom je izjavio da je 22 slučajeva seksualnog uznemiravanja protiv žena sa invaliditetom prijavljeno njihovom udruženju.⁸⁶ „Iskreno, žene sa invaliditetom se tretiraju kao javni toalet“, rekla je ona. Gde god je išla da radi, tražili su od nje nešto za uzvrat. U 90% slučajeva, kada žena sa invaliditetom iznese svoje potrebe u određenoj instituciji, od nje se traži nešto zauzvat, izjavio je ispitanik ankete. Druge optužbe za zloupotrebu ovlašćenja, uključujući da su u nekim organizacijama trebale da rade osobe sa invaliditetom, su takođe prijavljene.⁸⁷ Na primer, osobe na pozicijama koje traže seksualne usluge u zamenu za pomoć i podršku za osobe sa invaliditetom. U kojoj meri su takve tvrdnje rešene od strane ovih organizacija nije jasno.

Među ženama koje su nekada doživele seksualno uznemiravanje na Kosovu, 30,4% je izjavilo da se to desilo „kada su bile mlađe“. Samo 9,9% muškaraca koji su doživeli seksualno uznemiravanje su izjavili da se to desilo samo kad su bili mlađi.⁸⁸ Ovaj nalaz zajedno sa gore pomenutim odnosima identifikovanih između seksualnog uznemiravanja koje su doživeli, pola i godina, ukazuju na to da su mlade žene mogle biti među onima koji su najviše izložene riziku od većine oblika seksualnog uznemiravanja.

loše uspomene na dva muškarca koji su ga maltretirali i „dodirivali“ pre oko dve godine (starost 20, Priština, anketa MŽK, 2015).

⁸² Postoji statistički značajna pozitivna korelacija između ove starosne grupe i seksualnog uznemiravanja na internetu u 95% važnosti. Postoji negativna korelacija između ovih oblika uznemiravanja i lica starosti 56-64 godina i 65+ godina. Za sve ostale starosne grupe odnos je zanemarljiv.

⁸³ Razgovor MŽK sa predstavnicima organizacije LHBT, jun 2015.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Intervjui i razgovori MŽK sa aktivistima, 2015.

⁸⁶ Intervju MŽK sa predstavnikom organizacije koja pomaže osobama sa invaliditetom, 2015. Nije bilo raspoloživih informacija u vezi sa seksualnim uznemiravanjem nad muškarcima sa invaliditetom.

⁸⁷ Intervjui i razgovori MŽK sa aktivistima koji rade u ovim udruženjima.

⁸⁸ Slično tome, u EU, mlade žene su pod većim rizikom od seksualnog uznemiravanja, naročito one koje koriste e-mail ili tekstualne poruke (Agencija Evropske Unije za osnovna prava [FRA], *Nasilje protiv žena: anketa na teritoriji čitave EU: rezultati na prvi pogled*, Luksemburg: FRA, 2014, na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance_en_0.pdf, str. 12). Evropska komisija je utvrdila da mlade, neudate i razvedene žene su više doživele seksualno uznemiravanje na poslu. (European Commission, *Sexual Harassment in workplace in the European Union*, EC 1998, (Evropska komisija, *Seksualno uznemiravanje na radnom mestu u Evropskoj uniji*, EC 1998, na: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/shworkpl.pdf>).

Rasprostranjenost u 2014. godini

Generalno, 45,2% stanovnika Kosova je doživelo neki oblik seksualnog uznemiravanja u 2014. godini. Još jednom, žene su te koje su statistički znatno više nego muškarci doživele seksualno uznemiravanje u 2014. godini; 63,5% žena je izjavilo da su to doživele u poređenju sa samo 24,3% muškaraca.⁸⁹ Pojedinci u uzrastu od 18-25 su izgleda doživeli seksualno uznemiravanje u 2014. godini, dok lica u starosti 46 i više izgleda nisu.⁹⁰

Više nasilni oblici uznemiravanja koji bi se mogli smatrati krivičnim delima na osnovu zakona Kosova su znatno manje zastupljeni ili prijavljeni od ispitanika ankete: 4,8% žena i 3,7% muškaraca je izjavilo da su doživeli seksualno uznemiravanje u 2014. godini. Nešto više njih je izjavilo da je neko zgrabio ili dodirnuo (4,8% žena i 3,7% muškaraca).

Uznemiravanje na ulici izgleda da se mnogo češća dešava ženama (vidi grafikon 7). Jedna od tri žena (34,2%) u poređenju sa samo 1,6% muškaraca su doživele da im je neko trubio iz automobila dok su hodale ulicom u 2014. Pored toga, 46,4% žena i samo 3,9% muškaraca je doživelo da je neko zviždao za njima; 26,4% žena i 3,3% muškaraca je doživelo da ih neko prati; 20,1% žena i 4,7% muškaraca je doživelo da im neko blokira put; i 46,5% žena u poređenju sa samo 4,2% muškaraca je doživelo neželjene komentare na ulici. Osim toga, 11,3% žena i 3,1% muškaraca je izjavilo da su doživeli seksualno eksplicitne komentare.⁹¹

„Ja sam bila u trećem razredu, kada su mene i moje dve drugarice pratili stariji dečaci. Uspele smo da pobegnemo, ali još uvek imam traume kada se prisetim i to me i dalje zabrinjuje.“

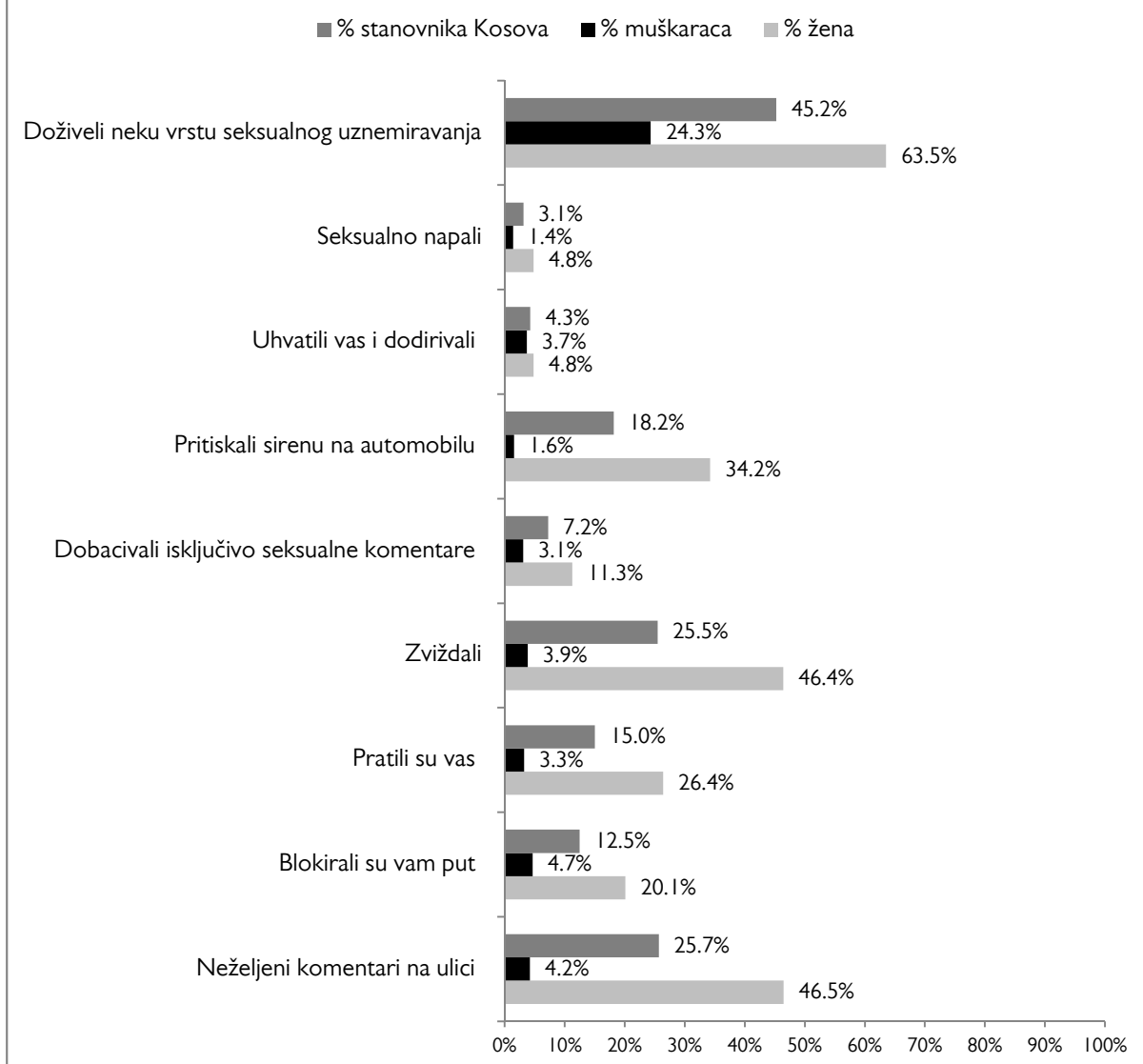
- Žena, 23, Priština

⁸⁹ MŽK je koristila Chi-square test i analizu korelacije na nivou pouzdanosti od 95%, koji je pokazao da postoji značajna korelacija između roda i doživljavanja seksualnog uznemiravanja u 2014. godini.

⁹⁰ MŽK je našla statistički značajnu korelaciju na nivou pouzdanosti od 95 % za pol i starost. Izgleda da ne postoji statistički značajna veza između doživljenog seksualnog uznemiravanja u 2014. i starosne grupe 26-35 i 36-45; živeti u ruralnom ili urbanom mestu; ili sa lica određenim nacionalitetom.

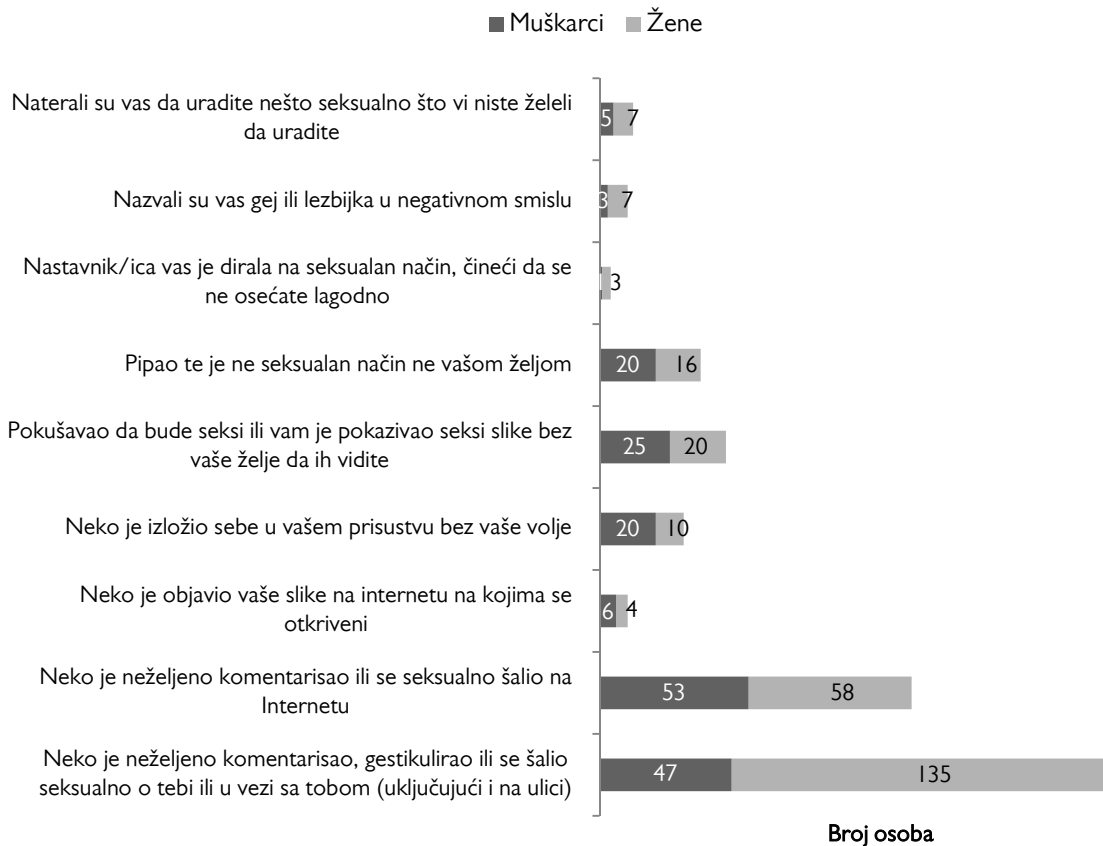
⁹¹ U jednom slučaju, muškarca je pozvala žena koja mu se približavala na usluge prostitucije, što je on smatrao oblikom uznemiravanja (muškarac, starosti 19, Peć, anketa MŽK, 2015).

Grafikon 7. Procenat žena i muškaraca koji su doživeli seksualno uznemiravanje u 2014

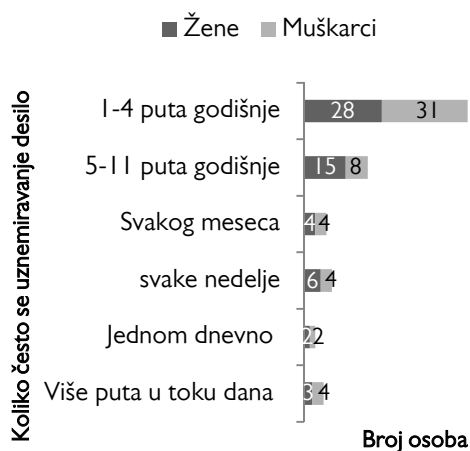
U 2014. godini, 182 ljudi je izjavilo da im je neko dobio neželjene seksualne komentare, šale ili pokrete na ulici; 111 je izjavilo da je neko na neželjen seksualan način komentarisao ili se našalio na internetu na njihov račun; 45 su prikazali seksualne slike koje nisu hteli da vide; i 36 su dodirnuti na nepoželjan seksualni način (grafikon 8).

Grafikon 8. Broj muškaraca i žena koji su doživeli seksualno uznemiravanje u 2014 po vrsti uznemiravanja

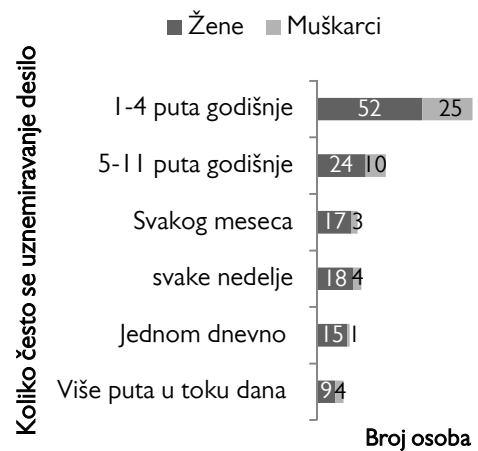

Neki ispitanici iz ankete su izjavili da su doživeli uznemiravanje više puta u 2014. godini, kao što grafikoni 9 i 10 ilustruju.

Grafikon 9. Broj žena i muškaraca koji su doživeli da im neko napiše neželjeni seksualni komentar ili šalu na internetu u 2014

Grafikon 10. Broj žena i muškaraca koji su doživeli da im neko kaže neželjeni seksualni komentar ili pokret, uključujući na ulici

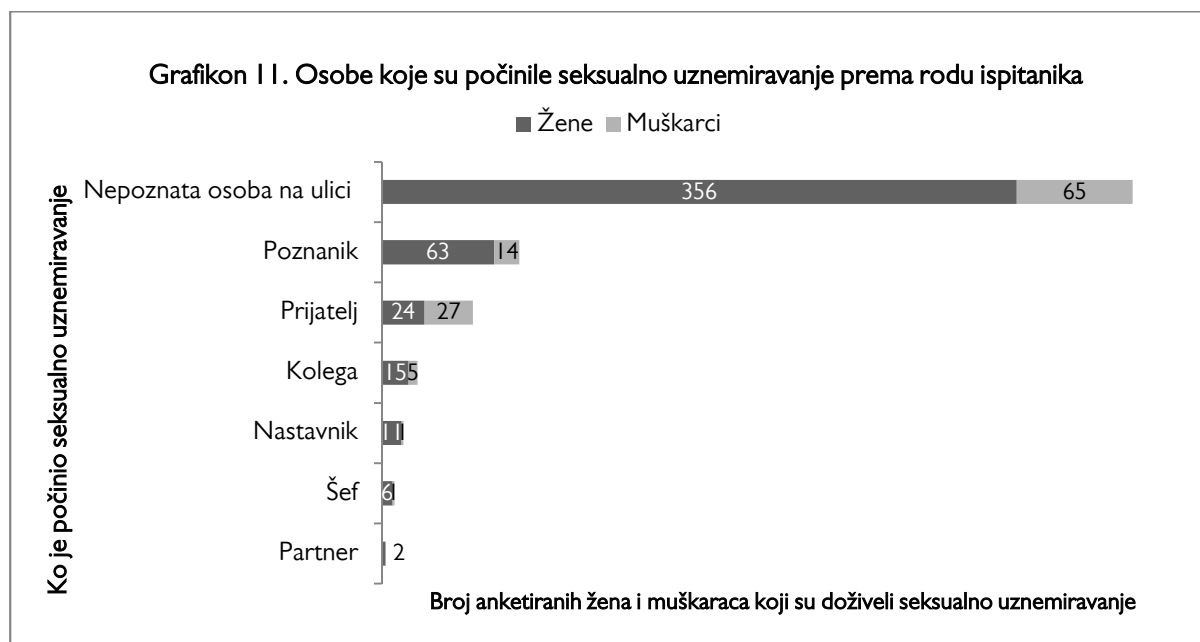

Ko je izvršio seksualno uznemiravanje nad ispitanikom?

Od 561 ljudi koji su izjavili da su doživeli seksualno uznemiravanje u 2014. godini, oni su pre svega maltretirani od strane nepoznatih lica na ulici (421 ispitanika). Kao što Grafikon 11 pokazuje, ispitanici su takođe izjavili da su bili maltretirani od strane poznanika (77 ispitanika), prijatelja (51), saradnika (20), nastavnika (12), šefova na poslu (sedam) i partnera ispitanika (dva). Rezultati pokazuju da žene izgleda više maltretiraju nepoznati ljudi na ulici i prijatelji u odnosu na muškarce. Muškarce izgleda češće maltretiraju prijatelji u odnosu na žene.⁹²

„Koleginica me je uznemiravala, ali ja od toga nisam napravio veliku buku.“

- Muškarac, 22, Peć

Seksualno uznemiravanje na poslu

Izveštaj objavljen od strane Evropske komisije o seksualnom uznemiravanju na poslu je utvrdio da su približno tri od četiri žena u „profesionalnom svojstvu ili na rukovodećim pozicijama“ doživle seksualno uznemiravanje dok su radile.⁹³ Pored toga, „jedna od tih četiri žena su se suočile sa seksualnim uznemiravanjem u 12 meseci [...] pre ankete. Mlade žene, žene sa nižim nivoima obrazovanja i privremene radnice su takođe mogle biti više izložene riziku od uznemiravanja.“⁹⁴ Muškarci češće čine većinu počinilaca, na položajima kolega ili rukovodilaca. U EU, učestalost seksualnog uznemiravanja izgleda da ima veze sa seksualnim odnosom zanimanja: „žene u poslovnima u kojima dominiraju muškarci su češće doživle seksualno uznemiravanje u odnosu na žene u izbalansiranim ili poslovnima gde dominiraju žene.“⁹⁵

Postoje mala istraživanja o seksualnom uznemiravanju na poslu na Kosovu. Kosovski centar za rodne studije (KCRS) je utvrdio u 2010. godini da su 9% od civilnih službenika doživeli seksualno

⁹² MŽK je pokrenula Chi-square test i analizu korelacije, koji su pokazali statistički značajnu vezu (nivo pouzdanosti od 95%). Za sve druge osobe koje su navodno počinile uznemiravanje nad drugom osobom (na primer, poznanici, saradnici, nastavnici, šefovi, partneri), nema statistički značajne povezanosti između seksualnog uznemiravanja i pola.

⁹³ FRA, *Violence against women: an EU-wide survey: Results at a glance*, 2014, str. 12-13, (FRA, Nasilje nad ženama: šira anketa UN: Rezultati na prvi pogled, 2014, str. 12-13.

⁹⁴ European Commission, *Sexual Harassment in workplace in the European Union*, EC, 1998. Evropska komisija, Seksualno uznemiravanje na radnom mestu u Evropskoj uniji, EC, 1998.

⁹⁵ Isto.

uznemiravao više od tri puta, dok su dodatnih 7,6% bili žrtve seksualnog uznemiravanja jednom.⁹⁶ KCSR je izvestio da su 80% žrtava bile žene, a 70% počinitelja su bili muškarci. Civilni službenici uzrasta 21 do 35 godine su češće seksualno uznemiravani, dok su počinioci bili uzrasta od 35 do 41.

Gore navedeni podaci ankete MŽK, takođe ukazuju na to da se seksualno uznemiravanje dešava na poslu na Kosovu, i počinili su rukovodioci i saradnici (vidi grafikon 11). Teško je znati precizno koliko je takvo uznemiravanje rasprostranjeno, s obzirom na slabo prijavljivanje. Usred visoke stope nezaposlenosti na Kosovu,⁹⁷ ljudi se mogu plašiti da prijave seksualno uznemiravanje (čak i na društvenim anketama) zbog straha od gubitka posla, iako je otpuštanje nekoga sa posla jer je prijavio uznemiravanje nesporno zabranjeno prema zakonu Kosova.⁹⁸

Seksualno uznemiravanje u školi

Nekoliko primera nastavnika koji navodno seksualno zlostavljaju učenike na Kosovu su nedavno objavljeni u medijima, uključujući priče o pokrenutim sudskim postupcima. Na primer, u 2015. godini, dva slučaja iz srednjih škola u Mitrovici i Mališevu su prijavljena policiji. Slučaj u Mališevu se radi o učitelju koji je navodno seksualno uznemiravao jednu od njegovih učenika putem društvenih medija.⁹⁹

„Profesori vam neće dati ocenu ako ne odete kod njih u kancelariju.“

- Žena, 40, Gnjilane

Samo 2,4% ispitanika ankete je izjavio da ih je nastavnik dodirnuo na seksualni način zbog čega su se osećale neprijatno u jednom trenutku u životu, a četiri ispitanika je izjavilo da se to dogodilo u 2014.

„Dok sam radila kao nastavnica, učenici su se žalili da ih seksualno uznemirava drugi nastavnik.“

- Žena, 43, Mitrovica

Iako je prijavljivanje o seksualnom zlostavljanju od strane nastavnika bilo nisko, malo više žena (2,4%) nego muškaraca (1,7%) je izjavilo da su ih njihovi nastavnici dotakli na seksualni način kada su bili mlađi. Za tri ispitanika ankete, seksualno uznemiravanje od strane nastavnika se desilo 1-4 puta u 2014. godini, a za jednog ispitanika 5-11 puta. Iako su i žene i muškarci doživeli seksualno uznemiravanje od nastavnika, žene čine većinu pogođenih osoba. S obzirom na osetljivost ovog pitanja, može postojati kasnije prijavljivanje.

Zabrinutost zbog seksualnog uznemiravanja u obrazovnim ustanovama je bila tema koja se ponovila među različitim predstavnicima institucija koji su bili intervjuisani u 2015. godini. U nekim slučajevima, to je zato što su ispitanici znali za slučajeve, dok su u drugima izrazili zabrinutost zbog slučajeva o kojima su pročitali u lokalnim ili nacionalnim medijima. Ispitanici ankete su izjavili da su većina žrtava zlostavljanja ćutale, ne predstavljajući problem pred sudom, već su ih sami „rešavali“. Drugim rečima, škole obično prijavljuju slučajeve direkciji obrazovanja i suspenduju nastavnika koji je optužen za seksualno uznemiravanje. To je u skladu sa Zakonom o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, u kome člana 7, stav 3.4 navodi da su opštine odgovorne za nadležnosti, uključujući „saradnju sa roditeljima, policijom i drugim državnim organima i oni preduzimaju korake za efikasnu borbu zaustavljanja nasilničkog ponašanja i zloupotrebe u ili u vezi sa dotičnim institucijama.“¹⁰⁰ Međutim, ako se desilo krivično delo, ono takođe treba da se krivično goni po službenoj dužnosti, van internih procedura.

⁹⁶ Kosovski centar za studije roda (KCSR), Percepcija civilnih službenika u vezi seksualnim uznemiravanjem na radnom mestu, Priština: KCSR, 2011. Istraživanje je obuhvatilo anketiranje 200 zaposlenih u civilnoj službi na centralnom nivou i 300 zaposlenih na lokalnom nivou u martu i junu 2010. Uzorak je obuhvatio civilne službenike sa svih nivoa državne uprave i jednak broja žena i muškaraca ispitanika. Na pitanje da li je seksualno uznemiravanje prisutno u javnim institucijama na Kosovu, 35,6% ispitanika veruje da jeste, dok je 41,6% izjavilo da je „donekle prisutno“, 12,9% „nije prisutno“, a 9,7% nije znalo.

⁹⁷ Vidi: anketa o radnoj snazi.

⁹⁸ Zakon o ravnopravnosti polova, član 4, stav 6 zabranjuje viktimizaciju.

⁹⁹ Newsbomb, *Arrestohet nje tjeter mesues na Kosovu za uznemiravanje*, 27. mart 2015, (Vest dana, Hapsi se još jedan nastavnik), na: <http://www.newsbomb.al/index.php/rajon/item/7157-arrestohet-nje-tjeter-mesues-ne-kosove-per-ngacmim-seksual>.

¹⁰⁰ Republika Kosovo, Zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, član 7, nadležnosti opština, stav. 3.4, Kosovo, 2011, na: <http://www.erisee.org/sites/default/files/Law%20on%20Pre-University%20Education%20in%20the%20Republic%20of%20Kosovo%20No.04-L%20E2%80%93032.pdf>.

Posledice seksualnog uznemiravanja

Većina stanovnika Kosova veruje da uznemiravanje šteti osobi koja se maltretira (70,4%), iako 17,2% smatra da je uznemiravanje bezopasno. Neki dokazi u vidu pojedinačnih slučajeva i iskustava ukazuju na to da seksualno uznemiravanje može imati negativan uticaj na zdravlje i dobrobit žrtava. Uzdužna studija Munsona, J et.al. o efektima seksualnog uznemiravanja nad ženama na fakultetu i članovima osoblja na univerzitetu Midwestern u Sjedinjenim Američkim Državama sugeriše da „seksualno uznemiravanje ima značajne efekte na posao i psihološke rezultate.“¹⁰¹

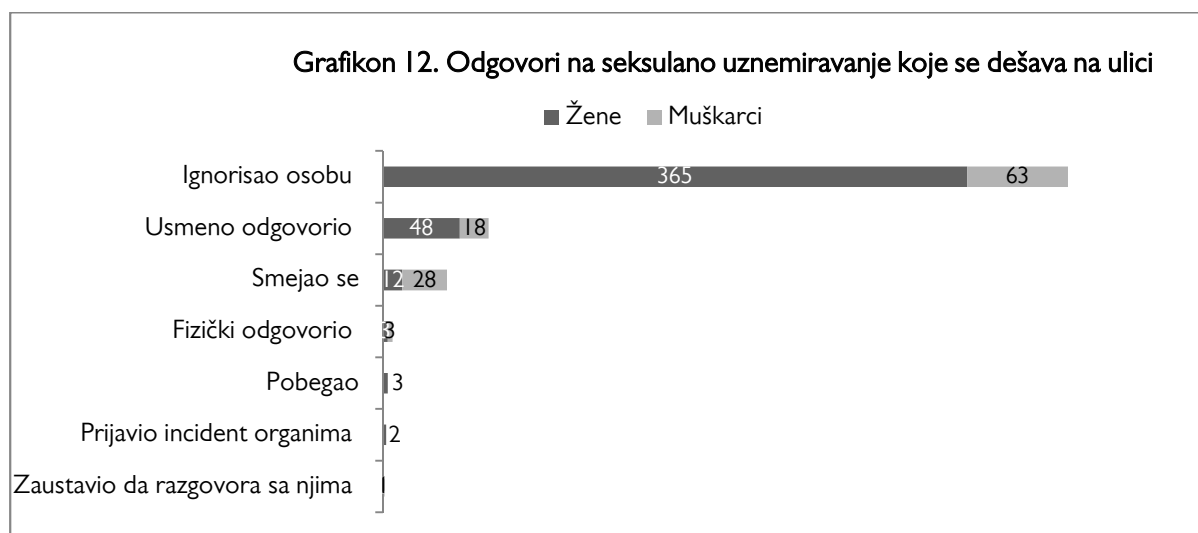
„Ne izlazim sama, jer se ne osećam sigurno.“

- Žena, 48, Mitrovica

Kao što je pomenuto u uvodu, delo koji može početi kao uznemiravanje može se razviti u više nasilnih oblika seksualnog nasilja koje može imati više posledica na psihičko i fizičko zdravlje žrtava.¹⁰² Na primer, jedan ispitanik ankete je izjavio da je seksualno uznemiravanje dovelo do telesnih povreda, jer je počinilac koristio nož nad žrtvom.¹⁰³ U drugom slučaju, ispitanik ankete je izjavio da je prijateljica koja bila silovana prijavila slučaj policiji; iako su uhapsili čoveka, žena je kasnije izvršila samoubistvo.¹⁰⁴ O psihološkim i fizičkim posledicama seksualnog nasilja na Kosovu se diskutovano na drugim mestima i zato ovde nećemo o tome razrađivati.¹⁰⁵

Odgovor građana na seksualno uznemiravanje

Za 66,9% ispitanika koji su doživeli uznemiravanje na ulici, njihov najčešći odgovor je bio da ignorišu osobu koja ih uznemirava (87,3% žena i 25,4% muškaraca) (vidi grafikon 12). Manje ljudi (66) je reagovalo verbalno ili su se smejali (40) licu koje ih je uznemiravalo. Samo je šest ispitanika izjavilo da su fizički odgovorili, dok su tri žene pobile. Muškarac je izjavio da je prestao da razgovara sa tom osobom. Od svih osoba koje su doživele seksualno uznemiravanje, samo dve žene kažu da su incident prijavile nadležnim organima.

¹⁰¹ Munson, J. et.al., *Longitudinal Analysis of Dispositional Influences and Sexual Harassment: Effects on Job and Psychological Outcomes*, Illinois: 2000. (Analiza dispozicionih uticaja i seksualno uznemiravanje: uticaji na posao i psihološki rezultati).

¹⁰² Za više informacija o potencijalnom negativnim okolnostima da seksualno nasilje mogu imati žene, uključujući njihovo reproduktivno zdravlje, vidi: izveštaj MŽK: *Exploratory Research on the Extent of Gender-Based Violence in Kosovo and Its Impact on Women's Reproductive Health*, (Istraživačko istraživanje o nivou rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njegov uticaj na reproduktivno zdravlje žena) Priština: KWN, 2008, na:

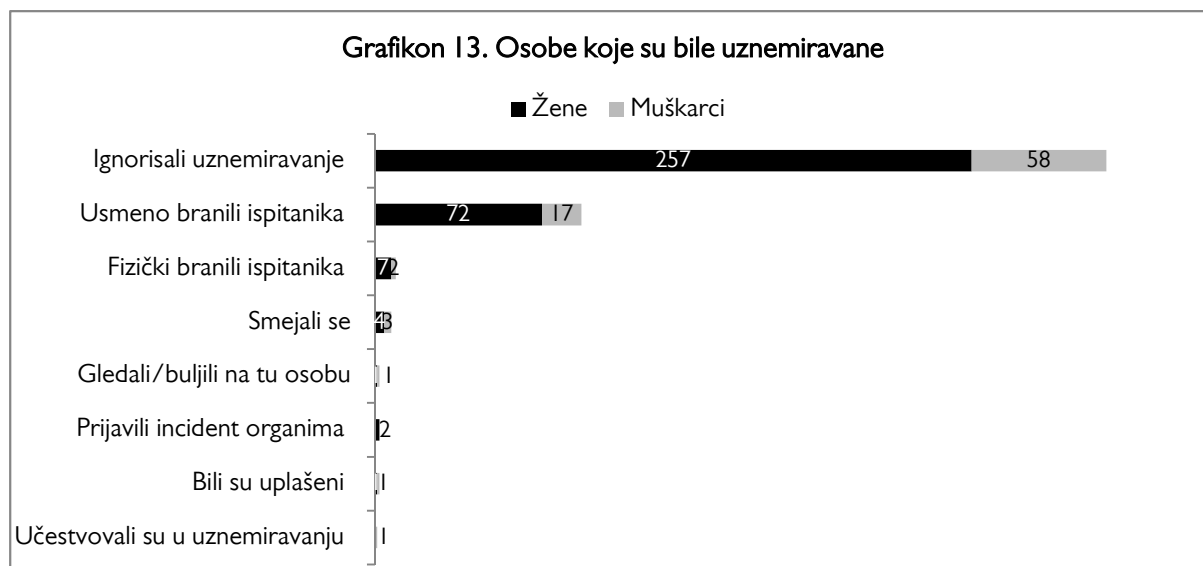
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165614663.pdf>.

¹⁰³ Muškarac, 22, Priština

¹⁰⁴ Žena, 32, Glogovac.

¹⁰⁵ Na primer, vidi: MŽK, *Exploratory Research on the Extent of Gender-Based Violence in Kosovo and Its Impact on Women's Reproductive Health* (Istraživačko istraživanje o nivou rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njegov uticaj na reproduktivno zdravlje žena).

Osobe koje su doživele seksualno uznemiravanje su upitane da li je neko bio svedok. Većina osoba koje su doživele seksualno uznemiravanje (257 žena i 58 muškaraca), je izjavilo da su svedoci ignorisali uznemiravanje (vidi grafikon 13). Naredna najčešća reakcija je da su svedoci (prema 72 žena i 17 muškaraca) branili osobu koju neko uznemirava. Veoma mali broj ispitanika ankete je izjavio da su ih svedoci fizički branili protiv osobe koja ih je uznemiravala (devet); da su se smejali tim osobama (sedam); da su gledali i zurili u njih (dva); ili su bili uplašeni (jedan). U jednom slučaju, svedok se pridružio da maltretira osobu. Samo su u dva slučaja svedoci prijavili nadležnim organima seksualno uznemiravanje koje su videli, rekao je ispitanik.

Neki anketirani su izjavili da su rekli svojim prijateljima ili članovima porodice o „lakšem“ obliku seksualnog uznemiravanja koje su doživeli na ulici.¹⁰⁶ Nekoliko njih je prijavilo uznemiravanje direktoru škole koje im se desilo u školi, a jedna devojčica je prijavila uznemiravanje od strane nastavnika u policiji u 2015. godini.¹⁰⁷ Drugi ispitanik je rekao da je ponudio utočište u svojoj porodici žrtvi seksualnog nasilja koja je tražila pomoć.¹⁰⁸ Međutim, samo 4,1% od svih ispitanika nikada nije prijavilo slučaj seksualnog uznemiravanja nadležnim organima ili da poznaju nekoga ko je prijavio takav slučaj.¹⁰⁹ Strah da će zvaničnici, komšije ili članovi porodice „okriviti žrtvu“, ili još gore da mogu biti odbačeni, može sprečiti žene i muškarce da prijave seksualno uznemiravanje.

„Mene su uznemiravali godinu dana i tri meseca, ali to nisam prijavila policiji, jer sam bila uplašena“.

- Žena, 39, Istok

Zaključci

Rezultati istraživanja ukazuju na to da seksualno uznemiravanje pogađa mnoge ljude na Kosovu, s obzirom da se procenjuje da su 48,5% Kosovara doživeli neki oblik seksualnog uznemiravanja u njihovim životima. Žene su znatno više doživele seksualno uznemiravanje nego muškarci. Pojedinci uzrasta 18-25 godina češće prijavljuju da su doživeli seksualno uznemiravanje, dok osobe uzrasta 46 i starije, manje prijavljuju da su preživele seksualno uznemiravanje. Uznemiravanje na ulicama izgleda među najčešćim oblikom iskustva seksualnog uznemiravanja na Kosovu. Seksualno uznemiravanje uglavnom dolazi od strane nepoznatih osoba, ali i od strane poznanika, prijatelja, saradnika, nastavnika, šefova na poslu i partnera. Kada se seksualno uznemiravanje pojavi, većina ljudi se trudi da ga ignoriše, što doprinosi nedostatak prijavljivanja. Naime, samo 4,1% od svih ispitanika su ikada prijavili seksualno uznemiravanje vlastima ili čak poznaju nekoga ko ga je doživeo.

¹⁰⁶ Muškarac, 20, Priština i žena, 21, Priština.

¹⁰⁷ Muškarac, 21, Đakovica.

¹⁰⁸ Muškarac, 38, Dečane.

¹⁰⁹ Jedan ispitanik je pozvao policiju nakon pokušaja silovanja koje se desilo pre pet godina (muškarac, 41, Srbica, anketa MŽK, 2015).

INSTITUCIONALNI ODGOVOR NA SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE

Vođeno je približno 200 intervju sa predstavnicima različitih institucija, uključujući advokate žrtava; Policiju Kosova; Centre za socijalni rad; Centre za stručnu obuku; Biroe za zapošljavanje; vaspitače (profesore osnovnih i srednjih škola, psihologe i pedagoge); Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije; Ministarstvo za rad i socijalno blagostanje; Ministarstvo kulture, omladine i sporta; Ministarstvo javne uprave; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo ekonomskog razvoja; Ministarstvo administracije i lokalne samouprave; opštinske uprave za ekonomiju, zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu; službenike za ravnopravnost polova; javne zdravstvene centre; privatne klinike zdravstva; organizacije civilnog društva; i ostale međunarodne organizacije. Sve ove institucije su odgovorne na jedan ili više načina u obezbeđivanju sprovođenja napred pomenutog pravnog okvira koji se odnosi na seksualno uznemiravanje. S toga su intervjui nastojali da ispituju znanje, stavove i praksu predstavnika institucija u vezi sa seksualnim uznemiravanjem. Osim toga, ispitanici su upitani da li njihova ustanova ima bilo koju politiku koja sprečava seksualno uznemiravanje i/ili definisane procedure za njegovo prijavljivanje.

Grafikon 14 prikazuje koje oblike predstavnika različitih institucija smatraju seksualnim uznemiravanjem, razvrstano prema polu ispitanika.¹¹⁰ Ostali neprikazani odgovori u ovom grafikonu uključuju to kada ispitanici nisu smatrali poseban oblik seksualnim uznemiravanjem, ili kada nisu znali da li je to predstavljalo seksualno uznemiravanje ili ne. MŽK-a smatra ova dva odgovora sličnim u vezi sa ovim pitanjima, zato što bi institucije trebale da znaju da li su takve radnje oblici seksualnog uznemiravanja ili ne.

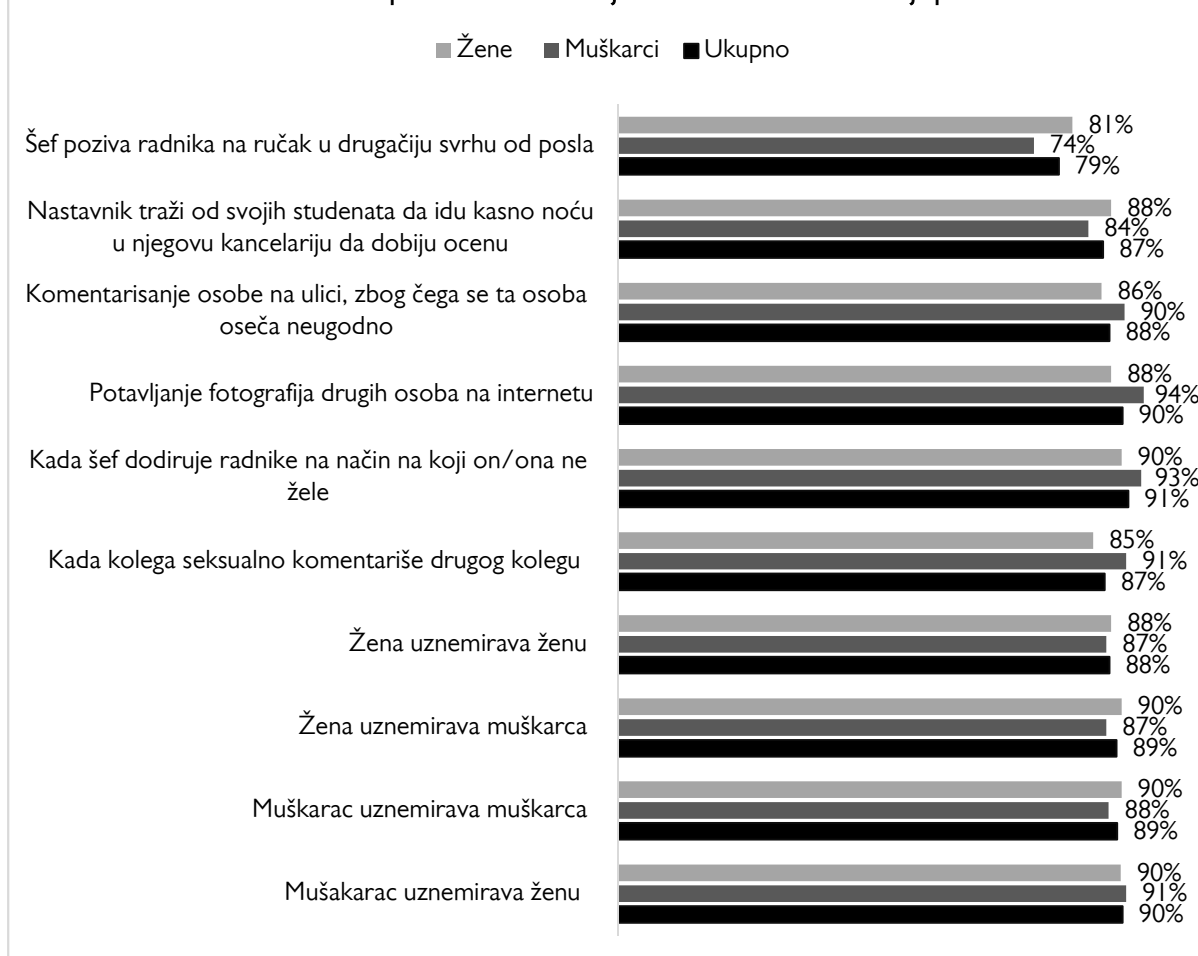
Unutar institucija, 81% žena i 74% muškaraca misli da gazda tera radnika da izađe na večeru u druge svrhe od rada što predstavlja oblik seksualnog uznemiravanja (vidi grafikon 14). To znači da otprilike jedan od pet predstavnika institucija ili ne smatra ovo oblikom seksualnog uznemiravanja, ili nije o tome siguran. Ako nastavnik upita svoje učenike da odu u njegovu kancelariju kasno noću kako bi dobili svoje ocene, 88% žena i 84% muškaraca iz institucija smatra ovo oblikom uznemiravanja. Praveći komentare osobi na ulici koja čini radnju da se neka osoba oseća neprijatno, za 88% ispitanika ovo predstavlja oblik seksualnog uznemiravanja. Gazdino dodirivanje radnika na način na koji radnik ne želi da se dotakne je oblik uznemiravanja za 90% žena i 93% ispitanih muškaraca. Kada kolega daje seksualne komentare o drugom kolegi, 85% žena i 91% muškaraca iz institucija smatra ovo seksualnim uznemiravanjem.

Većina ispitanika iz institucija smatra da kada muškarac uznemirava ženu (90%), muškarac uznemirava muškarca (89%), i žena uznemirava muškarca (89%) oblicima seksualnog uznemiravanja. Nešto malo veruje da kada žena uznemirava ženu može predstavljati seksualno uznemiravanje (88%). Nešto veći procenat žena od muškaraca obično misli da se uznemiravanje može javiti u takvim situacijama.

Sve u svemu, moglo bi se zaključiti da većina predstavnika institucija imaju saznanja o tome koji oblici predstavljaju seksualno uznemiravanje. Međutim, približno jedan od deset anketiranih predstavnika institucija nema saznanja o tome koji čin predstavlja seksualno uznemiravanje.

¹¹⁰ Ispitanici su odabrani na osnovu njihove pozicije.

Grafikon 14. Dela predstavnika institucija na seksualno uznemiravanje po rodu

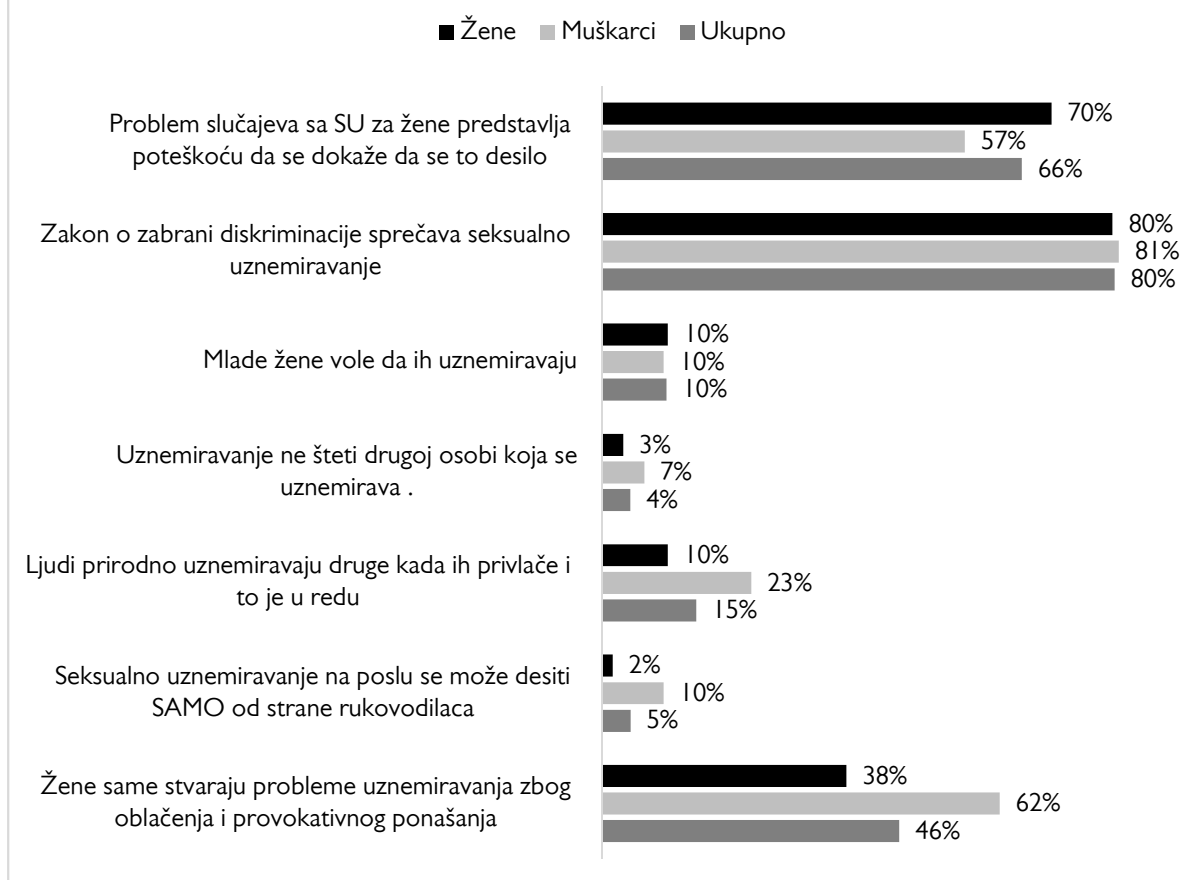
MŽK je postavila predstavnicima institucija jedan drugi skup pitanja o merenju njihove svesti o pravnom okviru, kao i njihovog stava prema seksualnom uznemiravanju. Grafikon 15 prikazuje procenat žena i muškaraca ispitanika iz institucija, koji su se složili sa svakom izjavom. Na pitanje da li Zakon protiv diskriminacije zabranjuje seksualno uznemiravanje,¹¹¹ 2% smatra da ne zabranjuje, dok 18% nisu znali. Naime, ukupno 20% ispitanika iz institucija nisu svesni o ovom zakonu. Oko 70% žena i 57% muškaraca misle da je problem sa slučajevima seksualnog uznemiravanja u tome da ih je teško dokazati. Dodatnih 18% ispitanika nisu bili sigurni. Ovo ukazuje na opšti nedostatak svesti među predstavnicima različitih institucija o tome da teret dokazivanja u građanskim predmetima pada na navodne počiniocice, a ne na žrtve.

Dalje, 10% ispitanika je izjavilo da: „Devojke vole uznemiravanje“; dok 24% nisu znali. „Okrivljavanje žrtve“ izgleda da je široko rasprostranjeno među predstavnicima institucija koje je MŽK-a intevjuisala; 46% intevjuisanih ispitanika iz institucija su rekli da „žene same izazivaju njihovo uznemiravanje provokativnim oblačenjem.“¹¹² Skoro 62% muškaraca ispitanika iz institucija misli tako, dok se 38% žena slaže sa tim. Što se tiče stavova unutar pojedinih institucija, 11 od 19 policajaca, i 11 od 17 zdravstvenih službenika veruju da žene izazivaju uznemiravanje na sebe; osam predstavnika škola, i zabrinjavajuće, nekoliko službenika za ravnopravnost polova se složilo, kao i nekoliko predstavnika centara za socijalni rad, Centara za stručnu obuku, i zastupnici žrtava.

¹¹¹ MŽK-a je postavljala pitanja u vezi sa prethodnim Zakonom protiv diskriminacije, pošto novi zakon nije bio usvojen u vremenu intevjuisanja.

¹¹² Intevjui MŽK-a sa predstavnicima institucija navedeni u aneksu 3.

Grafikon 15. Predstavnici institucija koji se slažu sa sledećim izjavama

Kao što grafikon 15 prikazuje, 10% žena i 23% muškaraca ispitanika iz institucija se slažu sa tim da „ljudi prirodno uznemiravaju druge kada su oni za njih privlačni i to je u redu“. Četiri procenata žena i muškaraca službenika se slažu da „uznemiravanje ne prouzrokuje nikakvu štetu licu koje se uznemirava“. Na kraju, na pitanje da li su mislili da se seksualno uznemiravanje na poslu može vršiti samo od strane nadzornika, samo su se sa tim složili 2% žena, dok 10% muškaraca.

Većina ispitanih službenika su rekli da oni imaju kodekse ponašanja koji sprečavaju seksualno uznemiravanje. Međutim, ovi dokumenti se nisu bavili rešavanjem seksualnog uznemiravanja. Kao što je jedan predstavnik rekao, „Kodeks ponašanja uređuje kako da se oblačimo. Ali žene se oblače 'nepravilno' tako da je i to oblik seksualnog uznemiravanja.“¹¹³ Slične izjave su dali predstavnici drugih institucija, koji okrivljuju žene, smatrajući ih odgovornim za pojave seksualnog uznemiravanja.

„Strašno je kada profesor od studenta traži da ide u njegovu kancelariju da dobije ocene sa drugim namerama. Oni bi trebali biti studentima kao drugi roditelji.“

- Žena, 55 godina, Peć

Sledeći odeljci dalje razmatraju institucionalne odgovore na seksualno uznemiravanje u određenim institucijama. Ovaj odeljak takođe ispituje kojim mehanizmima različite institucije treba da spreče i/ili prijavljuju seksualno uznemiravanje, kada se pojavi u okviru neke posebne institucije. MŽK-a je dobila vrlo ograničen broj informacija od predstavnika institucija ispitanih za potrebe ovog istraživanja. Ovo bi moglo da znači da oni nisu dobro informisani ili da su službeni mehanizmi koji se bave seksualnim uznemiravanjem u institucijama nejasni ili nepostojeći.

¹¹³ Intervju MŽK-a, 2015. godine.

Civilni službenici na opštinskom nivou

MŽK-a je ispitala predstavnike Centara za socijalni rad (CSR), Centara za stručnu obuku (CSO), Biroa za zapošljavanje i opštinskih uprava. Iako ove institucije imaju različita područja rada, zajednički imenitelj je da oni pružaju usluge građanima. Takođe, zajednička stvar ovih institucija je da svi opštinski službenici moraju da rade u skladu sa Zakonom o civilnoj službi i Kodeksu ponašanja u javnoj službi Republike Kosova, nova Uredba iz 2015. godine. Ova Uredba se ne bavi seksualnim uznemiravanjem direktno, ali indirektno. Član 4 podržava principe nediskriminacije, navodeći da: „Nije dozvoljena nikakva direktna niti indirektna diskriminacija po osnovu rase, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, povezanosti sa nekom zajednicom, imovine, ekonomskog, društvenog stanja, seksualnog opredeljenja, rođenja, ograničene sposobnosti ili drugog ličnog statusa.“¹¹⁴ Dalje, član 5 navodi da civilni službenici u njihovom radu treba da se rukovode ličnim integritetom, odgovornošću i poštenjem, i ne treba da „zloupotrebjavaju službeni položaj za lični interes ili drugi interes“. Činjenica da je ova Uredba nedavno odobrena može pojasniti zašto neki zvaničnici nemaju saznanja o tome.¹¹⁵

CRSK je utvrdio da su 39,8% od civilnih službenika izjavili da su svesni „propisa, politika ili kodeksa koji se posebno bave seksualnim uznemiravanjem na radnom mestu, dok 22,2% nisu bili svesni, i 36,1% nisu znali.“¹¹⁶ Intervjui MŽK-a sa civilnim službenicima u napred pomenutim institucijama ukazuju na to da oni još uvek nemaju saznanja o tome koji zakoni su relevantni i koji oblici predstavljaju seksualno uznemiravanje. Štaviše, neki civilni službenici izgleda da ne smatraju seksualno uznemiravanje važnim. Kao što je jedan službenik iz opštine rekao, „Ko može da ga zaustavi? Kada ga devojke žele, pa šta?“¹¹⁷

Zbog njihove pravne odgovornosti da štite prava deteta (lica ispod 18 godina starosti), predstavnici CSR nastoje da budu nešto više svesniji o zaštiti dece od seksualnog zlostavanja. Predstavnici CSR pominju Krivični zakonik, kao pravni osnov za rešavanje slučajeva seksualnog uznemiravanja. Međutim, nekoliko predstavnika CSR izgleda da imaju saznanja o drugim relevantnim zakonima. Četiri socijalna radnika su pomenuli slučajeve pomaganja deci koja su žrtve seksualnog uznemiravanja. Dalje, predstavnici CSR su izjavili da oni imaju veoma prijateljsko okruženje, i na taj način oni nikada nisu čuli za slučajeve seksualnog uznemiravanja među saradnicima. Samo je jedan ispitanik pomenuo slučaj kada je direktor seksualno uznemiravao socijalnog radnika u noćnoj smeni. Međutim, direktor je navodno izgubio svoj posao.

Predstavnici CSO su u principu svesni šta predstavlja seksualno uznemiravanje i zakona koji štite građane od uznemiravanja. Oni su takođe primetili Kodeks ponašanja civilnih službenika. Kodeks je obično javno prikazan na njihovom radnom mestu, da bi podsetio korisnike kako da se ponašaju u centrima za obuku, rekli su ispitanici. Predstavnici CSO su rekli da oni nikada nisu prisustovali slučaju seksualnog uznemiravanja na radnom mestu među saradnicima. Međutim, oni su videli slučajeve korisnika muškaraca koji seksualno uznemiravaju žene. U jednom slučaju, osoba koja je pohađala kurs u CSO je navodno svoju obuku prekinula zbog šefa CSO, zato što je seksualno uznemiravao žene pripravnice.

Predstavnici biroa za zapošljavanje navode da nemaju nikakav propis koji se bavi seksualnim uznemiravanjem unutar njihovih institucija. Oni deluju da nisu upoznati sa definicijama seksualnog uznemiravanja i relevantnim pravnim okvirom. Oni ne znaju za slučajeve seksualnog uznemiravanja koji se javljaju u njihovoj instituciji.

Prilično široko rasprostranjeni nedostatak znanja i ravnodušnosti o seksualnom uznemiravanju među nekim civilnim službenicima mogu delimično objasniti zašto se malo bavi slučajevima seksualnog uznemiravanja. Izuzetak su bili predstavnici uprava za obrazovanje koji su bili skloni da pomenu slučajeve seksualnog uznemiravanja učenika.

¹¹⁴ Vlada Republike Kosova, Uredba, (VRK) – br. 04/2015 o Kodeksu ponašanja u civilnoj službi Republike Kosova, 2015, na: http://kryeministriks.net/repository/docs/Rregullore_QRK_Nr.042015_per_Kodin_e_Miresjelljes_ne_Sherbimin_Civil_te_Republikes_se_Kosoves_19.pdf.

¹¹⁵ Intervju MŽK-a, 2015. godine.

¹¹⁶ CRSK, 2011. godine, str. 13.

¹¹⁷ Intervju MŽK-a sa predstavnikom iz Direkcije za zdravstvo i socijalne usluge, 2015. godine.

Škole i univerziteti

Univerzitet u Prištini ima Kodeks ponašanja o kojem su zvaničnici naveli da uređuje seksualno uznemiravanje u teoriji, i predstavnici drugih državnih univerziteta su izjavili da oni slede isti Kodeks.¹¹⁸ Međutim, izraz seksualno uznemiravanje se ne pominje posebno u Kodeksu. Član 8 Kodeksa navodi radnje koje nisu dozvoljene u pedagog-studentskim odnosima. Ovo uključuje „uspostavljanje uslova za ispunjavanje obrazovnih zahteva, davanje testova, tražeći od učenika da kupuju odabrane knjige ili druga nastavna sredstva, ili tražeći političke, seksualne, fiansijske ili druge vrste teških usluga“ (član 8.3).¹¹⁹ Takođe se navodi da sledeće nije dozvoljeno: „Diskriminacija, uključujući maltretiranje učenika po osnovu politike ili rase, boje kože, vere, pola, seksualne opredeljenosti, rodne identifikacije, etničkog porekla, nacionalne pripadnosti, porekla, bračnog statusa, trudnoće, fizičke ili mentalne nesposobnosti“ (član 8.4).¹²⁰ Međutim, kazne za angažovanje za takvo ponašanje i mehanizam preko kojeg studenti mogu da prijave takvo ponašanje su nedovoljno jasne. Kodeks samo navodi da kada se akademsko osoblje ne pridržava zakona, oni treba da prijave Etičkom savetu, rukovodećim organima, akademskom odeljenju, ili rektoru. Svako kršenje prijavljeno dva puta mora da prođe kroz etički savet. MŽK-a nije bila u stanju da identifikuje da li neki privatni fakulteti ili univerziteti imaju posebne propise, mada oni mogu postojati.¹²¹

Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju obavezuje uprave za obrazovanje u opštinama, u saradnji sa policijom, roditeljima i drugim relevantnim institucijama, da reaguju u slučajevima prekršaja koji se dešava u ili u blizina škola.¹²² Na pitanje o politici u mestu kako bi se sprečilo seksualno uznemiravanje u školama, niko od ispitanih ispitanika iz obrazovnih institucija ili direktora uprava za obrazovanje u osam različitih opština nisu pomenuli da postoje takve politike. Štaviše, samo nekoliko nastavnika, pedagoga, psihologa imaju saznanja o tome koji zakoni štite građane od seksualnog uznemiravanja. Opšti nedostatak znanja o tome šta seksualno uznemiravanje podrazumeva, njihovim zakonskim odgovornostima, i mehanizmima za izveštavanje verovatno umanjuje sposobnost mnogih vaspitača za sprečavanje i preduzimanje mera za efikasno rešavanje seksualnog uznemiravanja.

Nekoliko predstavnika institucija su rekli da su oni znali o brojnim slučajevima seksualnog uznemiravanja koja se dešavaju u školama.¹²³ I student i profesori su izvestili da se seksualno uznemiravanje dešava često na Univerzitetu u Prištini.¹²⁴ Dodatni slučajevi se verovatno ne prijavljuju. Strah od kazne od strane nastavnika ili profesora može da spreči studente od prijavljivanja seksualnog uznemiravanja. Kao što psiholog Michele Paludi navodi, „Žene koje dožive seksualno uznemiravanje su u nemoćnoj poziciji u odnosu na uznemiravača (npr. student sa profesorom)... žene veruju da one same treba da se bave uznemiravanjem, da nema smisla u javnom protestu, jer im niko neće poverovati.“¹²⁵

Naime, u nekoliko slučajeva kada je prijavljeno da su profesori seksualno uznemiravali studente, takvi izveštaju su ostali

„Moje prijateljice su seksualno uznemiravane od strane njihovih profesora. Obavestila sam direktora i profesor je dobio otkaz.“

- Žena, starosti 32, Uroševac

¹¹⁸ Intervju korisnika MŽK-a sa visokim zvaničnicima, 2015. godine.

¹¹⁹ Etički kodeks akademskog osoblja Univerziteta u Prištini, 19. juli 2013. godine, na: <http://uni-pr.edu/getattachment/Kerkime-Shkencore/Rregulloret/Rregulloret-e-Senatit/Kodi-i-Etiket-i-stafit-akademik-te-Universitetit-te-Prishtines-Hasan-Prishtina-%281%29.pdf.aspx>.

¹²⁰ Na istom mestu

¹²¹ Dva privatna univerziteta su rekli MŽK-a da nemaju takvih kodeksa (telefonski razgovor, februar 2016. godine).

¹²² Republika Kosovo, Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, br.04/L-032, član. 7 nadležnosti opština, stav 3.4.

¹²³ Intervju MŽK-a, 2015. godine, vaspitači osnovnih škola su označeni kao „nastavnici“, dok su vaspitači srednjih škola i univerziteta označeni kao „profesori“.

¹²⁴ Orgut Consulting, *Kosovo Country Gender Profile (Rodni profil zemlje)*, str. 22. Takođe, razgovori MŽK-a sa studentima i fakultetom 2015. godine.

¹²⁵ Paludi, Michele Antoinette, *Ivory Power: Sexual Harassment on Campus (Seksualno uznemiravanje na univerzitetu)*, 1990. godine, Njujork, str. 2, na:

<https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=POfbumfZfu8C&oi=fnd&pg=PA73&dq=impact+of+sexual+harassment+on+n+victims&ots=azSXll6Ev3&sig=JLo2flF--By5ggBo6YdXx8jcpQ0#v=onepage&q&f=false>.

nerešeni.¹²⁶ Na primer, školski psiholog je pomenuo „slučaj u kome nastavnik isterava dečake iz učionice i samo podučava devojke, dodirujući njihove ruke. Kada je devojka progovorila van učionice, razred je nije podržao zato što je nastavnik svima obećao dobru ocenu [ukoliko ćute].“¹²⁷ Ovaj nastavnik je navodno penzionisan bez ikakvih preduzetih disciplinskih mera. U drugom slučaju, školski psiholog osnovne škole je rekao: „Imali smo dva slučaja seksualnog uznemiravanja prijavljenih u našoj školi. Nastavnici koji su optuženi su susepdnovani od strane Opštinske uprave za obrazovanje, ali sada oni rade kao nastavnici, samo u drugim školama.“¹²⁸ U dva slučaja, ispitanici iz istraživanja su rekli da su vaspitači otpušteni iz obrazovnih institucija nakon što su oni/ili njihovi prijatelji prijavili seksualno uznemiravanje.¹²⁹

Policija

Predstavnici policije koji su ispitani su rekli da nemaju poseban propis koji se bavi slučajevima seksualnog uznemiravanja u policiji. Međutim, oni imaju druge propise, odnosno Etički kodeks policije, kojeg se policajci moraju pridržavati. Etički kodeks uređuje policijske radnje u okviru ustanove, ali takođe i policijske kontakte sa građanima. Može se tumačiti labavim sprečavanje seksualnog uznemiravanja među policijom, i to uključuje sankcije. Na primer član 26 navodi da:

Odnosi među policajcima su na zasnovani na uspostavljenoj hijerarhiji, poštovanju, podršci, međusobnoj solidarnosti, kolegijalnosti i društvu, toleranciji, iskrenosti, poverenju u uzajamnom dostojanstvu. Ove promene treba da podstaknu međusobni dijalog i visoku profesionalnost jednog policajca. U unutrašnjim odnosima, potcenjivanje i ponižavanje neće zauzeti mesto.¹³⁰

Član 8 uređuje policijsko tretiranje građana:

U toku primene ovlašćenja, službenih zadataka i procedura prema građanima, policijski zvaničnik treba da odlučno deluje, ali istovremeno da je uzdržljiv, pažljiv, da ne ucenjuje čast i prestiž i da bez potrebe ne uznemirava ili da im ne nametne nepotrebne obaveze. Policijski zvaničnik posebnu pažnju treba posvetiti osobama kojima je potrebna pomoć i veća pažnja.¹³¹

Naime, Kodeks eksplicitno ne pominje seksualno uznemiravanje, već se odnosi na šire uvažavanje očuvanja časti, poštovanja i dostojanstva. Policija nastoji da bude svesna svojeg kodeksa i sankcija koje važe za one koji ga ne poštuju. Policija je takođe izvestila o dobijanju obuke o seksualnom uznemiravanju u Policijskoj akademiji.

Pored Etičkog kodeksa Policije Kosova, većina policajaca se pozvala na Krivični zakonik Kosova na pitanje o tome koji zakoni se mogu koristiti u slučajevima seksualnog uznemiravanja. Međutim, neki policajci nemaju saznanja o drugim napred pomenutim zakonima koji su relevantni za slučajeve seksualnog uznemiravanja. Na primer, jedan zvaničnik je rekao da je mali broj slučajeva koji idu na sud zato što je „slučajeve seksualnog uznemiravanja teško dokazati ako se ne prijave na dan kada se dogode“.¹³² O tome da je seksualno uznemiravanje „teško dokazati“ je bila ponavljajuća tema među policajcima. Nekolicini policajaca izgleda da nedostaje svest da u skladu sa Zakonom protiv diskriminacije,¹³³ teret dokazivanja pada na počinioca a ne na žrtvu.

Četiri ispitana policajca su rekli da su slučajevi seksualnog uznemiravanja kod njih prijavljeni. Međutim, kada se razmatraju, njihove priče sugerišu da su oni pogrešno shvatili da seksualno

¹²⁶ Orgut Consulting, *Kosovo Country Gender Profile, (Rodni profil zemlje)*, str. 22. Takođe, razgovori MŽK-a sa studentima i fakultetom 2015. godine.

¹²⁷ Intervjui MŽK-a sa školskim psiholozima, 2015. godine

¹²⁸ Intervjui MŽK-a sa nastavnikom, 2015. godine

¹²⁹ Žena, starosti 65, Glogovac i žene, starosti 32, Uroševac

¹³⁰ Policija Kosova, *Code of Ethics of Kosovo Police (Etički kodeks policije)* na:

http://www.kosovopolic.com/repository/docs/kodi_ietikes.pdf.

¹³¹ Na istom mestu.

¹³² Intervju MŽK-a sa policijom. 2015. godine.

¹³³ To jest, prethodni primenljivi zakon u vreme kada je intervju sproveden, kao i novi zakon.

uznemiravanje znači seksualno zlostavljanje ili silovanje, a ne uznemiravanje. Na primer, jedan ispitanik je objasnio da kada se prijavi seksualno uznemiravanje, žrtva se ispituje od strane policije i šalje se kod doktora. „Ako je vrlo ozbiljan slučaj oni se odmah šalju u prostoriju hitne službe. Da bi se proverilo da se nešto desilo, oni se šalju na sudsku medicinu.“¹³⁴ Iako se ovi postupci verovatno odnose na silovanje ili seksualno zlostavljanje, oni verovatno ne bi bili primenljivi u slučaju koje uključuje samo seksualno uznemiravanje. Intervjui MŽK-a navode da nekoliko policajaca brkaju seksualno uznemiravanje sa drugim zločinima kao što su seksualno zlostavljanje ili silovanje. Samo u daljem istraživanju je nekoliko policajaca spomenulo „svaki neželjni dodir“, „sniman bez saglasnosti“ i druge „nefizičke kontakte“ kao oblike seksualnog uznemiravanja. S obzirom da su policajci obično ti koji prvo odgovaraju na izveštaje o seksualnom uznemiravanju, policijaci treba da imaju više znanja o važećim pravnim okvirima u vezi sa seksualnim uznemiravanjem.

Pošto seksualno uznemiravanje nije izričito definisano u Krivičnom zakoniku, teško je tačno znati koliko je izveštaja dobila policija o seksualnom uznemiravanju. Tabela 2 prikazuje razna krivična dela prijavljena policiji u periodu od 2010. do 2015. godine koji mogu ili ne moraju da uključuju seksualno uznemiravanje.

Tabela 2. Krivični slučajevi prijavljeni policiji od 2010-2015. godine¹³⁵

Član	Krivično delo	2010	2011	2012	2013	2014	2015
193/230	Silovanje i pokušaj silovanja	41	30	43	33	36	37
195/232	Seksualni napad	47	52	58	48	54	54
196/233	Degradacija seksualnog integriteta	4	7	7	10	1	2
197/234	Seksualno zlostavljanje lica sa mentalnim ili emocionalnim poremećajima ili smetnjama u razvoju	5	3	4	8	9	4
198/235	Seksualno zlostavljanje lica mlađih od šesnaest godina	44	52	45	54	56	65
199/236	Promovisanje seksualnih odnosa ili seksualnog dodirivanja lica mlađih od šesnaest godina	3	0	0	4	5	2
200/239	Seksualno zlostavljanje zloupotrebom položaja, ovlašćenja ili zanimanja	1	3	5	4	2	1
203/237	Prikazivanje pornografskog materijala licima mlađih od šesnaest godina	0	0	0	1	1	0
208/247	Život sa licima mlađim od šesnaest godina u vanbračnoj zajednici	18	22	27	24	16	19

U 2013. i 2014. godini, policija je zabeležila sedam slučajeva uznemiravanja. Napred navedena anketa MŽK-a ukazuje da verovatno postoji mnogo više slučajeva uznemiravanja, ali nisu prijavljena organima. Razgovori sa osobama koje su prijavile seksualno uznemiravanje policiji sugerišu da neki policajci takođe ne mogu službeno snimiti sve izveštaje uznemiravanja koje oni primaju. Na primer, MŽK-a je osigurala sledeće informacije:

Kada je moj suprug radio u jednoj od policijskih stanica u 2011. godini, oni su dobijali jedan izveštaj o uznemiravanju, posebno on-line uznemiravanju, svake nedelje. Vrlo često je bilo facebook zastrašivanja žena od strane momaka, prijatelja momaka, bivših momaka, itd. Većina policajaca su rekli ženama da je njihova krivica što su dale momku svoje seksi slike, ili da su one podstakle takvu pažnju zbog činjenice što su se prethodno udvarale momku. Navodim iz ovog malog uzorka da policajci ne reaguju ozbiljno na pritužbe žena, niti snimanje činjenice da su se one čak žalile.¹³⁶

Ostala lična iskustva iz prve ruke prijavljena MŽK-a slično ukazuju na to da neki policajci mogu smatrati određene oblike uznemiravanja „beznačajnih“ i bezvrednim za dalje istraživanje.¹³⁷

„Jedna od mojih prijateljica je u školi seksualno uznemiravana pre šest godina... i niko iz policije nije reagovao.“

- Muškarac, starosti 29, Peć

¹³⁴ Intervju MŽK-a sa policijom. 2015. godine.

¹³⁵ Podaci MŽK-a prikupljeni od strane policije.

¹³⁶ Prepiska MŽK-a, 2016. godine.

¹³⁷ Na primer, jedan ispitanik je rekao: „Policija je došla ali nije preduzela nikakve dalje korake, jer su rekli da ti ljudi treba sami da se dogovore“ (muškarac, starosti 31, Priština). U druga dva slučaja ispitanici su rekli da su počinioci oslobođeni bez

Međutim, uznemiravanje predstavlja krivično delo, i policajci imaju zakonsku obavezu da istražuju sve navode o uznemiravanju koje oni dobijaju, seksualno ili drugo.

Za razliku od pomenutih slučajeva, u nekoliko slučajeva ispitanici istraživanja su preneli primere preduzetih akcija policije. Jedan ispitanik je rekao: „Jedna moja prijateljica je [seksualno] praćena i uznemiravana od strane dečka. Ona je pozvala policiju. Oni su preduzeli mere, i sada je ona u redu. To se više ne dešava.“¹³⁸

Tužioci

Tužilački savet Koosva je izradio „Kodeks etike i profesionalnog ponašanja za tužioce Republike Kosova“, koji se nalazi na njihovom sajtu. On navodi:

[T]užioci izbegavaju diskriminaciju po bilo kojoj osnovi izbegavajući bilo kakvo diskriminaciono ponašanje prema bilo kojem licu ili grupi lica po bilo kojoj osnovi, uključujući pol, starost, bračno stanje, jezik, mentalni ili fizički hendikep, seksualnu orijentaciju, političku pripadnost ili ubeđenje, etničku pripadnost, nacionalno poreklo, religiju ili uverenje, rasu, društveno poreklo ili bilo koji drugi status.¹³⁹

Tužioci su skloni znanju o svojem Kodeksu, za kojeg oni navode da pruža zaštitu od seksualnog uznemiravanja. Međutim, ni jedan od tužilaca ispitanih od strane MŽK-a nije mogao objasniti kako se ovaj Kodeks može upotrebiti u slučajevima kada se pojavi seksualno uznemiravanje. Kao što je jedan tužilac rekao: „Znam da postoji propis postavljen negde u zgradi, ali nikada nisam na njega naišao.“¹⁴⁰

U principu, tužioci poseduju znanje o zakonima koji se bave seksualnim uznemiravanjem koji važe na Kosovu. S obzirom na njihove uloge i odgovornosti, tužioci uglavnom koriste Krivični zakon u istrazi ili tužbi protiv osoba osumnjičenih za seksualno uznemiravanje.

Dok seksualno uznemiravanje nije definisano kao poseban zločin u Krivičnom zakoniku, Tužilački savet Kosova je prijavio procesuiranje nekoliko slučajeva koji uključuju dela protiv seksualnog integriteta između 2011. i 2014. godine.¹⁴¹ Broj krivičnih dela protiv seksualnog integriteta prijavljenih u Tužilaštvu je znatno porastao u poslednjih nekoliko godina, sa 323 dobijenih ili tekućih predmeta koji uključuju odrasle osobe kao navodne počiniocce u 2014. godini u odnosu na samo 69 u 2011. godini (vidi tabelu 3).¹⁴² Većina slučajeva je prijavljena tužilaštvu bilo od strane oštećenog pravnog lica ili policije. Podaci od strane Saveta ukazuju na to da je većin svih slučajeva istrage dobro protekla u 2013. i 2014. Dalje, u 2014. godini, je bilo 74 optužnica odraslih osoba nakon istrage i 135 slučajeva se odigralo. Međutim, broj nerešenih predmeta odraslih osoba koji su navodno počinili krivična dela protiv seksualnog integriteta preostalih na kraju godine je povećan sa 36 u 2011. na 189 u 2014 godini. U 2013. i 2014. godini je samo usvojena jedna žalba protiv sudskih odluka svake godine, dok su četiri žalbe odbijene.

suđenja. Jedan ispitanik je rekao da je pre deset godina silovana prijateljica, i da je slučaj prijavljen u policiju u Drenici. Međutim, nakon godinu dana policija je zatvorila slučaj (žena, starosti 24, Glogovac). Jedan drugi ispitanik je rekao da je policija pozvana, ali da je počinitelj pušten zbog poznanika (žena, starosti 30, Priština).

¹³⁸ Žena, starosti 20, Srbica. Isto tako, još jedna ispitanica je rekla da je ona poznavala devojkku koju je seksualno uznemiravao momak. Ona je pozvala policiju, a oni su preduzeli mere (žena, starosti 60). Drugi ispitanik ankete je rekao da je 17-godišnja djevojka silovana i da joj je policija ponudila pomoć (žena, starosti 63, Mitrovica).

¹³⁹ Tužilački savet Kosova, „Etički kodeks profesionalnog ponašanja za tužioce Republike Kosova“ 2012. godine, na: http://www.kgik-ks.org/repository/docs/SRB_Kodi-i-etikes_995270.pdf.

¹⁴⁰ Intervju MŽK-a sa tužiocem iz Osnovnog suda 2015. godine.

¹⁴¹ Krivični zakonik Kosova, XX, definisana krivična dela protiv seksualnog integriteta uključujući sledeće: zabluda zbog uzrasta žrtve (član 229.); silovanje (član 230.); seksualne usluge žrtve trgovine ljudima (čl 231.); seksualno zlostavljanje (čl 232.); degradacija seksualnog integriteta (uključuje navođenje osoba u razotkrivanju) (čl 233.); seksualnog zlostavljanje osoba sa mentalnim ili emocionalnim poremećajima ili invaliditetom (čl 234.); seksualno zlostavljanje osoba mlađih od šesnaest (16) godina (čl 235.); navođenje na seksualni čin, dodirivanje ili aktivnost osobe mlađe od šesnaest godina (čl 236.); nuđenje pornografskog materijala osobama mlađim od šesnaest (16) godina (čl 237.); zlostavljanje dece u pornografiji (čl 238.); seksualno zlostavljanje zloupotrebom položaja, vlasti ili profesija (ko god primorava drugu osobu na seksualni čin) (čl 239.); izazivanje seksualne radnje lažnim obećanjem braka (čl 240.); olakšana ili nesavladiva prostitucija (član 241.); pružanje prostora za prostituciju (član 242.); seksualni odnosi u porodici (čl. 243).

¹⁴² Podaci iz prepiske Tužilačkog saveta Kosova, Kancelarija za informacije, 2015. godine..

Svi slučajevi krivičnih dela počinjenih od strane maloletnika su prijavljeni od strane policije tužilaštvu. Broj nerešenih predmeta na kraju perioda je bio umereno veći nego na početku. Nisu uložene žalbe na odluke Suda u slučajevima počinjenim od strane maloletnika.

Tabela 3. Postupci po tužbama i presudama od strane sudija u slučajevima protiv spoljnog integriteta

Izveštajni period	Počinjeni od strane odraslih				Počinjeni od strane Maloletnika			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Broj nerešenih krivičnih prijava na početku izveštajnog perioda	6	6	85	115	11	14	9	12
Broj osoba sa nerešenim prijavama na početku perioda	6	6	12	157			13	21
Krivična prijava podnesena od strane: ¹⁴³								
• Povređenog građanina	0	2			0	0		
• Povređenog pravnog lica	9	0		119	0	0		
• Policije	17	28	1	2	4	7	12	4
• Upravnog organa: Inspektora			1					
• Javnog tužioca			3					
• Ostalih				3				
Ukupno krivičnih prijava primljenih u izveštajnom periodu	7	2	100	124	4	8	12	4
Ukupan broj optuženih osoba/prijavljenih	53	81	52	166	4	15	19	5
Ukupan broj primljenih prijava i nerešenih predmeta			185	239	15	29	21	16
Ukupan broj osoba sa tekućim predmetima	69	117	264	323			32	26
Ukupan broj zahteva za pritvor			34	38				
Odobreni zahtevi			27	22				
Način rešavanja krivičnih prijava prema osobama								
Odbacivanje krivične prijave	1	1	10	11			2	
Direktne optužnice			14	13				
Optužnice koje zahtevaju kazneni nalog			3					
Naložene mere posmatranja					0	2	4	
Disciplinske mere							3	1
Nalog za društveno korisan rad						1		
Hapšenje malolentika					1	2	1	1
Nalog za vaspitne mere i kažnjavanje maloletnika						2		
Rešenje o pokretanju istrage			81	124				
Ukupno istraga u radu u toku izveštajnog perioda			93	154				
Obustava istrage				2				
Prekid istrage			6	11				
Predložene optužbe	12	41						
Istraga nakon istražnog postupka	12	6	60	74				
Istraga nepotpuna na kraju izveštajnog perioda			30	69				
Postupak nadležnosti			17	25				
Ukupan broj rešenih predmeta osoba	33	96	107	135	1	9	11	3
Ukupan broj predmeta osoba koji su ostali nerešeni na kraju perioda	36	21	157	189	14	20	21	23
Ukupno nerešenih krivičnih prijava na kraju izveštajnog perioda	10	10	113	141	6	11	12	13
Potvrđivanje optužnice (član 316, stav 4)	3	1						
Sudkse odluke prema licima								
Presuda sa kaznenim nalogom	2	2	1	2				
Odbijajuća presuda			2	4				
Oslobađajuća presuda			3	0				
Osuđujuća presuda	3	4	14	29				
Mere obaveznog lečenja			0	2				
Iz drugih razloga					1	0		
Zastara je prošla	2	2	0	2				
Žalbe na sudske odluke								
Ukupan broj tužilaca u sudskim odlukama			1	3				
Ukupan broj žalbi usvojenih od strane suda			1	1				
Ukupna broj žalbi odbačenih od strane suda			4	4				

¹⁴³ Preporuka takođe može biti od strane Agencije za borbu protiv korupcije, Generalnog revizora, Finansijskih predstavnika, i EULEX-a. Međutim, nijedna od ovih institucija nije prijavila neki slučaj u tom periodu tako da nisu uključeni u tabeli.

Dalje istraživanje je potrebno o tome kako tužilaštvo obrađuje slučajeve seksualnog uznemiravanja posebno. S obzirom na nedostatak informacija o takvim slučajevima, bilo je teško proceniti koliko se tužilaštvo bavilo takvim slučajevima.¹⁴⁴ U cilju poboljšanja performansi u boljem rešavanju slučajeva seksualnog uznemiravanja, neki tužioci su spomenuli značaj postojanja tužilaca koji su posebno obučeni u rešavanju seksualnog uznemiravanja.

Sudije

Tužilački savet Kosova ima Etički kodeks koji je primenljiv za sve pravosudne organe na Kosovu.¹⁴⁵ On navodi da:

Tokom obavljanja sudske dužnosti, sudija je dužan da redovno sprovodi zakon uključujući ovde poznate međunarodne standarde, da se bavi slučajevima priličnog izbegavanja diskriminatornih stavova po bilo kojoj osnovi, kao što su: diskriminacija na osnovu pola, seksualne orijentacije, rase, boje kože, druge genetske karakteristike, jezika, vere, političkog ili [...] bilo koje druge poslušnosti, nacionalnog ili socijalnog porekla, povezanosti s nacionalnim manjinama, imovine, rođenja, zdravstvenom stanju, invaliditetu ili drugog statusa.¹⁴⁶

Stav 3 opisuje kazne za sudije koji „iz bilo kojeg razloga nisu u stanju da se ponašaju u skladu sa“ ovim stavom. Postupci uključuju preduzimanje „hitne radnje, uključujući i izuzeće iz slučaja i pozivajući se na vrh suda u kojem on/ ona služi da se on/ona isključi iz predmeta.“¹⁴⁷

Na pitanje da li imaju politiku u pogledu seksualnog uznemiravanja u okviru svoje institucije, sudije su spomenuli ovaj Etički kodeks, koji možda može biti labavo tumačen u gledanju sa neodobravanjem seksualnog uznemiravanja kao oblik diskriminacije. Međutim, Kodeks se ne bavi seksualnim uznemiravanjem eksplicitno, i nijedan od ispitanih sudija se nije mogao pozvati na neki posebni poslovnik o radu za rešavanje seksualnog uznemiravanja u okviru svojih institucija. Niti bi svaki sudija mogao pomisliti o slučaju u kojem je Etički kodeks upotrebljen u slučaju seksualnog uznemiravanja u okviru svojih institucija.

Sudije su sklone spominjanju primjenljivosti Krivičnog zakonika u predmetima seksualnog uznemiravanja više nego drugih zakona. Oni nisu bili u stanju da govore u više detalja u vezi sa slučajevima seksualnog uznemiravanja.¹⁴⁸ Jedan sudija je rekao da je to zbog toga što seksualno uznemiravanje ne spada u kategoriju građanskih sudskih predmeta (njihovu oblast). Međutim, to je pogrešno i pokazuje njeno nepoznavanje Zakona o ravnopravnosti polova i Zakona protiv diskriminacije. Nedostatak znanja o relevantnom pravnom okviru može narušiti sposobnost sudija kako bi se osiguralo da se sprovodi.

Sudski Savet Kosova je kontaktiran u vezi statistike o slučajevima seksualnog uznemiravanja rešenih od strane sudova. Međutim, oni ne gone takve slučajeve kao „seksualno uznemiravanje“ jer nisu prijavljivani kao posebno krivično delo. S obzirom da je ispitani sudija imao malo ili nimalo informacija o ili iskustvu sa slučajevima seksualnog uznemiravanja, bilo je teško analizirati kako su se

„Imamo snimak te devojke koja otpužuje XX na primer, ali šta je sa tim učinjeno? Čuli smo mnogo slučajeva, ali nikada nisam čuo za slučaj poslat sudu za kažnjavanje zbog seksualnog uznemiravanja.“

- Službenik pravne pomoći

¹⁴⁴ MŽK-a je pronašla samo jedan konkretan slučaj. U 2011. godini TV program „Pravda na Kosovu“ je objavio da su dve mlađe devojke, starosti 10 godina, seksualno uznemiravane od strane starijeg muškarca. Slučaj je prijavljen policiji od strane žrtve, i navodni počinitelj je uhapšen. Tužilac u Prizrenu je odlučio da ne goni slučaj i navodni počinitelj je pušten. Dodatne informacije o postupku su dostupne na YouTube: *Drejtësia në Kosovë* [pravda na Kosovu], „Kosovska policija: Seksualno uznemiravanje tinejdžerki“ [Kosovska policija: Seksualno uznemiravanje protiv tinejdžerki], 21.03.2011, na adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=H2TN3rWFh9s>, pristupačno od 21. januara 2016. godine.

¹⁴⁵ Sudski savet Kosova, *Etički kodeks i profesionalno ponašanje sudija*, br. 2001/8 UNMIK, Kosovo: 2001. godine

¹⁴⁶ Na istom mestu, poglavlje A, stav. 2.

¹⁴⁷ Na istom mestu, stav 3.

¹⁴⁸ Intervju MŽK-a sa raznim sudijama u različitim opštinama, 2015. godine.

sudovi bavili takvim slučajevima.¹⁴⁹ Dakle, samo blaga indikacija rada suda je, na primer, da su 189 slučajeva i 141 krivičnih prijava koje se odnose na dela protiv seksualnog integriteta koje je iznelo tužilaštvo u 2014. godini ostali nerešeni, i sudovi su izrekli samo 40 presuda kao što je prikazano u tabeli 3. Znatna raskorak između optužbi i završenih slučajeva od strane sudova može ukazati na to da ni tužioci nisu prikupili dovoljno dokaza da se dokaže da je došlo do prekršaja; ili da postoji nedostatak volje da se bave takvim slučajevima, između ostalog, potencijalnih razloga.

Od nekoliko slučajeva pomenutih od strane suda, u jednom slučaju, devojka iz Đakovice je poslala intimne fotografije svom momku koji ih je postavio na fejsbuku. Devojka je zatim pokušala samoubistvo. Njena porodica je u procesu tuženja njenog momka. Sudija je izjavio da će ga sud zadržati.¹⁵⁰ U jednom drugom dobro poznatom slučaju, predsednik Sabora Islamske zajednice je bio optužen za seksualno uznemiravanje njegovih učenika u školi „Medrese Alaudin“.¹⁵¹ Slučaj je prijavljen policiji, i on je suspendovan dok sud ne donese presudu. Međutim, nije bilo više objavljenih detalja u vezi sa ishodom ovog slučaja. Još jedna priča objavljena u 2013. godini detaljizuje slučaj starijeg muškarca koji je seksualno uznemiravao maloletnice. Tužilac je optužio osumnjičenog,¹⁵² ali opet ishod nije objavljen. Nažalost, ograničene informacije su dostupne o tome da li su ljudi bili kažnjeni za (seksualno) uznemiravanje kao krivično delo.

Advokati žrtve

Odeljenje za zastupanje i odsek za pružanje pomoći je u okviru Tužilaštva, i stoga sledi isti Kodeks ponašanja kao tužilaca, donet od strane Tužilačkog saveta Kosova. Postupak za prijavu slučajeva seksualnog uznemiravanja nailazi unutar institucije kao u nastavku: radnik koji je uznemiravan prijavljuje njegovog/njenog menadžera, menadžer izveštava disciplinsku komisiju, a policija bi trebala biti obavestena.¹⁵³ Nakon toga, oni bi trebali da napišu krivičnu prijavu, zahtev za pritvor, optužnicu, a zatim održe rasprave.

Advokati žrtve su odgovorni da osiguraju da sve žrtve razumeju usluge koje država daje i kako pristupiti takvim uslugama. Advokati žrtava mogu zastupati žrtve i zahtev za zaštitu njihovih prava.¹⁵⁴ Dok su istorijski prvenstveno pomagali osobama koje su pretrpele nasilje u porodici i trgovinu ljudima, njihova šira odgovornost za pružanje pomoći žrtvama znači da oni takođe mogu pomagati osobama koje su preživele seksualno uznemiravanje.

Advokati žrtve izgleda da imaju znanje o seksualnom uznemiravanju i da ga mogu razlikovati od silovanja i seksualnog napada. Jedna od glavnih prepreka sa kojom se advokati žrtava kažu suočavaju u pružanju pomoći osobama koje su pretrpele seksualno uznemiravanje, je strah žrtava od njegovog prijavljivanja. Kao što je jedan avokat žrtve rekao, „Seksualno uznemiravanje se ne prijavljuje zbog straha; straha od gubitka posla; straha da će doći do nesporazuma unutar porodice; straha od reakcije supruga jer ste prijavili; i straha da ne postane predmet ogovaranja.“¹⁵⁵

Kada tretiraju slučajeve seksualnog uznemiravanja prijavljenih u ustanovi, advokat žrtve, je rekao da oni tretiraju sve slučajeve u skladu sa Krivičnim zakonikom i Krivičnim zakonikom za maloletnike. Oni retko koriste druge zakone.

¹⁴⁹ Intervju MŽK-a, 2015. godine. Ispitani građani su prijavili druge krivične slučajeve gde su oni rekli da je rezultiralo zatvorom počinioca. Na primer, ispitanik iz ankete MŽK-a je spomenuo slučaj „muškarca koji je silovao 14-godišnju devojčicu na vrhu džamije. Zatrudnela je i imala abortus. Momak je pritvoren na dve godine, a devojka se udala“ (žena, starosti 41, Vitina). Drugi slučaj je spomenut u kojem je devojku silovao otac u periodu od deset godina. Djevojčica je zatrudnela i njen brat je obavestio policiju. Otac je osuđen na sedam godina zatvora (muškarac, starosti 40, Glogovac). Međutim, oba ova slučaja uključuju silovanje kao kažnjivo delo, a ne nužno seksualno uznemiravanje.

¹⁵⁰ Intervju MŽK-a sa Osnovnim sudom u Đakovici, 2015. godine.

¹⁵¹ Novine Express „*Hasani hesht për ngacmimet seksuale*“, (Hasani Hasani čuti o seksualnim uznemiravanjima), avgust 2013. godine, na: <http://www.gazetaexpress.com/arkiva/hasani-hesht-per-ngacmimet-seksuale-119947/>

¹⁵² Telegrafi.com, „*Akuzohet për ngacmim seksual të së miturës*“ (Optužuje se za seksualno uznemiravanje maloletnice) 2013. godine, na: <http://www.telegrafi.com/lajme/akuzohet-per-ngacmim-seksual-te-te-mitures-80-5331.html>.

¹⁵³ Intervju MŽK-a sa advokatom žrtve, 2015. godine.

¹⁵⁴ Krivični zakonik Kosova, 2013. godine i Zakonik krivičnog postupka.

¹⁵⁵ Intervju MŽK-a sa advokatom žrtve, 2015. godine.

Opet, pošto seksualno uznemiravanje nije posebno objavljeno kao krivično delo, advokati žrtve nisu gonili jedan broj slučajeva u kojem su pomagali. Međutim, nekoliko advokata žrtve su mogli da se sete slučajeva u kojima su pomagali. Jedan advokat žrtve iz Prizrena je rekao da je u periodu od januara do aprila 2015. godine, devet slučajeva prijavljeno u njihovim kancelarijama. Većinu slučajeva su prijavile devojke koje su uznemiravane od strane starijih muškaraca. Jedan nedavno prijavljeni slučaj uključuje opštinske funkcionera koji je seksualno uznemiravao 16-godišnju devojku. Optuženi službenik je ostao bez posla.¹⁵⁶ Advokati žrtve su takođe upitani da li su oni bili svedoci u bilo kojem slučaju u kojoj je žrtvi nadoknađena šteta, ali nijedan od njih nikada nije video ili čuo za takav slučaj.

Institucija ombudsmana

Institucija ombudsmana na Kosovu, na osnovu Zakona o ravnopravnosti polova, „je institucija jednakosti koja se bavi slučajevima koji se odnose na polnu diskriminaciju, u skladu sa postupcima utvrđenim Zakonom o ombudsmanu.“¹⁵⁷ U skladu sa Zakonom o zaštiti od diskriminacije, Institucija Ombudsmana „je državna institucija za ravnopravnost, za promociju i zaštitu ljudskih prava. Ombudsman radi na predmetima koji se odnose na diskriminaciju u skladu s odgovarajućim Zakonom o Ombudsmanu.“¹⁵⁸ Institucija ombudsmana ima zakonsku obavezu da prima, istražuje, radi na predmetima koji se odnose na seksualno uznemiravanje.

Samo tri takva slučaja su prijavljena u ovoj instituciji, prema znanju službenika.¹⁵⁹ Jedan slučaj uključuje seksualno uznemiravanje na poslu. Jedna žena je otišla na razgovor u pošti, a direktor je pitao za seksualne usluge u zamenu za posao. Nakon razmatranja slučaja, Ombudsman je pitao da li je htela da podnese tužbu i da ih obavesti sutradan:

Ta žena, udata sa jednim, dvoje do troje dece, je došla u kancelariju frustrirana. Ona nikada ranije nije bila u takvoj poziciji. Međutim, znao sam da bi to na kraju moglo imati druge posledice, jer njen muž ne bi poverovao njenoj presudi ili iskustvu. Umesto rešavanja jednog problema, napravite druga dva. Tako da sam morao da joj kažem [...] mi ćemo čekati Vaš telefonski poziv u kojem ćete nam reći da li da nastavimo sa slučajem. Želimo Vašu potvrdu kako bi bili sigurni da se ne napravi situacija koja može imati posledice. I nikada neću zaboraviti, sutradan u 10 sati ujutro je nazvala. Nakon što je otišla kod kuće [i] smirila sebe, ona je uvidela kakve posledice to može imati i odlučila da ne nastavi.

Ovde, Ombudsman je naizgled indirektno savetovao ženu da odustane od slučaja. Ovaj incident možda poziva na pitanje da li Ombudsman čini sve u njegovoj moći da zaštiti žene od takvih potencijalnih posledica i na pravi način podrži žene koje traže da podnesu takve slučajeve nudeći im savete u vezi sa mogućom opcijom na raspolaganju.

Drugi slučaj je uključio ženu koja je bila u postupku rešavanja prava na starateljstvo na sudu. Pošto je ovaj proces trajao neko vreme, sudija je obećao da će ubrzati procedure, ako ona izađe na kafu sa njim. Žena je odlučila da ovaj slučaj seksualnog uznemiravanja ode na sud. U dogovoru sa Ombudsmanom, žena je sakrila uređaj za snimanje u tašnu i snimila naredno ročište sa istim sudijom. Ovaj snimak je dokazivao da je došlo do seksualnog uznemiravanja, i žena je dobila slučaj. Kao rezultat toga, sudija je suspendovan. U ovom slučaju, Ombudsman je efikasno obavio svoju dužnosti. Međutim, prema Ombudsmanu, ljudi retko odnose takve stvari na sud.

Zaključci

Neki predstavnici institucija još uvijek nemaju saznanja o seksualnom uznemiravanju, njegovoj definiciji, i relevantnom pravnom okviru. To otežava njihovu sposobnost da efikasno odgovore na slučajeve seksualnog uznemiravanja. Seksualno uznemiravanje ima tendenciju da bude pogrešno

¹⁵⁶ Intervju MŽK-a sa advokatom žrtve, Prizren, maj 2015. godine.

¹⁵⁷ Kosovski zakon o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L-020, član.

¹⁵⁸ Kosovski zakon o zaštiti od diskriminacije, Zakon br. 05/L-021, član 9.

¹⁵⁹ Intervju MŽK-a sa Institucijom Ombudsmana, 2015. godine.

shvaćeno kao silovanje ili seksualno zlostavljanje, dok su "manje fizički" ili „teški“ oblici seksualnog uznemiravanja ili nepoznati ili se smatraju nedovoljno važnim. Osim toga, neki predstavnici institucija poput svojih sugrađana, imaju tendenciju da krive žrtve za seksualno uznemiravanje. To u kombinaciji sa širim navedenim odnosima moći između nasilnika i zlostavljanog lica doprinosi strahu među žrtvama u izveštavanju seksualnog uznemiravanja. Ako se slučajevi ne prijavljuju institucijama, institucije se ne mogu nositi s njima učinkovito. Činjenica da je tako malo slučajeva prijavljeno, uz odsustvo eksplicitne definicije seksualnog uznemiravanja u krivičnom zakonu, otežava praćenje i evaluaciju trendova u institucionalnim odgovorima.

PREPORUKE

Za Vladu Kosova i sve institucije

- Inicirati izmene i dopune Krivičnog zakonika Kosova odredbe koje se odnose na uznemiravanje, kao i uključiti određenu, konciznu, i jasnu definiciju seksualnog uznemiravanja u skladu sa CEDAW i standardima ljudskih prava EU, direktno primenljivih na Kosovu.
 - Ponovo definisati „uznemiravanje“ u Krivičnom zakoniku sa sledećom definicijom: „Svako lice koje se upusti u ponavljanu i neželjenu pažnju ili komunikaciju sa namerom da uznemiri, zastraši, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce, ili svako lice koje stavi drugoga pod prisrotu sa namerom da uznemirava, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili kućne ljubimce; i u trajanju tih dela dovede to lice u stanje stvarnog straha od smrti, teške telesne povrede ozbiljne štete na imovini, ili značajne duševne patnje. Pažnja ili komunikacija može uključiti praćenje ili ostajanje u iščekivanju, ponovljeno pojavljivanje u kući, školi, na mestu rada ili odmora, ponovljeno zvanje telefonom, slanje ili ostavljanje poruka, slanje tekstualnih poruka, pošte, ili elektronske pošte, ili ostavljanje ili slanje neželjenih poklona ili drugih predmeta.“ Onda, osigurati da je relevantno građanskog prava usklađeno.
 - Definišite jasno „Seksualno uznemiravanje“ u okviru Krivičnog zakona, kao: „Seksualno uznemiravanje: bilo koji oblik verbalnog, neverbalnog, vizuelnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode, koje uključuje, ali se ne ograničava samo na nepristojnom jeziku, uvredljivim komentarima, seksualnim nagonima, zahtevima za seksualne usluge, praćenju, zviždanju, dodirivanju, pozivanju, slanju fotografija i slanju poruka preko telefona, društvenih medija, pošte ili e-maila. Ono obuhvata sva dela seksualne prirode sa ciljem ili efektom povrede dostojanstva lica ili stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja.“ Zatim, ispraviti mnoštvo zakona, osiguravajući da su svi relevantni zakoni građanskog prava usklađeni.
- Uspostaviti jedan jasan postupak za sve tvrdnje o kršenju koje se odnose na seksualno uznemiravanje. Osigurati da su svi relevantni zakoni usklađeni sa sličnim procedurama za sve slučajeve, uključujući i one koji su pokriveni anti diskriminacijom i klauzulama rodne ravnopravnosti.
- Uredba br. 04/2011 treba predvideti pomak u teretu dokazivanja u slučajevima seksualnog uznemiravanja, kao što se zahteva u skladu sa Zakonom o zaštiti od diskriminacije.
- Pojasniti u Krivičnom zakoniku definiciju onoga što predstavlja zlostavljanje od strane lica koja vrše službene dužnosti (član 198) i kako posebno dostojanstvo neke osobe može biti prekršeno.
- U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova i Zakonom o zaštiti od diskriminacije, hitno doneti administrativno uputstvo kao podzakonski akt. Ovo bi trebalo da obaveže ustanove za obrazovanje i zdravstvene ustanove da imaju jasne procedure o tome kako podneti zahtev o seksualnom uznemiravanju i kako se odluke proceduralno donose. Svaka javna ustanova se takođe treba ohrabriti da izradi i usvoji interne anti-seksualne politike seksualnog uznemiravanja.
- Naknada za žrtve seksualnog uznemiravanja se treba jasno navesti i biti srazmerna šteti nastaloj i pretrpljenoj seksualnim uznemiravanjem žrtve u okviru Zakona o naknadi. Danas, Zakon o naknadi je napravio naknadu otežanom, pa čak i manje preciznom u postupku za žrtve seksualnog uznemiravanja.
- Prikupiti, analizirati i izveštavati u vezi slučajeva diskriminacije, uključujući i slučajeve diskriminacije na osnovu pola i slučajeve seksualnog uznemiravanja u skladu sa zahtevima Zakona o zaštiti od diskriminacije i Zakona o ravnopravnosti polova. To uključuje održavanje i izveštavanje rodno razvrstane statistike u vezi sa slučajevima, procedurama, i odlukama o diskriminaciji i slučajevima (seksualnog) uznemiravanja, kao i informacije o raspodeljenoj naknadi i naplaćenju novčanoj kazni. Agencija za ravnopravnost polova treba osigurati da ovi izveštaji budu javno dostupni i godišnje ih objavljivati na svojoj web stranici.
- U novoj strategiji i Nacionalnom akcionom planu za primenu novog Zakona o ravnopravnosti polova i / ili nove strategije i Nacionalnog akcionog plana za ljudska prava, uključiti:

- Obaveznu obuku o seksualnom uznemiravanju, definiciji, oblicima, i relevantnim pravnim okvirima za sve kosovske institucije. Ovo bi moglo biti obezbeđeno od strane Kosovskog instituta za javnu upravu kao deo svojeg novog kurikuluma i/ili kao deo obavezne uvodne obuke institucija o njihovom Kodeksu ponašanja i drugih politika.
- Kampanju za podizanje svesti koordiniranu od strane Agencije za ravnopravnost polova u bliskoj saradnji sa nadležnim institucijama i obrazovnim OCD da građani postanu svesniji definicije seksualnog uznemiravanja, njihovih zakonskih prava, kako i gde ga prijaviti.

Za Policiju Kosova

- Osigurati da su svi policajci dobro obučeni o definiciji seksualnog uznemiravanja na osnovu zakona Kosova, što podrazumeva, i kako se nositi sa takvim slučajevima kada se prijavljuju. To uključuje tehnike u ispitvanju.
- Osigurati politiku o tome kako je seksualno zlostavljanje prijavljeno unutar policije jasno i dobro objavljeno.

Za Ministarstvo pravde

- Izmeniti Zakon o naknadi, tako da žrtve seksualnog uznemiravanja budu eksplicitno uključene i njihova naknada srazmerna nastaloj i pretrpljenoj šteti od seksualnog uznemiravanja.

Za Tužilaštvo

- Osoblje tužilaca treba biti posebno obučeno u rešavanju seksualnog uznemiravanja i drugih oblika seksualnog nasilja.
- Odeljenje za zastupanje i odsek za pružanje pomoći u okviru Tužilaštva mogu eksplicitno uključiti seksualno uznemiravanje u okviru svog zadatka, uključujući i osobe koje odgovaraju na telefonske linije. Ovo bi trebalo biti praćeno obaveznom obukom o pravnoj definiciji seksualnog uznemiravanja i procesu za upućivanje predmeta.

Za Ministarstvo rada i socijalno blagostanje, inspekciju rada

- Osigurati da svi inspektori rada obučeni o seksualnom uznemiravanju, njegovoj pravnoj definiciji, i kako uputiti slučajeve.

Za Skupštinu Kosova

- Relevantni obavezujući odbor Skupštine Kosova, odnosno Odbor Skupštine za evropske integracije i komisija za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestale osobe, i peticije, treba da redovno prate sprovođenje novih zakona anti-diskriminacije i rodne ravnopravnosti. Skupština treba da igra ulogu u praćenju toga da li su zakoni dostupniji i ako su usvojeni, revidirani postupci napravili zakonodavstvo lakše za korišćenje žrtvama diskriminacije, diskriminacije na osnovu pola, i seksualnog uznemiravanja.

Za civilno društvo

- Nastaviti redovno praćenje slučajeva seksualnog uznemiravanja na Kosovu.
- Podići svest o dostupnim zakonskim odredbama i pruženoj naknadi žrtvama seksualnog uznemiravanja i drugih oblika diskriminacije polno zasnovane diskriminacije.
- Podržati sprovođenje.
- Zagovarati zajedničke tužbe i strateške parnice kako bi se osiguralo efikasno sprovođenje relevantnih zakona.

Prilog 1. Metodologija istraživanja

Prilog daje druge detalje u vezi sa metodologijom istraživanja. Da bi se odgovorilo na istraživačka pitanja navedena u uvodu, istraživanje je obuhvatilo mešovite metode, uključujući: 1) pregled pravnog okvira za identifikaciju preostale praznine u zakonskom okviru i njegovo sprovođenje; 2) anketu o nacionalnom domaćinstvu sa 1.315 građana za merenje svesti, stavova i pojava seksualno uznemiravanje; 3) intervju sa predstavnicima oko 200 institucija i organizacija; i pregled statističkih podataka koje su prikupile relevantne institucije. Sledeći odeljci pružaju dalje detalje.

Istraživanje

Kvantitativni podaci su prikupljeni putem istraživanja domaćinstava pojedinaca, sprovedenih širom Kosova.

Instrument istraživanja je pre svega sadržao zatvorena pitanja. Sličan je instrumentu istraživanja iz 2008. godine kako bi omogućio poređenje (vidi prilog 3). Većina istraživanja, koja su sprovedena putem intervjua licem u lice, su trajala oko pola sata, iako je jedno istraživanje trajalo samo manje od dva sata. Prosečna dužina razgovora istraživanja je bila 35 minuta, sa standardnim odstupanjem od dvanaest minuta.

Istraživanje je unapred pilotirano aktuelnim istraživanjem u ruralnim i urbanim sredinama okoline Prištine. Ovo je omogućilo istraživačkom timu da uvidi da li je instrument istraživanja pravilno dizajniran i da li su ga građani shvatili. Neznatne modifikacije su napravljene na osnovu pilota.

Istraživači: Istraživači su izabrani na osnovu njihove stručne spreme, komunikativne veštine, profesionalne veštine, etike i njihove spremnosti da budu deo istraživanja. Većim delom su bili studenti psihologije i sociologije. MŽK je uključila izviđače iz manjinskih etničkih grupa i koji su govorili više jezika za istraživanje različitih grupa. Istraživači su obuhvatili uravnoteženost žena i muškaraca. Žene su intervjuisale žene, a muškarci su intervjuisali muškarce s obzirom na osetljivost teme. Spisak istraživača je potvrđen.

Obuka istraživača: Dvodnevna obavezna obuka je organizovana za sve istraživače. Obuka je osigurala da istraživači budu upoznati sa mandatom istraživanja, istraživanja instrumenata, metodama uzorkovanja, procedurama kontrole i logistike. Još jedan važan deo obuke je bio značajan u očuvanju bezbednosti i emocionalnog blagostanja ispitanika, kao i kako se nositi sa različitim situacijama koje bi mogle nastati tokom istraživanja, kao što su pokazivanje znaka trauma ili članova porodica ispitanika koji posreduju. Štaviše, obuka je fokusirana na etiku ispitanika s obzirom na osetljivu temu sa kojima se istraživanje bavi.

Primer istraživanja: MŽK je ispitala 1.315 građana svih etničkih grupa, starosti 18 i više godina. MŽK je izabrala slučajan uzorak kosovskog stanovništva. Uzorak je bio ruralan i urban, uključujući 181 slučajno odabranih za uzimanje uzoraka u 132 naselja iz 36 opština. Uzorak je takođe predstavnik svih etničkih grupa na Kosovu jer je izbor urađen pomoću metode višestepenog slučajnog uzorka. Koristeći podatke popisa iz Agencije za statistiku Kosova (ASK) iz aprila 2011. godine¹⁶⁰, prouzrokovano je uzorkovanje kvota. Uzorak sadržaja je podeljen u tri podgrupe: albanska podgrupa, srpska podgrupa, i druge podgrupe. Zatim je uzorak stratifikovan po regionima i stambenim profilima (urbani/ruralani) u svakom regionu.

Uzorak je obuhvatio Albance, kosovske Srbe i nesprske manjine na Kosovu (Turke, Bošnjake, Gorance, Rome, Aškalije i Egipćane). Principi stratifikacije su isti za sve tri etničke grupacije. Da bi se obezbedilo da ima dovoljno pripadnika određene podgrupe stanovništva za pouzdane procene za tu grupu, MŽK je više uzorkovala kosovske Srbe i druge manjine. Podaci su kasnije ponderisani tokom analize o tome.

Ispitanici iz svakog domaćinstva, starosti 18 ili više godina, su odabrani nasumično prema najbližem tehničkom rođendanu. To naravno dovodi do proporcionalnosti raspodele žena i muškaraca slično onom iz stanovništva. Prema ASK, 50,3% od stanovništva su muškarci i 49,7% su žene.

¹⁶⁰ ASK, *Atlas popisa stanovništva Kosova*, na: <https://ask.rks-gov.net/ser/images/files/Atlas%20popisa%20stanovnistva%20Kosovo.pdf>.

Postupak intervjuisanja: Istraživanje je sprovedeno od 19. februara do 28. februara. Od 1.315 ispitanih pojedinaca, 20 nisu bili u mogućnosti ili su odbili da završe ceo intervju. Sedam puta je intervju bio nakratko prekinut zato što ispitanik nije imao vremena da nastavi. U pet slučajeva ispitanici su jednostavno odbili da nastave. Tri ispitanika nisu bila u mogućnosti da završe iz različitih razloga, uključujući suviše stare, bolesne ili nekog drugog ko ih je zaustavio. Postojala su četiri slučaja u kojima ispitanik nije bio psihološki spreman za nastavak razgovora, što bi se moglo očekivati u intervjuima koji uključuju tako osetljive i privatne informacije. Ukupno 98.4% učesnika je završilo ceo intervju i istraživanje.

Pošto su istražiocima bili obučeni modernom psihološkom praksom, oni su upitani da poštuju ispitanike u nekoliko mera, uključujući poštenje, razumevanje i udobnost. Ovo je važno u proceni greške i razumevanja stepena do kojeg ispitanici odgovaraju iskreno na tako osetljive teme. Istraživači su procenili kako su intervjui tekli. U oko 50% intervju, ispitanici nisu pisali komentare da je intervju dobro tekao i oni nisu imali utisak o prijavi. Samo 1,6% (21 intervju) je teklo veoma slabo i 5% (70) je teklo relativno slabo, prema ispitanicima. Oko 30% od intervju je teklo "dobro" i još 13,4% je teklo „veoma dobro“.

Studiranje osetljivih tema kao što je seksualno uznemiravanje i nasilje u porodici stvara metodološka i tehnička pitanja za istraživače. Zbog opažene socijalne nepoželjnosti seksualnog uznemiravanja, kao i mogućnostima budućih implikacija, verovatnoća netačnih odgovora može biti visoka. Istraživači su verovali da 30% ispitanika mogu biti nepošteni u jednom ili više njihovih odgovora on their responses on the entire survey instrument, which included questions pertaining to domestic violence as well.

Istraživači su takođe tražili da se izmeri nivo razumevanja ispitanika. Zbog različitih nivoa obrazovanja i potencijalnih jezičkih barijera, važno je da se identifikuju odgovori zbunjeni razumevanjem pitanja. U 94,6% intervju, istraživači su verovali da je ispitanik u potpunosti razumeo pitanja. U samo 23 slučajeva, istraživači su smatrali da ispitanik nije uspeo da shvati postavljena pitanja. U dodatnih 47 slučajeva ispitanici izgleda da su delimično razumeli pitanja.

U nekoliko slučajevima, prisustvo drugih u intervju je možda uticalo na odgovore intervjuista. Iako su intervjuisti upućeni da idu u svim mogućim merama da obezbede privatni prostor za razgovor, na Kosovu to može biti prilično teško s obzirom na uslove života. Dalje, u porodicama gde nasilje može biti prisutno, kontrolisanje delovanja članova porodice po definiciji znači da ispitanik ne može biti u mogućnosti da slobodno razgovara sa drugim članovima porodice. U 93,9% od intervju, ispitanik je bio sam. U 45 slučajeva (3,4%) još jedan član domaćinstva je bio prisutan tokom celog intervju, a u 35 slučajeva (2,6%) su bili ostali članovi domaćinstva neko vreme. Prisustvo drugih je važno napomenuti, jer ispitanik može u nekim slučajevima imati izmenjene odgovore u prisustvu drugih zbog razloga o socijalnoj poželjnosti ili straha. Na primer, u jednom ekstremnom slučaju, kada je upitana da li je imala bilo kakve dodatne komentare, sestra ispitanice joj je rekla, „Ne govori ništa više, jer možeš pogrešiti i bićeš gotova“ Čak i da je tako, s obzirom na mali procenat prisustva drugih, verovatno su imali mali uticaj na nalaze.

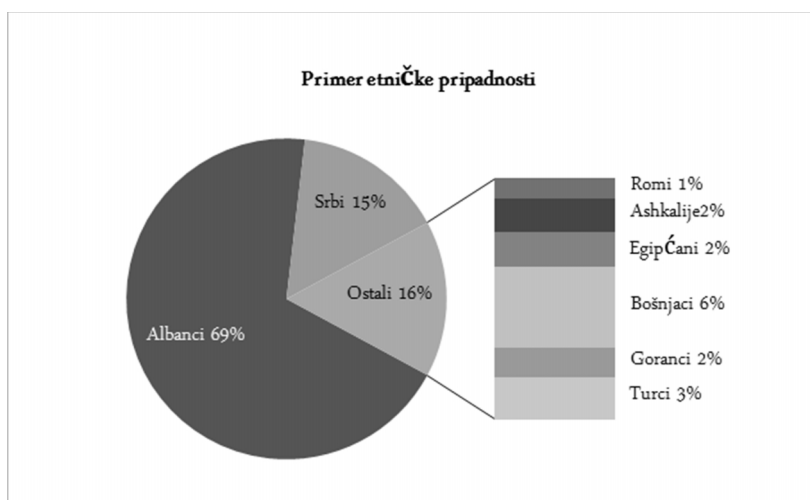
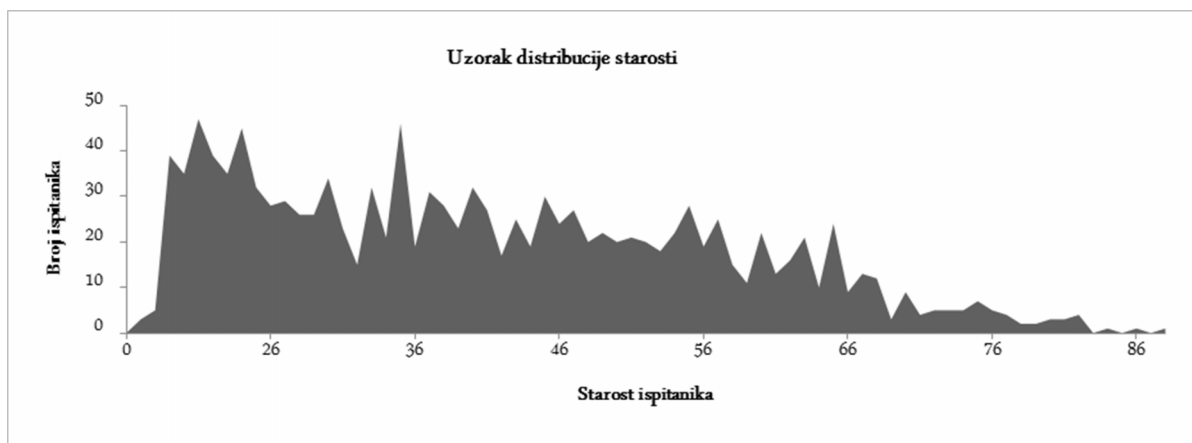
Kontrola: Dve osobe koje nisu bile uključene u izvršenju kontrole istraživača. To je uključivalo slučajne terenske posete kako bi se osigurala metodologija za uzorkovanje i provera kvaliteta rada ispitanika. Oni su takođe sprovedli ponovnu kontrolu slučajno izabranog uzorka od 10% izvršenih istraživanja kako bi se osigurala tačnost.

Unos podataka: Podatke su unela lica koja nisu bila uključena u istraživanju u SPDN. Za analizu podataka. Oni su uneli kvalitativne informacije kao što su anegdote, citati, i preporuke u Microsoft Wordu koji je samostalno kodiran od strane više članova istraživačkog tima.

Analiza podataka: vođa istraživanja MŽK, statističar, i stažista su analizirali podatke SPDN. Podaci su ponderisani na račun preuzorka manjinskih etničkih grupa, kao relevantnih. Pokrenuto je nekoliko statističkih testova. Podaci iz 2015. godine su ponderisani na osnovu podataka popisa, dodajući dodatnih 40.000 Srba, za koje se veruje da žive na severu Kosova, što je rezultiralo sledećim procentima: Albanci 92%, Srbi 4%, i ostale etničke grupe 4%.

Demografija uzorka

Sledeći grafikoni ilustruju demografski sastav stvarnog uzorka. Osobe koje su intervjuisane su se kretale od 18 do 88 starosti.

Kvalitativni intervjui

Pored istraživanja, istraživački tim je organizovao individualne intervjue sa ključnim akterima koji imaju zakonsku odgovornost u vezi sa seksualnoj uznemiravanje. Institucije i ispitanici su navedeni u prilogu 3. Opšti vodič intervjua je razvijen na osnovu svojih zakonskih odgovornosti, poznavanju ovih odgovornosti, i praktičnih iskustava sa slučajevima nasilja u porodici. Oni su takođe bili upitani da se odražavaju na promene koje su se desile u prethodnim istraživanjima MŽK. Intervjui su vođeni između aprila i oktobra u 2015. godini u Prizrenu, Peći, Đakovici, Gnjilanu, Mitrovici, Prištini, Vučitrnu i Uroševcu. Većina intervjua su vođeni od strane dva člana istraživačkog tima uključujući i intervjuistu i zapisničara. U pogledu refleksivnosti, čijenica da su mlade žene vodile intervjue i da su intervjuisti dolazili iz poznate grupe za prava žena može biti od uticaja na odgovore u vezi sa stavovima. Kada je obezbeđena saglasnost, intervjui su snimljeni. Intervjui su trajali u proseku od 45 minuta. Intervjui su potom transkribovani i kodirani samostalno od strane različitih članova istraživačkog tima, prema triangulaciji istraživača.

Kontrola kvaliteta i recenzija

Triangulacija istraživača koja uključuje različite članove tima sa različitim oblastima ekspertize je doprinela kontroli kvaliteta jer je izveštaj pažljivo pregledan od strane svih članova tima. Istraživački tim je cirkulisao konačni nacrt izveštaj članova Savetodavne grupe, kao i nekoliko ključnih ispitanika za reviziju i kontrolu kvaliteta. Revizija je izvršena na osnovu njihovog inputa pre objavljivanja.

Prilog 2. Upitnik

Ovaj instrument izpitnika se napravio na taj način da bi se ostedile printirane broj stranica stranica. Ova sesija na seksualno uznemerevanje bilo je odključena, posto nije bila relevantana na ovaj izveštaj, ali to može se naci na MŽK drugi izveštaj Nema vise Opravdanje.

Za istražioca pre intervjua.

Identifikacioni broj: ____ Vreme započinjanja intervjua (zabeležiti na kraju intervjua): ____ : ____

1. Broj ispitanika: ____
2. Opština _____
3. Ruralno/urbano područje:
 1. Selo (Nema policijsku stanicu, Centar za socijalna pitanja)
 2. Varoš (Ruralno područje, ali ima policijsku stanicu i CSP)
 3. Grad (Urbano područje)
4. Rod:
 1. Ženski
 2. Muški

(Intervju počinje nakon čitanja izjave o Istraživanju i obrascu o odobrenju u nastavku. Molimo Vas da pročitate samo tekst koji je naglašen tamnom bojom, tekst sa kosim slovima važi samo za vas)

5. Koje godine ste rođeni? _____
6. Koja je Vaša etnička pripadnost?
 1. Albanac
 2. Srbin
 3. Rom
 4. Aškalija
 5. Egipćanin
 6. Bošnjak
 7. Goranac
 8. Turčin
 9. _____
 10. Druga (molimo napišite) _____
7. Koje ste obrazovanje stekli? _____
8. (Ukoliko Vam je prekinuto školovanje) koji je bio glavni razlog zbog kojeg niste nastavili vaše školovanje (zaokružite sve odgovore koji su odgovarajući)?
 1. Nisam želeo/la da nastavim
 2. Finansijske poteškoće u porodici
 3. Finansijske poteškoće u porodici i porodica je favorizovala brata ili sestru
 4. Morao/la sam da radim kako bih zaradio/la novac
 5. Škola je bila daleko od mesta boravka
 6. Nije bilo sigurno da putujem do škole
 7. Moja porodice nije shvatala važnost školovanja
 8. Morao/la sam da se brinem o članu porodice (npr. sa ograničenim sposobnostima, decu, starije)
 9. Oženio sam se/udala sam se
 10. Nasilje u porodici
 11. Obavezan/a sam ili prekinuo/la sam školovanje zbog maminog insistiranja
 12. Obavezan/a sam ili sam prekinuo/la školovanje zbog tatinog insistiranja
 13. Obavezan/a sam ili sam prekinuo/la školovanje zbog partnerovog insistiranja
 14. Obavezan/a sam ili sam prekinuo/la školovanje zbog drugih članova porodice
 15. Drugo _____

9. **Vaš bračni status?**
1. Neoženjen / neudata → pređi na P. 13
 2. Oženjen/udata → pređi na P. 10
 3. Zajednica → pređi na P. 10
 4. Veren/a → pređi na P.10
 5. Razveden/a → pređi na P. 10
 6. Udovac/a → pređi na P. 10
 7. Veren/a → pređi na P.10
10. **Koliko ste dugo udati ili koliko ste dugo bili udati/oženjeni?** (u sadašnjem braku, ukoliko ste ranije bili udati/oženjeni)?_ _
11. **Koliko ste godina imali kada ste se udali/oženili?** ____ _
12. **Imate li dece, ukoliko da, koliko?** ____
13. **Sa kime živite u kući?**
1. Bliskom porodicom (roditeljima, braćom, sestrama)
 2. Bliskom porodicom u braku (mužem/ženom, i/ili decom)
 3. Širom porodicom partnera (svekrvom, svekrom, deverom, jetrvom, itd)
 4. Mojom širom porodicom (braćom, sestrama i drugom rodbinom)
 5. Mojim prijateljima
 6. Partnerom (neoženjen/neudata)
 7. Sam/a
 8. Drugo _____
14. **Koliko članova trenutno živi sa vama?** _____
15. **Koji je vaš trenutni radni status?** (zaokruži sve odgovore koji su odgovarajući)
1. Radim za platu van kuće → pređi na P17
 2. Radim bez plate oko kuće (farmer, brinem o životinjama kao što su krave, kokoške, ovce idr.)
 3. Radim u kući bez plate (brinem o deci, starijima, brinem o bašti, održavanju kuće idr.) → pređi na P16
 4. Radim s vremena na vreme → pređi na P16
 5. Nezaposlen/a, tražim posao → pređi na P 16
 6. Nezaposlen/a, ne tražim posao → pređi na P 16
 7. Još uvek sam student/kinja, učenik/ica → pređi na P16
 8. Penzioner/ka → pređi na P18
 9. Nisam u mogućnosti da radim → pređi na P16
16. **(Ukoliko radite bez plate ili s vremena na vreme) Koji je GLAVNI razlog zbog kojeg radite bez plate ili samo s vremena na vreme?** (zaokruži sva pitanja koja su odgovarajuća)
1. Moram da radim u kući (staranje o deci, starijima. Staranje o bašti, održavanje kuće idr.)
 2. Moram da radim van kuće (farmer, brinem o životinjama kao što su krave, kokoške, ovce idr.)
 3. Nisam imao/la mogućnost da nađem posao
 4. Ne treba mi posao, imam dovoljno prihoda
 5. Porodica mi ne dozvoljava da radim
 6. Student sam ili učenik/ca
 7. Ne вреди raditi (npr. niske plate)
 8. Penzionisan/a
 9. Nisam u mogućnosti da radim
 10. Drugo _____
 - 99 Ne znam / Nemam odgovor
17. **(Ukoliko radite) Kolika je Vaša mesečna plata?** ____ _
18. **(Ukoliko ste udati/oženjeni) Da li vaš partner/ka ima mesečnu platu?**
1. Da
 2. Ne
19. **Koliko je ukupno članova zaposleni unutar vaše porodice?** _____
20. **Možete li da izračunate primanja za POSLEDNJI MESEC (januar) unutar vaše kuće, koja se obezbeđuju od strane svih članova porodice i iz svih izvora prihoda koje imate?**
- _____

21. Da li u vašoj porodici primete socijalnu pomoć nekih od institucija?

1. Da
2. Ne
- 0 Odbijam
- 99 Ne znam / Nemam odgovor

Sada imam nekoliko drugih pitanja. Želim da vas pitam o seksualnom uznemiravanju.

22. Da li mi možete reći šta za vas predstavlja seksualno uznemiravanje?

- 1 Silovanje ili pokušaj silovanja
- 2 Nasilna osoba zbog seksualnih usluga
- 3 Pipanje, štípanje, guranje
- 4 Naslanjane na telo osobe, bez njene/njegove dozvole
- 5 Pogledi i seksualni gestovi bez želje osobe
- 6 Slanje pisama, telefonski pozivi bez želje osobe
- 7 Pritisak da izađete zajedno (na kafu, ručak, večeru)
- 8 Seksualno pitanje, zapažanje ili šala bez želje osobe
- 9 Obraćanje osobama rečima kao što su: dušo, srećo, srce, slatkišu idr.
- 10 Zviždanje na ulici
- 11 Sve navedeno
- 12 Objavljivanje fotografija na internetu bez dozvole i želje osobe
- 13 Favorizovanje u zamenu za seksualne usluge
- 14 Drugo _____
- 99 Ne znam/ Ne želim da odgovorim

Molim vas, recite mi, koji od dole navedenih slučajeva može da obuhvata i seksualno uznemiravanje?	Da	Ne	Ne znam
	1	2	99
23. Muškarac seksualno uznemirava jednu ženu			
24. Jedan čovek seksualno uznemirava drugog muškarca			
25. Žena seksualno uznemirava muškarca			
26. Žena seksualno uznemirava drugu ženu			
27. Kada kolega/inica daju komentare seksualne prirode o drugom kolegi/inici			
28. Kada šef pipa radnika/nicu koji to ne žele			
29. Objavljivanje seksualnih fotografija neke osobe na internetu			
30. Komentarisanje osobe na ulici, koje tu osobu čini da se oseća nespokojno			
31. Nastavnik/ica traži od učenika/ce da kasno uveče dođe po ocenu u kancelariju			
32. Šef tera radnika/icu d izađu na večeru kako bi završio poslove van kancelarije			

Prema vašem mišljenju, dole navedene izjave su tačne ili netačne?

	Tačno	Netačno	Ne znam
	1	2	99
33. Žene samo sebi stvaraju probleme seksualnog uznemiravanja, oblačeći se ili ponašajući se provokativno			
34. Seksualno uznemiravanje na poslu može da dođe SAMO sa strane nadzornika			
35. Ljudi obično seksualno uznemiravaju druge kada ih neko privlači, i to je u redu			
36. Seksualno uznemiravanje nikada ne čini loše osobi koja se uznemirava			
37. Mladim devojkama se sviđa da budu seksualno uznemiravane			

Sada imam nekoliko ličnih pitanja. Molim vas recite me, da li se nešto od dole navedenog dogodilo vama? Ukoliko jeste, koliko često?

	0	1	2	3	4	5	6	7	9	
				Tokom prošle godine (Od januara 2014.)						
	Nika da	Kada sam bio/la mlad/a	Nekoliko puta na dan	Jednom dnevno	Svake nedelje	Svako mesec a	5-11 puta godišnje	1-4 puta godišnje	Ne znam/ neću da odgovorim	
38. Neko je neželjeno komentarisao, gestikulirao ili se šalio seksualno o tebi ili u vezi sa tobom (uključujući i na ulici)										

39. Neko je neželjeno komentarisao ili se seksualno šalio na Internetu									
40. Neko je objavio vaše slike na internetu na kojima se otkriveni									
41. Neko je izložio sebe u vašem prisustvu bez vaše volje									
42. Pokušavao da bude seksi ili vam je pokazivao seksi slike bez vaše želje da ih vidite									
43. Pipao te je ne seksualan način ne vašom željom									
44. Nastavnik/ica vas je dirala na seksualan način, čineći da se ne osećate lagodno									
45. Nazvali su vas gej ili lezbijka u negativnom smislu									
46. Naterali su vas da uradite nešto seksualno što vi niste želeli da uradite									

47. Da li ste nekada bili seksualno uznemiravana na neki od dole navedenih načina (zaokruži sve odgovarajuće odgovore)

- 47.1 Seksualni neželjeni komentari na ulici
- 47.2 Blokiranje puta
- 47.3 Pratile su vas
- 47.4 Zviždali
- 47.5 Dobili ste eksplicitne seksualne komentare
- 47.6 svirao je automobilskom sirenom
- 47.7 Pipnuo vas je ili stegao
- 47.8 Seksualna uvreda
- 47.9 Sve
- 47.10 Nisu me uznemiravali → pređi na P 50
- 47.11 Drugo _____
- 99. Ne znam / Nemam odgovor → pređi na P 50

48. Ko je to uradi? (zaokruži sve odgovarajuće odgovore)

- 1. Nastavnik/ca
- 2. Nepoznata osoba na ulici
- 3. Šef
- 4. Kolega
- 5. Poznavalac
- 6. Drug/drugarica
- 7. Drugo _____
- 99. Ne znam / Nemam odgovor

49. (Ukoliko odgovara) Ako se vama dogodilo da vas seksualno uznemiravaju na ulici, šta ste uradili?

- 49.1 Ignorisao/la sam ih
- 49.2 Smejao/la sam se
- 49.3 Odgovorio sam rečima
- 49.4 Odgovorio sam fizički
- 49.5 Obavestio sam nadležne organe
- 49.6 Drugo _____
- 99. Ne znam / Nemam odgovor

50. *(Ukoliko odgovara)* **Ako je neka nepoznata osoba bila prisutna kada su te seksualno uznemiravali, kako je ta osoba reagovala?**

50.1 Ignorisao/la je uznemiravanje

50.2 Odgovorio/la je rečima

50.3 Odgovorio/la je fizički

50.4 Obavestili su nadležne organe

50.5 Drugo _____

99 Ne znam / Nemam odgovor

51. **Da li ste vi nekada prijavili ili neko koga vi znate, seksualno uznemiravanje?** Da Ne

Ukoliko jeste, šta se dogodilo? *(Kome su prijavili? Šta su uradili? Kada se to dogodilo?)*

Prilog 3. Spisak intervjuisanih osoba

Sledeće osobe iz institucija i organizacija su intervjuisane od strane MŽK u cilju informisanja ovog istraživanja. One su navedene po imenu po abecednom redosledu.

Ime i prezime	Institucija	Pozicija	Opština
Adnan Zahiri	Centar za stručnu obuku	Sekretar	Gnjilane
Aferfita Vllasaliu- Saliu	Policija Kosova	Policajac	Gnjilane
Afijete Sada	Osnovni opštinski sud	Sudija građanskog odeljenja	Đakovica
Afrim Ahmeti	Regionalna policija Kosova	Zamenik direktora	Priština
Afrim Ibrahim	UNICEF	Službenik o dečijoj zaštiti	Priština
Agim Magrilaj	LIBERTAS	Programski službenik	Priština
Agim Pula	VAAO	Zastupnik žrtve	Đakovica
Agon Myftari	Narodno pozorište	Umetnički direktor	Priština
Ahmet Panxhaj	Privatna klinika	Gineokolog	Peć
Ajmane Barani	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Šef odseka	Mitrovica
Ajser Skenderi	Osnovni sud	Sudija	Prizren
Ajshe Nuhiu	NVO Vita-Jeta	Direktor	Priština
Alida Miftari	Udruženje žena zanatlija	Direktor	Prizren
Anton Nrecaj	Centar za pravnu pomoć	Pravni savetnik	Priština
Arben Hoti	Osnovni sud	Sudija	Uroševac
Arbenita Gashi	Urgentni centar Mitrovica	Bolničarka	Mitrovica
Arber Beka	Insektorat kosovske policije	Šef za odnose sa javnošću	Priština
Arber Hamiti	Urgentni centar	Lekar	Uroševac
Arbërie Nagavci	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Šef odseka	Priština
Ardiana Shala	SOS sela	Šef za alternativnu negu	Priština
Ardita Ramizi Bala	Women Wellness Centre	Direktor	Peć
Arjeta Dermaku	Urgentni centar	Bolničarka	Gnjilane
Arlind Popaj	VAAO	Zastupnik žrtve	Priština
Arrita Gjikolli	Škola	Nastavnik	Peć
Armend Rugova	Ministarstvo javne uprave	Koordinator Odeljenja za ljudska prava	Priština
Arsim Gërxhaliu	Ministarstvo pravde, Odeljenje sudske medicine	Šef	Priština
Avni Zahiti	Regionalna kosovska policija	Glasnogovornik	Mitrovica
Basri Kastrati	VAAO	Menadžer	Priština
Basri Komoni	Opštinsko odeljenje za zdravstvo i socijalno staranje	Šef	Đakovica
Bekim Mehana	Kosovska policija, stanica u Prištini	Policajac	Priština
Berenika Gashi	UNDP WSSI (ranije)		Priština
Berlinda Berisha	Policija Kosova	DVIU	Đakovica
Besa Beqiri Zejnullahu	Srednja škola	Nastavnik	Uroševac
Besa Veseli	Opštinska kancelarija za rodnu ravnopravnost	Službenik	Mitrovica
Besim Avdimetaj	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Šef	Peć
Brikena Sylejmani	UNDP	Savetnik za pol	Priština
Bukurije Leti	Medika BL	Direktor	Priština
Burhan Maxhuni	VAAO	Zastupnik žrtve	Mitrovica
Demë Laha	Policija Kosova	DVIU (Istražna jedinica nasilja u porodici)	Đakovica
Diana Qarkaxhija	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Šef	Đakovica
Drita Delolli	Policija Kosova	Policajac	Uroševac
Drita Klaiqi	Opštinska kancelarija za rodnu	Službenik	Gnjilane

Ime i prezime	Institucija	Pozicija	Opština
	ravnopravnost		
Drita Krasniqi	OAZA	Menadžer	Prizren
Drita Vukshinaj	Udruženje žena sa invaliditetom	Direktor	Prizren
Driton Marevci	Policija Kosova	Policajac	Uroševac
Dusica Djinovic	Centar za socijalni rad	Socijalni radnik	Mitrovica
Edi Gusia	Agencija za ravnopravnost polova	Šef Odeljenja za izveštavanje i nadgledanje	Priština
Elhame Berisha	Opštinsko odljenje za socijalno blagostanje	Šef	Prizren
Elida Berisha	Policija Kosova	Policajac	Peć
Elinda Elshani	Uregntni centar	Bolničarka	Prizren
Elmina Mahmuti	Glavna jedinica Regionalne policije Kosova	Šef	Gnjilane
Elvane Shehu	Centar za socijalni radi	Socijalni radnik	Đakovica
Enes Mehmeti	Osnovni sud	Sudija	Uroševac
Engjëllushe Susuri	Srednja škola	Nastavnik	Prizren
Enver Murtezi	Urgentni centar	Lekar	Gnjilane
Ergita Zajmi	Srednja škola	Nastavnik	Peć
Eroll Raskova	Opštinsko odljenje za finansije	Finansijski službenik	Priština
Fadil Gashi	Policija Kosova	Policajac	Peć
Fahri Drevinaj	Ministarstvo zdravlja / Forenzička psihijatrija	Lekar	Priština
Fahrie Qoraj	Ministarstvo za ekonomski razvoj	GEO (Službenik za ravnopravnost polova)	Priština
Fakete Kuka	Ministarstvo administracije lokalne samouprave	GEO	Priština
Fakete Elezi	Regionalni centar za zapošljavanje	Savetnik	Đakovica
Fatime Jasiqi	MONT	GEO	Priština
Fatmir Baloku	Osnovni sud	Sudija građanskog odljenja	Peć
Fatmire Hysenaj	Policija Kosova	Policajac	Priština
Faton Ademi	Osnovni sud	Sudija	Mitrovica
Fazile Bungu	NVO HendiFer	Direktor	Uroševac
Fetije Bajrami	Regionalni osnovni tužilac	Tužilac	Vushtrri
Fetije Mehmeti	Association United Women	Direktor	Prizren
Flora Macula	Žene UN-a	Direktor	Priština
Flutura Zena	Agencija za besplatnu pravnu pomoć	Asistent/ Pravni savetnik	Priština
Gani Kamberi	Policija Kosova	DVIU	Mitrovica
Gezim Bekçeli	Centar za stručno osposobljavanje	Koordinator i instruktor	Priština
Gëzim Pozhegu	Osnovni sud	Sudija	Đakovica
Hajrije Haxhiaj	Opštinsko finansijsko odeljenje	Šef	Peć
Hake Gegaj	Regionalni centar za zapošljavanje	Savetnik za zapošljavanje	Prizren
Halil Zahiri	Osnovni sud	Sudija	Gnjilane
Hamdije Selmani	Centar za socijalni rad	Socijalni radnik	Uroševac
Hamez Berisha	Uregntni centar	Lekar	Mitrovica
Hektor Elezi	Privatna klinika	Lekar	Prizren
Hilmi Jashari	Institucija omdusmana	Ombudsman	Priština
Ibrahim Krusha	NVO NEVO Concept	Koordinator	Prizren
Ibrahim Musliu	Opštinsko odeljenje za socijalno blagostanje	Head	Uroševac
Ibrahim Terstena	VAAO	Zastupnik žrtve	Uroševac
Ilmi Limoni	Opštinsko odeljenje za finansije	Finansijski službenik	Gnjilane
Imer Beka	Regionalno osnovno tužilaštvo	Glavni tužilac	Priština
Indira Elshani	Caritas Kosovo	Koordinator	Prizren
Ismet Rrahmani	Regionalno osnovno tužilaštvo	Tužilac	Uroševac

Ime i prezime	Institucija	Pozicija	Opština
Jeta Rexha	Srednja škola	Nastavnik tehnologije	Đakovica
Jubilee Kabashi	Centra za smeštaj žena i dece	Direktor	Prizren
Kada Bunjaku	Osnovni sud	Predsednik suda	Vushtrri
Kadri Gashi	Inicijativa "Bonu Burrë"	Koordinator projekta	Priština
Kaltrina Kelmendi	Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Prištini "Hasan Priština"	Profesor	Priština
Kastriot Jashari	KAPS, Odeljenje za obuku i obrazovanje	Direktor	Vushtrri
Kristë Gjokaj	Regionalna kosovska policija	Šef	Đakovica
Leonora Kelmendi;	Policija Kosova	DVIU	Mitrovica
Linda Sanaja	Žene UN-a	Koordinator projekta	Priština
Lindita Jashari	Policija Kosova	DVIU	Uroševac
Liridon Shala	Privatna pedijatrijska klinika	Asistent lekara	Prizren
Liridona Haziri Mustafa	VAAO	Victim Advocate	Gnjilane
Lirije Syla	Opštinsko odeljenje za finansije	Službenik za finansije	Uroševac
Lulejete Prekazi	Centar za zaštitu žrtava i prevenciju trgovine ljudima	Koordinator projekta	Priština
Luljeta Sallahu	Srednja škola	Nastavnik	Uroševac
Lumnije Shllaku	Opštinska kancelarija za rodnu ravnopravnost	GEO	Đakovica
Lumturije Ibra	Women Wellness Centre	Koordinator	Peć
Majlinda Gojani	Srednja škola	Nastavnik	Đakovica
Mehat Berisha	Centar za socijalni rad	Šef	Gnjilane
Mehreme Hoxha	Regionalno osnovno tužilaštvo	Tužilac	Prizren
Mehreme Llumnica	HANDIKOS	Koordinator	Priština
Memli Haxhishabani	Urgentni centar	Lekar	Đakovica
Mensur Beqiri	Opštinsko odeljenje za socijalnu zaštitu i evropske intergracije	Šef	Mitrovica
Miradije Gashi	NGO Venera	Direktor	Peć
Mirlinda Roka	Srednja škola	Nastavnik	Đakovica
Mirlinda Sada	Medica Đakovica	Direktor	Đakovica
Mybexhele Zhuri	Opštinska kancelarija za rodnu ravnopravnost	Officer	Prizren
Myfera Bamja	Opštinsko odeljenje za finansije	Finansijski službenik	Prizren
Myrvete Bajrami	Centar za socijalnu emancipaciju (CSE)	Koordinator projekta	Priština
Naser Syla	Urgentni centar	Lekar	Priština
Nazife Jonuzi	Liria	Direktor	Gnjilane
Nazmi Cakolli	Opštinsko odeljenje zdravstva i socijalnog blagostanja	Načelnik	Priština
Nazmi Musa	Opštinsko odeljenje za zdravstvo	Načelnik	Gnjilane
Nazmije Kajtazi	Ministarstvo zdravlja	GEO	Priština
Nehat Murati	Policija Kosova	Policijac	Gnjilane
Nexharie Islami Pllana	Opštinsko odeljenje za zdravstvo	Načelnik	Mitrovica
Nexhat Çoçaj	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Načelnik	Prizren
Nezaqete Rukovci	Ministarstvo kulture, omladine i sporta	GEO	Priština
Nuhi Koçinaj	Centar za socijalni rad	Direktor	Prizren
Nurgjan Curri	NVO NEVO Koncept	Koordinator	Prizren
Nysret Manxhera	Opštinsko odeljenje za finansije	Šef	Mitrovica
Perparim Poroshtica	Srednja škola	Nastavnik	Gnjilane
Petrit Loci	Opštinsko odeljenje za zdravstvo i socijalno staranje	Načelnik	Peć
Premtime Preniqi	Opštinska kancelarija za rodnu ravnopravnost	GEO	Priština
Qamile Zhanjani	Urgentni centar	Bolničarka	Uroševac

Ime i prezime	Institucija	Pozicija	Opština
Rajmonda Sylbije	Centar za jednakost i slobodu (CEL)	Direktor	Priština
Raze Malaj Maksutaj	Urgentni centar	Bolničarka	Peć
Rexhë Gashi	Centar za stručno osposobljavanje	Šef	Peć
Rrezarta Recica	Sklonište "My home"	Direktor	Uroševac
Ruzica Simic	Centar za preventivno lečenje i zaštitu žena od nasilja u severnoj Mitrovici "Žensko Pravo"	Direktor	Mitrovica
Sabiha Spahija	Regionalni centar za zapošljavanje	Savetnik	Peć
Sadik Çoçaj	Srednja škola	Nastavnik	Prizren
Sadri Hulaj	Uregntni centar	Lekar	Prizren
Sakibe Doli	Sklonište "Safe House"	Direktor	Đakovica
Sami Ahmeti	Opštinsko odeljenje za socijalnu zaštitu	Službenik za socijalne usluge	Gnjilane
Sami Vranovci	Opštinsko odeljenje za obrazovanje	Šef	Uroševac
Sebahate Qorkadiu	Opštinska kancelarija za rodnu ravnopravnost	GEO	Peć
Selvet Gurgurovci	Policija Kosova	DVIU	Uroševac
Selvet Krasniqi	Policija Kosova	DVIU	Uroševac
Selvi Izeti	Kosovski rehabilitacioni centar za žrtve torture	Psiholog	Priština
Selvie Murati	Regionalni centar za zapošljavanje	Savetnik	Mitrovica
Shaban Laha	Centar za stručno osposobljavanje	Direktor	Đakovica
Shaban Shala	Regionalna policija Kosova	Direktor	Peć
Shemsije Sagdati	VAAO	Zastupnik žrtve	Prizren
Shemsije Jonuzaj	Policija Kosova	DVIU	Prizren
Shpresa Bakija	Regionalno osnovno tužilaštvo	Tužilac	Đakovica
Shpresa Emra	Regionalni osnovni sud	Sudija	Prizren
Shpresa Siqeca	NVO "Shtjefan Gjeçovi"	Direktor	Prizren
Shqipe Gjocaj	Peer Educators Network	Koordinator	Priština
Shukrije Gashi	Partneri Kosova	Direktor	Priština
Shyhrete Stublla	Liria	Socijalni radnik	Gnjilane
Shyqeri Mehmeti	Centar za socijalni rad	Direktor	Uroševac
Sinan Gashi	Centar za stručno osposobljavanje	Direktor	Prizren
Skender Dreshaj	Urgentni centar	Načelnik, lekar	Peć
Sokol Zogaj	Kosovska popravna služba	Direktor	Priština
Sylejman Topalli	Privatna klinika	Lekar, Načelnik klinike	Uroševac
Tahire Haxholli	Policija Kosova, Sektor za nasilje u porodici i zlostavljanje dece	Šef	Priština
Teke Shala	Opštinsko odeljenje za finansije	Šef	Đakovica
Valbona Çitaku	Nada i domovi za decu	Direktor	Priština
Valbona Doli-Rizvanolli	Aktivne žene Đakovice	Direktor	Đakovica
Valbona Salihu	Udruženje advokata Norma	Direktor	Priština
Valentina Bejtullahu Turjaka	OEBS	Službenik za nacionalni program	Priština
Valmira Baftiu-Rushiti	Privatna klinika	Psiholog	Gnjilane
Vebi Mujku	Centar za socijalni rad	Šef	Priština
Veprora Shehu	Medica Kosova	Direktor	Đakovica
Vesna Krivokapic	Policija Kosova	DVIU	Severna Mitrovica
Veton Uka	Opštinsko odeljenje za zdravlje	Šef	Gnjilane
Violete Demhasaj	Policija Kosova	DVIU	Peć
Virgijina Dumnica	UNDP	Analitičar programa, Portfolio menadžer pravde	Priština

Ime i prezime	Institucija	Pozicija	Opština
Visare Mujko-Nimani	UNFPA	Specijalista za programe	Priština
Vjolla Zymberi	Srednja škola	Nastavnik	Gnjilane
Vlora Jonuzi	Help Line – Zastupnik žrtve Glavna kancelarija u Prištini	Operater za glavnu liniju	Priština
Xhevat Aliu	Regionalni centar za zapošljavanje	Šef	Gnjilane
Xhuljeta Buzuku	Centar za mentalno zdravlje	Socijalni radnik	Priština
Zana Hoxha- Krasniqi	ArtPolis	Direktor	Priština
Zete Emini	Policija Kosova	Koordinator DVIU	Gnjilane
Zylfije Mujku	Centar za socijalni rad	Šef za socijalne usluge	Mitrovica
Zylkifli Obertinca	Regionalni centar za zapošljavanje	Direktor	Priština
Zymber Rizanaj	Opštinsko odeljenje za zdravlje	Direktor	Prizren
Zyrafete Krasniqi	Centar za socijalni rad	Koordinator za socijalne usluge	Gnjilane
Zyrafete Murati	Ministarstvo javne uprave	GEO	Priština

Bibliografija

- Agencija za osnovna prava Evropske unije (FRA), *Violence against women: an EU-wide survey: Results at a glance, (Nasilje nad ženama: istraživanje širom EU: Rezultati na prvi pogled)*, Luksemburg: FRA, 2014., godine na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance_en_0.pdf.
- Campbell, R. and Raja, S., "Secondary victimization of rape victims: insights from mental health professionals who treat survivors of violence," *Violence and Victims*, (Sekundarna viktimizacija žrtava silovanja: uvid u mentalno zdravlje od strane stručnjaka koji se bave osobama koje su preživjele nasilje), (*Nasilje i žrtve*) 14 (3), 1999, str. 261–275.
- Centar za rodne studije na Kosovu (CRSK), *Perceptions of Civil Servants Regarding Sexual Harassment in the Workplace (Percepcija civilnih službenika o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu)* Priština: 2011. godine, na: <http://www.kgscenter.net/wp-content/uploads/2015/07/12.-Research-Sexual-harassment-in-Kosovo-civil-service.pdf>.
- Evropska komisija, *Second Progress Report by Kosovo in fulfilling the requirements of the Visa Liberalisation Roadmap, (Drugi izveštaj o napretku Kosova u ispunjavanju uslova za Mapu puta za liberalizaciju viznog režima)*, Bruksel, 24. juni 2014. godine, na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/second_commission_assessment_en.pdf.
- ___, *Sexual Harassment in workplace in the European Union, (Seksualno uznemiravanje na radnom mestu u Evropskoj uniji)*. 1998. godine, na: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/shworkpl.pdf>.
- Evropska direktiva 2002/73/EC o jednakom tretiranju u zapošljavanju za žene i muškarce, dopunjena Evropskom direktivom 2006/54/EC, 5. juli 2006 o implementaciji principa jednakog tretiranja žena i muškaraca u zapošljavanju i zanimanju, na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002L0073>.
- Evropski institut za ravnopravnost polova, *Gender Equality Index 2015 (Indeks jednakosti polova): Measuring gender equality in the European Union 2005-2012, 2015, (Merenje rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji)* na: <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0215616enn.pdf>.
- Farnsveden, U. Ariana Qosaj-Mustafa i Nicole Farnsworth, *Kosovo Country Gender Profile, (Rodni profil zemlje)* april 2014. godine, za ambasadu Švedske, Priština, na: http://abgi.rks.gov.net/Portals/0/Rodni%20profil%20zemlje_2014-05-08%20-SER.pdf.
- Glavna vest, *Arrestohet nje tjetër mesues në Kosovë për ngacmim, (Uhapšen drugi nastavnik na Kosovu zbog uznemiravanja)* (27. mart 2015. godine, na: <http://www.newsbomb.al/index.php/rajon/item/7157-arrestohet-nje-tjeter-mesues-ne-kosove-per-ngacmim-seksual>.
- Infodirekt.tv, *Në periudhën tremujore të këtij viti janë raportuar 13 raste të ngacmimit, sulmit seksual, (U prvom tromesečju ove godine su prijavljena 13 slučajeva uznemiravanja, seksualnog napada)*, na: <http://infodirekt.tv/index.php/lajme-all-fix/30019-ne-periudhen-tremujore-te-ketij-viti-jane-raportuar-13-raste-te-ngacmimit-sulmit-seksual>.
- Jackson, N. A., *Encyclopedia of Domestic Violence*, (Enciklopedija nasilja u porodici), Njujork: 2007. godine
- Kica, D., *Sexual Harassment in Kosovo: A Review from Rule of Law Perspective, (Seksualno uznemiravanje na Kosovu): (Pregled perspektive vladavine prava)*, Priština: 2015. godine.
- Kosovska policijska služba, *Etički kodeks policije Kosova*, na: <http://www.kosovopolice.com/repository/docs/kodietikes.pdf>.
- Minnesota Advocates for Human Rights, Women's Rights Center & International Women's Human Rights Clinic, *Employment Discrimination and Sexual Harassment in Poland, (Minnesota zastupa ljudska prava, Centar za ženska prava & Međunarodna klinika za ženska prava, Diskriminacija u zapošljavanju i seksualno uznemiravanje u Poljskoj)*, Minneapolis: 2002. godine, na: http://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/poland_discrimination_2002.PDF.
- Misija privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu, Zakon br. 2004/03, Zakon protiv diskriminacije, 2004. godine, na: http://www.unmikonline.org/regulations/2004/re2004_32ale04_03.pdf.
- Mreža Žena Kosova (MŽK), *Nema više opravdanja, analiza stavova, slučajeva, i institucionalni odgovor na nasilje u porodici na Kosovu*, Priština: MŽK, 2015. godine, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20151124105025253.pdf>
- ___, *Istraživanje o obimu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njegov uticaj na reproduktivno zdravlje*, Priština: MŽK, 2008. godine, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165614663.pdf>.
- Nacionalna mreža protiv silovanja i incesta (RAINN), *Reporting Rates, (Stope izveštavanja)* na: <http://rainn.org/get-information/statistics/reporting-rates>.

Novine Express, *Hasani hesht për ngacmimet seksuale*, (*Hasani çuti o seksualnim uznemiravanjima*) 2013. godine, na:
<http://www.gazetaexpress.com/arkiva/hasani-hesht-per-ngacmimet-seksuale-119947/>.

Paludi, M.A., *Sexual Harassment on Campus*, (*Seksualno uznemiravanje na Univerzitetu*) Državni univerzitet u Njujorku: 1990. godine, na:
<https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=PQfbumfZfu8C&oi=fnd&pg=PA73&dq=impact+of+sexual+harassment+on+victims&ots=azSXll6Ev3&sig=JLo2flF--By5ggBo6YdXx8jcpQ0#v=onepage&q&f=false>.

Republika Kosovo, Tužilački savet Kosova, *Kodeks etike i profesionalnog ponašanja za tužioce*, 2012. godine, na:
<http://www.kgjik-ks.org/repository/docs/serbe%20prokuror.pdf>

___, Ministarstvo javne uprave, Uredba br. 04/2011 o disciplinskom postupku u civilnoj službi, na:
<https://map.rks-gov.net/getattachment/47831aa8-5e46-45b5-bebc-70751da3ec07/RREGULLORE-NR-04-2011-PER-PROCEDURAT-DISIPLINORE-N.aspx>.

___, Uredba (VRK) br. 04/2015 o Kodeksu ponašanja u javnoj službi Republike Kosova 2015. godine, na:
http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Rregullore_QRK_Nr.042015_per_Kodin_e_Miresjelljes_ne_Sherbimin_Civil_te_Republikes_se_Kosoves_19.pdf.

Ryan, W., *Blaming the Victim*, (Okrivljavanje žrtve), Njujork: 1971. godine.

Skupština Republike Kosova, Krivični zakonik Kosova, na: [http://www.amdp-rks.org/web/repository/docs/Kodi_Penal_i_R.Kosoves_\(serbisht\).pdf](http://www.amdp-rks.org/web/repository/docs/Kodi_Penal_i_R.Kosoves_(serbisht).pdf)

___, Zakon o javnom redu i miru, br. 03/L-142, 2009. godine, na: <https://www.mpb-ks.org/repository/docs/Ligji%20per%20Rendin%20dhe%20Qetesine%20Publike%20serbisht.pdf>

___, Zakon o civilnoj službi Republike Kosova, br. 03/L-149, na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-149-ser.pdf>

___, Zakon o radu, br. 03/L-212, 2010. godine, na: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-212-ser.pdf>

___, Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, br. 04/L-032 na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Zakon%20o%20preduniversitetskom%20obrazovanju.pdf>

___, Zakon o ravnopravnosti polova, br. 05/L-020, na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-020%20s.pdf>

___, Zakon o zaštiti od diskriminacije, br. 5/L-021 na:
<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-021%20s.pdf>

Sudski savet Kosova, Etički kodeks i profesionalno ponašanje sudija, br. 2001/8 UNMIK, Kosovo: 2001. godine.

Telegrafi.com, *Akuzohet për ngacmim seksual të së miturës*, (*Optužuje se za seksualno uznemiravanje maloletnice*) 2013. godine, na:
<http://www.telegrafi.com/lajme/akuzohet-per%20ngacmim-seksual-te-te-mitures-80-5331.html>.

Ujedinjene nacije, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, na:
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>.

___, Generalna skupština, Rezolucija 48/104, 20. decembar 1993. godine, na:
<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.

Univerzitet u Prištini, *Kodi i Etikës i stafit akademik të Universitetit të Prishtinës (Etički kodeks akademskog osoblja Univerziteta u Prištini) "Hasan Priština"*, Pristina: 2013. godine, na: <http://uni-pr.edu/getattachment/Kerkime-Shkencore/Rregulloret/Rregulloret-e-Senatit/Kodi-i-Etikës-i-stafit-akademik-te-Universitetit-te-Prishtinës-Hasan-Priština-%281%29.pdf.aspx>.

Ustav Republike Kosova, 2008, na: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Ustav1.pdf>

YouTube: Drejtësia në Kosovë [Pravda na Kosovu], *Policija Kosova: Ngacmim seksual ndaj vajzave adoleshente (Seksualno uznemiravanja maloletnica)*, 2011. godine, na:
<https://www.youtube.com/watch?v=H2TN3rVFh9s>, pristupačno od 21. januara 2016. godine.

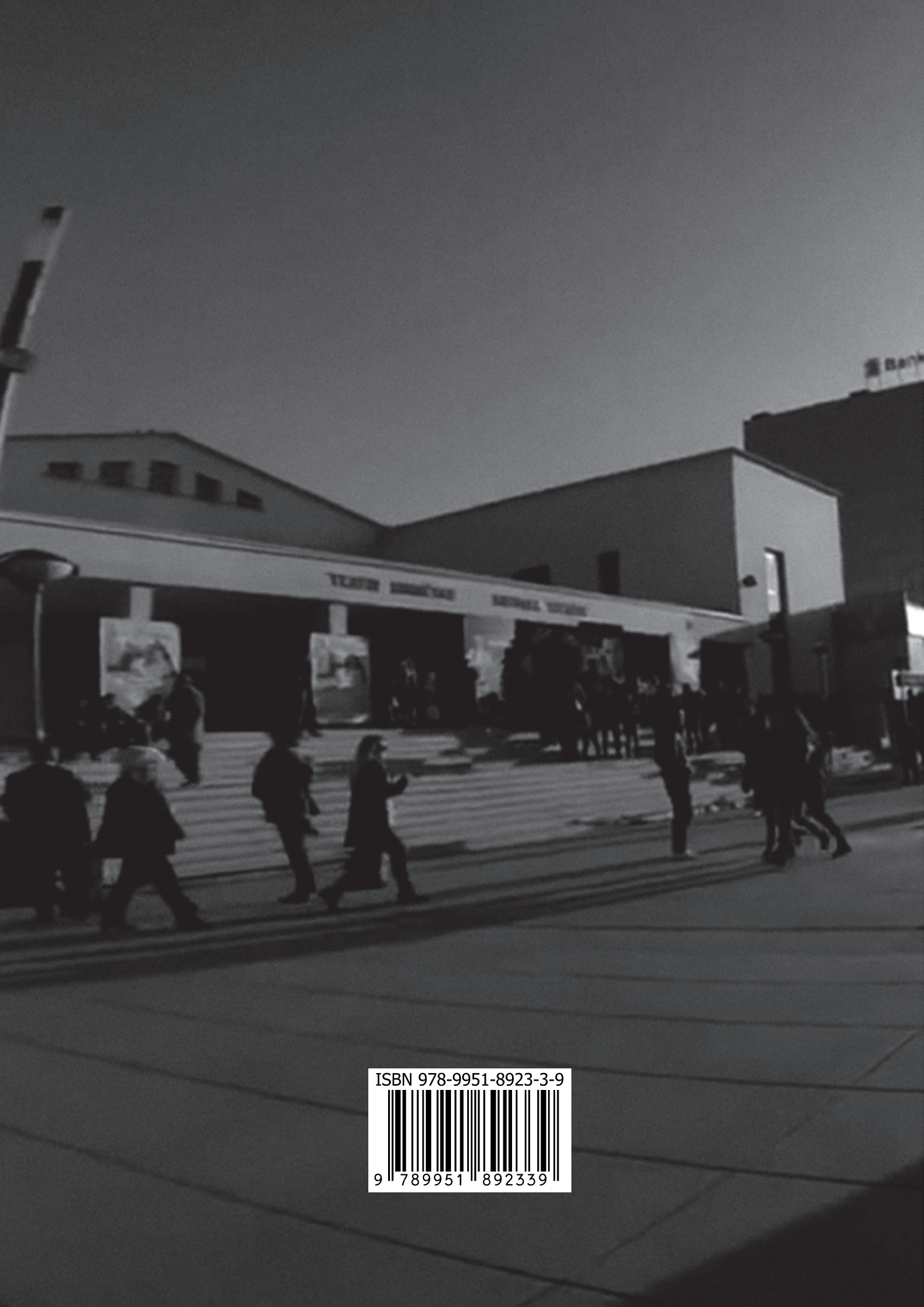
Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

176-053.6(496.51)
613.88-053.6(496.51)

Seksualno uznemiravanje na Kosovu / Ariana Qosaj-Mustafa...[et al.]. -
Prishtina : Mreža Žena Kosova, 2016. – 68 f. ; 21 cm.

I. Qosaj-Mustafa, Ariana

ISBN 978-9951-8923-3-9

Bank

YOUTH SERVICES CENTER

ISBN 978-9951-8923-3-9

9 789951 892339